

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі “Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя П.М. Машэрава

С.В. Мартынкевіч

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Электронна-адукацыйны рэсурс

Віцебск
Выдавецтва УА “ВДУ імя П.М. Машэрава”
2011

Матэрыялы лекцый і змест практычных заняткаў, пытанні да заліку і экзамену, тэсты складзены ў адпаведнасці з тыпавай вучэбнай праграмай “Методыка выкладання беларускай мовы”, зацв. 14.04.2010 г. рэг. № ТД-А. 273/тып.; вучэбнай праграмай “Беларуская мова”, зацв. 23.06.2010 г. рэг. № УД-09-017/баз.

Прызначаецца для студэнтаў спецыяльнасцей:

1-21 05 01 Беларуская філалогія.

1-21 05 02 Руская філалогія.

1-02 03 01 Беларуская мова і літаратура.

1-02 03 03 Беларуская мова і літаратура. Дадатковая спецыяльнасць.

1-02 03 05 Беларуская мова і літаратура. Журналістыка.

Усяго аўдыторных гадзін па дысцыпліне – 60, з іх лекцыйных – 36, практычных – 50	Форма атрымання вышэйшай адукацыі – дзённая, завочная
---	--

Разгледжана і рэкамендавана ў якасці ВМК на пасяджэнні кафедры беларускага мовазнаўства 5 верасня 2011 г., пратакол № 1.
(дата, номер пратакола)

Загадчык кафедры _____
(подпіс)

Г.А. Арцямёнак

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА.....	4
ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН ЛЕКЦЫЙНЫХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ.....	5 - 7
ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ЗВЕСТКІ.....	8 - 27
Метадычныя прынцыпы і прыёмы развіцця звязнага маўлення вучняў.....	8
Развіццё звязнага вуснага і пісьмовага маўлення вучняў.....	10
Методыка працы над навучальным пераказам тэксту.....	10
Методыка працы над сачыненнем.....	12
Методыка працы над перакладам тэксту.....	15
КАНТРОЛЬ ВЕДАЎ І ЎМЕННЯЎ ВУЧНЯЎ.....	17
Ацэнка камунікатыўнай пісьменнасці вучняў.....	17
Схема аналізу пераказаў і сачыненняў.....	17
Віды дыктантаў на ўроках беларускай мовы.....	18
Тэст на ўроку беларускай мовы.....	26
ПРАКТЫЧНЫЯ ЗАНЯТКІ.....	28 - 53
АГУЛЬНЫЯ ПЫТАННІ МЕТОДЫКІ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ.....	28
Метадычная думка ў Беларусі: гісторыя станаўлення і развіцця.....	28
Беларуская мова як вучэбны прадмет у сучаснай школе.....	29
Сродкі навучання беларускай мове.....	31
Нагляднасць на ўроку беларускай мовы.....	32
Метады і прыёмы навучання беларускай мове: класіфікацыя і характарыстыка.....	33
Падрыхтоўка настаўніка да ўрока беларускай мовы.....	34
Урок як асноўная форма навучальнай дзейнасці.....	35
Змест і структуру традыцыйных тыпаў урока беларускай мовы.....	36
Урок вывучэння новага матэрыялу.....	36
Урок замацавання вывучанага.....	37
Урок паўтарэння і абагульнення вывучанага.....	38
Нетрадыцыйныя формы навучання беларускай мове.....	39
Кантрольна-ацэначная дзейнасць настаўніка на ўроку беларускай мовы.....	40
МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ АСОБНЫХ РАЗДЗЕЛАЎ ШКОЛЬНАГА КУРСА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ.....	41
Методыка выкладання фанетыкі і арфаэпіі.....	41
Методыка вывучэння арфаграфіі.....	42
Методыка вывучэння лексікі і фразеалогіі.....	43
Методыка выкладання марфалогіі.....	44
Методыка выкладання сінтаксісу.....	46
МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦЯ МАЎЛЕННЯ ВУЧНЯЎ.....	47
Развіццё маўлення вучняў.....	47
Тэкст на ўроку беларускай мовы.....	48
Методыка навучання пераказу тэксту.....	50
Методыка навучання сачыненню.....	51
Методыка навучання перакладу тэксту.....	53
ТЭМЫ ДЛЯ САМАСТОЙНАЙ ПРАЦЫ СТУДЭНТАЎ.....	54
Заданні да заліку і пытанні да экзамену.....	56 - 59
ТЭСТЫ ПА ТЭМЕ “Агульныя пытанні метадыкі выкладання беларускай мовы”.....	60
ДАДАТАК.....	64
УЗОРЫ АФАРМЛЕННЯ ПЛАНАЎ-КАНСПЕКТАЎ урокаў беларускай мовы.....	64
ІНСТРУКТЫЎНА-МЕТАДЫЧНАЕ ПІСЬМО.....	71
АДУКАЦЫЙНЫ СТАНДАРТ вучэбнага прадмета “Беларуская мова”.....	86
КАНЦЭПЦЫЯ вучэбнага прадмета “Беларуская мова”.....	105
НОРМЫ АЦЭНКІ вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў.....	115
ЛІТАРАТУРА.....	136

ПРАДМОВА

Мэта вучэбнай дысцыпліны “Методыка выкладання беларускай мовы” – тэарэтычная і практычная падрыхтоўка студэнтаў да самастойнай прафесійна-педагагічнай дзейнасці ў якасці настаўніка беларускай мовы ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.

Асноўнымі задачамі дысцыпліны з’яўляюцца засваенне студэнтамі навукова-метадычных ведаў аб працэсе навучання беларускай мове, прынцыпах, метадах, сродках і формах арганізацыі вучэбнай дзейнасці вучняў, азнаямленне іса зместам і структурай курса беларускай мовы, з сучаснымі тэхналогіямі навучання прадмету. Падрыхтоўка студэнтаў да выканання функцый настаўніка беларускай мовы прадугледжвае фарміраванне прафесійна-метадычных уменняў і навыкаў, развіццё прафесійных якасцей, творчых здольнасцей.

Электронна-адукацыйны рэсурс ставіць за мэту забяспячэнне вучэбна-метадычнымі матэрыяламі дысцыпліны «Методыка выкладання беларускай мовы» і носіць тэарэтычна-практычны характар. Змест асобных тэм па методыцы выкладання беларускай мовы падаецца з улікам апошніх тэндэнцый у галіне лінгваметодыкі. Як тэарэтычныя звесткі, так і практычныя заданні распрацаваны ў адпаведнасці з сучаснымі падыходамі да навучання беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.

Тэарэтычныя матэрыялы асвятляюць пытанні методыкі развіцця звязнага маўлення вучняў. Разам з тым у змест тэм уключаны практычныя парады па падрыхтоўцы да напісання творчых прац, прапанаваны формы ацэнкі ўзроўню камунікатыўнай пісьменнасці вучняў, пададзены звесткі з нарматыўных дакументаў – “Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы вучняў ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі”, “Прыкладныя нормы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў”.

Змест практычных заняткаў складаюць пытанні і заданні, накіраваныя на развіццё навыкаў самападрыхтоўкі, арганізацыйных уменняў, творчых здольнасцей будучых настаўнікаў. Кожная тэма дапаўняецца спісам літаратуры, які ўключае як вучэбныя дапаможнікі, манаграфіі, так і метадычныя артыкулы сучасных вучоных-лінгвадыдактаў і настаўнікаў-практыкаў.

У дадатку змяшчаюцца ўзоры афармлення планаў-канспектаў урокаў беларускай мовы, нарматыўныя дакументы Міністэрства адукацыі РБ.

Тэсты, распрацаваныя па раздзеле “Агульныя пытанні методыкі выкладання беларускай мовы”, могуць быць выкарыстаны студэнтамі для самакантролю.

Электронна-адукацыйны рэсурс адрасуецца студэнтам дзённай і завочнай формаў навучання.

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН ЛЕКЦЫЙНЫХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ
для спецыяльнасцей
1-21 05 01 Беларуская філалогія

№ раздзелаў, тэм	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго аўдыторных	Лекцыі	Семінарскія заняткі
1	2	3	4	5
1.	Агульныя пытанні метадыкі выкладання беларускай мовы	40	16	24
1.1.	Метадыка выкладання беларускай мовы як навuka	1	1	
1.2.	Беларуская мова як вучэбны прадмет у сучаснай школе	3	1	2
1.3.	Станаўленне і развіццё метадычнай думкі на Беларусі.	4	2	2
1.4.	Сродкі навучання беларускай мове	4		4
1.5.	Метады і прыёмы навучання беларускай мове	8	4	4
1.6.	Сучасны ўрок беларускай мовы: тыпы і структура	14	6	8
1.7.	Кантрольна-ацэначная дзейнасць настаўніка на ўроках беларускай мовы	6	2	4
2.	Метадыка вывучэння раздзелаў школьнага курса беларускай мовы	28	14	14
2.1.– 2.6.	Метадыка вывучэння фанетыкі, лексікі і фразеалогіі, марфемнай будовы слова, словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу	12	6	6
2.7.	Метадыка навучання арфаграфіі	10	6	4
2.8.	Метадыка навучання пунктуацыі	6	2	4
3.	Метадыка развіцця маўлення вучняў	18	6	12
3.4.	Развіццё звязнага маўлення вучняў	18	6	12
	Усяго	86	36	50

**1– 02 03 03 Беларуская мова і літаратура. Дадатковая спецыяльнасць,
1– 02 03 05 Беларуская мова і літаратура. Журналістыка**

№ раздзелаў, тэм	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін			
		Усяго аўдыторных	Лекцыі	Практычныя заняткі	Лабараторныя заняткі
1	2	3	4	5	6
1.	Агульныя пытанні метадыкі выкладання беларускай мовы	28	16	8	4
1.	Метадыка выкладання беларускай мовы як навука	1	1		
2.	Беларуская мова як вучэбны прадмет у сучаснай школе	2	1	1	
3.	Станаўленне метадычнай думкі на Беларусі.	2	2		
4.	Сродкі навучання беларускай мове	1		1	
5.	Метады і прыёмы навучання беларускай мове	6	4	2	
6.	Сучасны ўрок беларускай мовы: тыпы і структура	8	6	2	
7.	Кантрольна-ацэначная дзейнасць настаўніка на ўроках беларускай мовы	8	2	2	4
2.	Метадыка вывучэння раздзелаў школьнага курса беларускай мовы	46	20	14	12
1.	Метадыка вывучэння фанетыкі	6	2	2	2
2.	Метадыка вывучэння лексікі і фразеалогіі	4	2	2	
3.	Метадыка вывучэння марфемнай будовы слова, словаўтварэння	4	2	2	
4.	Агульныя пытанні выкладання граматыкі	1	1		
5.	Метадыка вывучэння марфалогіі	6	2	2	2
6.	Метадыка вывучэння сінтаксісу	6	2	2	2
7.	Метадыка навучання арфаграфіі	11	6	2	3
8.	Метадыка навучання пунктуацыі	8	3	2	3
3.	Метадыка развіцця маўлення вучняў	17	9	4	4
3.1.	Развіццё маўлення як адна з асноўных задач навучання беларускай мове	1	1		
3.2.	Узбагачэнне слоўнікавага запасу і развіццё граматычнага ладу маўлення вучняў	1	1		
3.3.	Фарміраванне культуры маўлення вучняў	1	1		
3.4.	Развіццё звязнага маўлення вучняў	14	6	4	4
4.	Паглыбленае вывучэнне беларускай мовы	2	2		
5.	Метадычная праца настаўнікаў беларускай мовы	1	1		
	Усяго	94	48	26	20

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН ЛЕКЦЫЙНЫХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ
для спецыяльнасці
1-21 05 0 Руская філалогія

№ раздзелаў, тэм	Назвы раздзелаў і тэм	Колькасць аўдыторных гадзін		
		Усяго аўдыторных	Лекцыі	Семінарыя заняткі
1	2	3	4	5
1.	Агульныя пытанні метадыкі выкладання беларускай мовы	20	10	10
1.1.	Метадыка выкладання беларускай мовы як навука	1	1	
1.2.	Беларуская мова як вучэбны прадмет у сучаснай школе	2	1	1
1.3.	Станаўленне і развіццё метадычнай думкі на Беларусі.	4	2	2
1.4.	Сродкі навучання беларускай мове	1		1
1.5.	Метады і прыёмы навучання беларускай мове	2		2
1.6.	Сучасны ўрок беларускай мовы: тыпы і структура	6	4	2
1. 7.	Кантрольна-ацэначная дзейнасць настаўніка на ўроках беларускай мовы	4	2	2
2.	Метадыка вывучэння раздзелаў школьнага курса беларускай мовы	12	6	6
2.1.– 2.6.	Метадыка вывучэння фанетыкі, лексікі і фразеалогіі, марфемнай будовы слова, словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу	6	4	2
2.7.	Метадыка навучання арфаграфіі	4	2	2
2.8.	Метадыка навучання пунктуацыі	2	2	2
3.	Метадыка развіцця маўлення вучняў	12	6	6
3.4.	Развіццё звязнага маўлення вучняў	12	6	6
	Усяго	44	22	22

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ ЗВЕСТКІ

Метадычныя прынцыпы і прыёмы развіцця звязнага маўлення вучняў

Пад метадычнымі прынцыпамі развіцця звязнага маўлення ў методыцы выкладання беларускай мовы разумеюць зыходныя тэарэтычныя палажэнні, агульныя правілы, якімі кіруецца настаўнік пры выбары формаў, метадаў, прыёмаў працы па развіцці маўлення вучняў пры навучанні беларускай мове.

У сучаснай лінгваметодыцы вылучаюцца: 1) прынцып апоры на тэкст у яго жанрава-стылёвай разнастайнасці; 2) прынцып адзінства і ўзаемасувязі развіцця маўлення і мыслення вучняў; 3) прынцып актыўнай камунікацыі; 4) прынцып узаемасувязі развіцця вуснага і пісьмовага маўлення; 5) прынцып сувязі работы па развіцці маўлення з вывучэннем усіх раздзелаў курса беларускай мовы і літаратуры [4, 20, 28].

Прынцып апоры на тэкст у яго жанрава-стылёвай разнастайнасці накіроўвае настаўніка на выкарыстанне ў працы аналітыка-сінтэтычных і камунікатыўных практыкаванняў, пры выкананні якіх вучні ўпэўніваюцца, што ў беларускай мове функцыянуюць розныя стылі і жанры маўлення. У мове размяжоўваюць інфарматыўныя і выяўленчыя сродкі, якія абслугоўваюць розныя сферы маўленчай дзейнасці людзей. Настаўнік павінен памятаць, што «неабходна развіваць мову вучняў не наогул, а мову гутарковую, навуковую, канцылярска-дзелавую, публіцыстычную, мастацкую» [28, с.88]. У якасці дыдактычнага матэрыялу на ўроку павінны выкарыстоўвацца тэксты розных стыляў і жанраў.

Прынцып адзінства і ўзаемасувязі развіцця маўлення і мыслення заснаваны на тым, што мова і мысленне цесна ўзаемазвязаны: слова ўздзейнічае на нараджэнне думкі, а думка стымулюе працэс выбару неабходнага слова. З гэтага палажэння вынікае: трэніроўка моватворчага механізма – неабходная ўмова для актывізацыі і развіцця маўлення вучняў. «Працуючы над любым выказваннем, школьнікі вучацца назіраць і аналізаваць, знаходзіць адрозненні і падабенства, класіфікаваць, абагульняць, сістэматызаваць, тлумачыць, даказваць. У выніку такой актыўнай дзейнасці развіваецца і маўленне, і мысленне вучняў» [4, с.109].

Прынцып актыўнай камунікацыі патрабуе ад настаўніка арыентавацца ў працы з вучнямі на віды маўленчай дзейнасці: чытанне, аўдзіраванне, пісьмо, гаварэнне. Пры гэтым у цэнтры ўвагі настаўніка тая акалічнасць, што мова, перш за ўсё, з'яўляецца сродкам зносін. Вучань павінен быць актыўным удзельнікам працэсу суразмоўніцтва. Фарміраванне ўменняў ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні, асэнсоўваць змест прачытанага і пачутага, дакладна адказваць на пытанні, фармуляваць вывады разам з засваеннем моўных сродкаў складаюць змест работы настаўніка і вучняў на ўроку беларускай мовы.

Прынцып узаемасувязі развіцця вуснага і пісьмовага маўлення патрабуе ад настаўніка выкарыстання формаў працы, накіраваных як на развіццё вуснага, так і на развіццё пісьмовага маўлення. Улічваючы, што часта на ўроках беларускай мовы пісьмовая форма маўлення пераважае, настаўнік, кіруючыся

названым прынцыпам, павінен суадносіць прыёмы працы пры фарміраванні ў вучняў ўменняў вуснай і пісьмовай камунікацыі.

Прынцып сувязі работы па развіцці маўлення з вывучэннем усіх раздзелаў школьнага курса мовы і літаратуры арыентуе настаўніка на выкарыстанне формаў працы па развіцці маўлення як пры вывучэнні ўсіх раздзелаў курса беларускай мовы, так і пры вывучэнні літаратуры. У працэсе працы на занятках у вучняў развіваецца граматычны лад мовы, папаўняецца слоўнікавы запас, удасканальваюцца нормы літаратурнага вымаўлення. Уменне правільна будаваць звязнае выказванне, правільна і дакладна перадаваць змест прачытанай і праслуханай інфармацыі фарміруюцца пры выкананні разнастайных заданняў як пры вывучэнні лінгвістычнага матэрыялу, так і на ўроках літаратуры. Пры гэтым адбываецца ўзаемасувязь развіцця маўлення як з лінгвістычным матэрыялам, так і з вывучэннем літаратуры.

Умоўна ўсе заданні па развіцці маўлення падзяляюцца на пяць груп (Т.А. Ладыжанская):

1. Заданні аналітычнага характару па гатовым тэксце.
2. Заданні аналітыка-сінтэтычнага характару па гатовым тэксце (аналіз гатовага тэксту і стварэнне на гэтай аснове элементаў тэксту).
3. Заданні на перапрацоўку гатовага тэксту (удасканальванне тэксту).
4. Заданні на стварэнне новага тэксту на аснове прапанаванага.
5. Заданні на стварэнне ўласнага тэксту.

Асноўнымі прыёмамі працы па развіцці маўлення ў методыцы выкладання мовы з'яўляюцца:

- чытанне тэкстаў розных стыляў і жанраў;
- сэнсава-граматычны, стылістычны, структурна-кампазіцыйны аналіз тэксту;
- фармулёўка пытанняў да тэксту;
- рэцэнзаваанне вуснага адказу вучня;
- рэдагаванне тэксту;
- складанне кампазіцыйнай схемы тэксту;
- структурыраванне тэкстаў у адпаведнасці з тэматыкай і інш.

Як адзначае Г.М. Валочка, немагчыма вылучыць універсальныя каунікатыўныя ўменні, якія б забяспечвалі стварэнне тэкстаў усіх стыляў, тыпуў і жанраў. Кожнае канкрэтнае ўменне непасрэдна звязана з відам выказвання, “таму лічыцца, што вучыць школьнікаў трэба не ўменням наогул, а канкрэтным уменням, якія залежаць ад стылю, тыпу і жанру выказвання” [4, с.108].

На думку вядомага сучаснага вучонага М.Г. Яленскага настаўнік, вызначаючы сістэму працы па развіцці маўлення, павінен памятаць, што вучань “ніколі не навучыцца выказаць свае думкі, уступаць у суразмоўніцтва, пакуль не будзе пастаўлены перад неабходнасцю дзейнічаць (гаварыць) ва ўмовах штучнага маўленчага асяроддзя – у працэсе школьнага навучання” [31].

Развіццё звязнага вуснага і пісьмовага маўлення вучняў *Методыка працы*

над навучальным пераказам тэксту

Пераказ – від працы па развіцці маўлення, які фарміруе ўменні дакладна перадаваць змест выказвання, ствараць тэкст на аснове прапанаванага.

У працэсе напісання пераказу фарміруюцца камунікатыўныя ўменні, адбываецца актывізацыя і ўзбагачэнне слоўніка вучняў, вядзецца работа па авалоданні сінтаксічнымі мадэлямі, удасканалваецца правапісныя навыкі. Пераказ тэксту спрыяе выпрацоўцы ў вучняў агульнаадукацыйных уменняў, якія запатрабаваны пры вывучэнні ўсіх школьных прадметаў: успрымаць інфармацыю, выбіраць патрэбныя звесткі з прапанаванага тэксту, перадаваць змест пачутага (прачытанага, убачанага).

У адпаведнасці з канкрэтнымі дыдактычнымі задачамі, на ўроку беларускай мовы выкарыстоўваюцца розныя віды пераказаў.

Класіфікацыя і віды пераказаў

Па мэце правядзення:

- 1) навучальны;
- 2) кантрольны.

Па спосабу перадачы зместу:

- 1) блізкі да тэксту;
- 2) выбарачны;
- 3) творчы.

Па адносінах да аб'ёму тэксту:

- 1) падрабязны;
- 2) сціслы.

Па форме маўлення:

- 1) вусны;
- 2) пісьмовы.

Патрабаванні да тэкстаў для пераказу

1. Змяшчаць патрэбную колькасць слоў.
2. З'яўляцца цэласным творам ці адносна завершанай яго часткай.
3. Адпавядаць агульнадыдактычным прынцыпам навучання:
 - а) быць даступнымі па змесце;
 - б) мець пазнавальную і выхаваўчую каштоўнасць.
4. Адпавядаць нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.
5. Ілюстравать праграмны матэрыял.
6. Адпавядаць характару пераказу, задачам, якія неабходна вырашыць у працэсе працы.

Структура ўрока падрыхтоўкі да навучальнага пераказу тэксту

1. Арганізацыйны момант.
 - Мабілізацыя ўвагі вучняў.
 - Паведамленне тэмы ўрока, пастаноўка задач урока.
2. Псіхалагічная падрыхтоўка да ўспрымання тэксту.
 - Слова настаўніка.
 - Гутарка з вучнямі (кола пытанняў акрэсліваецца ў адпаведнасці з мэтай пераказу, этапам навучання, асаблівасцямі зместу тэксту).

- Выкарыстанне сродкаў нагляднасці (кнігі, партрэты, мультымедыяная прэзентацыя, магнітафонныя запісы) з мэтай стварэння эмацыйнага фону на ўроку.
3. Знаёмства з тэкстам.
 - Чытанне тэксту настаўнікам.
 - Паралельнае праслухоўванне і чытанне тэксту вучнямі.
 - Самастойнае чытанне вучнямі тэксту.
 4. Аналіз зместу тэксту.
 - Вызначэнне стылю, тыпу, жанру маўлення.
 - Гутарка па змесце тэксту, у працэсе якой вучні павінны зразумець тэкст як тэматычнае і сэнсавое цэлае: вызначыць камунікатыўную накіраванасць, тэму і асноўную думку тэксту, убачыць аўтарскую пазіцыю, абгрунтаваць свае адносіны да ўспрынятага. Асэнсаванне загалова або падбор загалова.
 - Суразмоўніцтва па праблемных пытаннях тэксту. Вылучэнне і асэнсаванне ў змесце галоўных фактаў.
 - Складанне рабочых матэрыялаў (накіды, апорныя словы і словазлучэнні).
 - Лексічная праца.
 5. Аналіз структуры тэксту. Складанне плана.
 - Падзел тэксту на часткі, вызначэнне падтэм.
 - Назіранне за спосабамі сувязі частак і сказаў у тэксце, сродкамі іх выражэння. Вызначэнне тэмы і галоўнай думкі кожнай часткі.
 - Слоўная фармулёўка пунктаў плана.
 - Афармленне плана.
 - Суаднясенне плана і зыходнага тэксту.
 6. Моўны разбор тэксту.
 - Назіранні над словам у кантэксце, над асаблівасцямі выкарыстання марфалагічных і сінтаксічных сродкаў, над роляй вобразна-выяўленчых сродкаў, над стылістычнымі асаблівасцямі тэксту.
 - Асэнсаванне камунікатыўнай, лагічна-сэнсавай ролі моўных сродкаў у тэксце.
 - Лінгвістычны эксперымент.
 - Праца па папярэджанні арфаграфічных і пунктуацыйных памылак.
 7. Вусны пераказ тэксту.
 8. Напісанне і апрацоўка чарнавога варыянту.
 - Рэдагаванне (паляпшэнне, удасканаленне, выпраўленне напісанага тэксту).
 9. Падвядзенне вынікаў урока.

Пры ацэнцы пераказаў вызначаецца, наколькі поўна пераказаны змест зыходнага тэксту, як раскрыта тэма, акрэслена і рэалізавана задума, а таксама багацце, дакладнасць і выразнасць мовы.

Пераказ ацэньваецца дзвюма адзнакамі: першая адзнака ацэньвае змест і моўнае афармленне (*З – М*), другая адзнака выстаўляецца за арфаграфічныя, пунктуацыйныя і граматычныя памылкі (*І – V – Г*).

$$\frac{З -- М}{І – V – Г}$$

Аб'ём тэксту пераказу павінен адпавядаць наступным патрабаванням [26, с.104]:

Клас	Колькасць слоў у тэксце
5	80 — 100
6	100 – 120
7	120 – 180
8	180 – 220
9	250—350
10	350 – 450
11	450—600

У першым паўгоддзі ў 5 класе ў школах з рускай і іншымі мовамі навучання праводзяцца толькі навучальныя пераказы, якія ацэньваюцца па нормах для 4 класа.

Методыка працы над сачыненнем

Сачыненне – від работы па развіцці звязнага маўлення вучняў, які фарміруе ўменне самастойна выкладаць думкі, перажыванні, меркаванні на пэўную тэму. У працэсе працы над сачыненнем удасканальваюцца моўныя маўленчыя і камунікатыўныя ўменні і навыкі, развіваецца лагічнае і абстрактнае мысленне, фарміруюцца эстэтычныя здольнасці вучняў.

Мэта навучання сачыненню – фарміраванне камунікатыўна-маўленчых уменняў:

- ❖ разумець тэму, асэнсоўваць яе межы і паслядоўнасць раскрыцця;
- ❖ збіраць і сістэматызаваць матэрыял,
- ❖ планаваць выказванне і разгортваць думку ў адпаведнасці з планам;
- ❖ ствараць тэкст пэўнага стылю, тыпу і жанру маўлення, захоўваючы нормы літаратурнай мовы;
- ❖ удасканальваць напісанае.

Праца над сачыненнем у параўнанні з пераказам тэксту вызначаецца большай самастойнасцю вучняў. Выклад уласных думак, пачуццяў пры раскрыцці тэмы патрабуе падбору адпаведных моўных сродкаў, захавання лагічнай сувязі частак, ведання нормаў беларускай літаратурнай мовы. Як адзначае Г.М. Валочка, “усё гэта звязана з узнаўленнем і актуалізацыяй вывучанага ў курсе беларускай мовы, з абагульненнем назіранняў за навакольным светам, сістэматызацыяй сваіх уражанняў ад прачытанага, убачанага ці пачутага”[4, с.168].

Класіфікацыя і віды сачыненняў

Па мэце правядзення:

- 1) навучальныя;
- 2) кантрольныя;
- 3) з граматычным заданнем.

Па крыніцы і характару матэрыялу:

- 1) на аснове жыццёвага вопыту вучняў;
- 2) на аснове твораў мастацтва (мастацкай літаратуры, кінафільмаў, тэлеперадач, твораў жывапісу, тэатральных пастановак;
- 3) на аснове асабістых назіранняў;
- 4) на аснове фантазіі.

Па аб'ёме гатовага тэксту:

- 1) разгорнутае;
- 2) мініяцюра.

Па тэматыцы:

- 1) на літаратурную тэму;
- 2) на лінгвістычную тэму;
- 3) на вольную тэму;

Па тыпу маўлення:

- 1) апісанне,
- 2) апавяданне
- 3) разважанне;
- 4) сачыненне змешанага тыпу маўлення.

У змест навучання на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі (5 – 9 клас) уключаюцца наступныя віды творчых прац [5]:

- ❖ **5 клас** – знаёмства з будовай тэкстаў розных стыляў і тыпаў маўлення, вусныя і пісьмовыя пераказы, складанне тэкстаў па серыі малюнкаў;
- ❖ **6 клас** – сачыненне-апавяданне ў мастацкім стылі; сачыненне-апавяданне з элементамі апісання;
- ❖ **7 клас** – сачыненне-апісанне знешнасці чалавека; сачыненне-апісанне вёскі, горада, мікрараёна; сачыненне-апісанне помніка гісторыі (культуры); разважанне на тэму “Каго можна назваць сапраўдным сябрам?”;
- ❖ **8 клас** – разважанне на маральна-этычную тэму; водгук на праязны твор;
- ❖ **9 клас** – пісьмовыя паведамленні на лінгвістычную тэму з апісаннем моўных з’яў; падрыхтоўка тэкстаў дыскусійных выступленняў; напісанне тэкстаў публіцыстычных жанраў.

Распрацоўка структуры і зместу ўрока падрыхтоўкі да напісання сачынення будзе непасрэдна залежаць ад віду сачынення, тэмы, матэрыялу, які стане асновай для ўласных разважанняў вучняў, а таксама этапу навучання.

Прыкладная схема ўрока падрыхтоўкі да напісання сачынення

1. Арганізацыйны момант.
 - Мабілізацыя ўвагі вучняў.
 - Паведамленне тэмы ўрока, пастаноўка задач урока.
2. Псіхалагічная падрыхтоўка да працы па тэме сачынення .
 - Паведамленне тэмы сачынення (шырокая тэма, вузкая тэма). Асэнсаванне тэмы, вызначэнне яе межаў.
 - Пастаноўка праблемных пытанняў, гутарка па тэме сачынення. Асэнсаванне ідэі сачынення.
3. Падрыхтоўка рабочых матэрыялаў.
 - Чытанне тэкстаў розных жанраў і стыляў, блізкіх па тэматыцы. Аналіз тэкстаў.
 - Пераказ тэксту ці яго асобных частак.
 - Вусныя і пісьмовыя адказы на пытанні.
 - Выкананне лексічных і стылістычных практыкаванняў (лексіка-семантычная групоўка слоў, тэматычная групоўка слоў, праца са слоўнікамі розных тыпаў, стылістычнае рэдагаванне тэкстаў).
 - Разгляд і аналіз твораў выяўленчага мастацтва.
 - Праслухоўванне музычных твораў.
 - Вусныя выказванні вучняў.
 - Адбор патрэбнага матэрыялу (падбор фактаў, прыкладаў, фармулёўка вывадаў).
 - Сістэматызацыя матэрыялу.
4. Праца над кампазіцыйнай будовай сачынення.
 - Складанне плана сачынення.
 - Напаўненне частак сачынення.
 - Прадумванне пераходу ад адной часткі да другой, заключэння сачынення.
5. Стварэнне тэксту сачынення.
 - Вусныя выказванні вучняў.
 - Ацэнка выказванняў.
 - Запіс чарнавога варыянту.
6. Удасканаленне напісанага.
 - Праверка дакладнасці ўжывання слоў і спалучэння слоў.
 - Праверка фразы на слых.
 - Выпраўленне арфаграфічных і пунктуацыйных памылак.
7. Афармленне чыставага варыянту сачынення.
8. Падвядзенне вынікаў урока.

Нарматыўнымі дакументамі экамендуецца наступны прыкладны аб'ём сачыненняў [26, с.104]:

5 клас — 0,5 — 1,0 старонка;

6 клас — 1,0 — 1,5;

7 клас — 1,5 — 2,0;
8 клас — 2,0—3,0;
9 клас — 3,0 — 4,0 старонкі.

У сувязі з ускладненнем тэматыкі сачыненняў у 10 — 11 класах павялічваецца і іх аб'ём:

10 клас — да 5;
11 клас — да 6 старонак.

Да названага аб'ёму сачыненняў настаўнік павінен ставіцца як да вельмі прыкладнага, таму што аб'ём вучнёўскага сачынення залежыць ад многіх абставін, у прыватнасці ад характару тэмы і яе раскрыцця, ад стылю і жанру, ад агульнага развіцця вучняў і г.д. Аднак, калі аб'ём сачынення ў паўтара-два разы меншы або большы за названую прыкладную норму, то настаўнік мае права панізіць або павысіць адзнаку (бал).

Методыка працы над перакладам тэксту

Пераклад тэксту з рускай мовы на беларускую разглядаецца як від работы па развіцці звязнага маўлення, заснаваны на стварэнні вучнямі тэксту на аснове прапанаванага сродкамі беларускай мовы. У працэсе перакладу замацоўваюцца і актывізуюцца атрыманыя веды, параўноўваюцца факты і з'явы рускай і беларускай моў, развіваецца маўленчая мабільнасць вучняў.

Пераклад у навучанні мовам выступае ў дзвюх асноўных функцыях: 1) як сродак навучання дазваляе засвоіць мову на ўсіх яе ўзроўнях; 2) як мэта навучання – “навучыць перакладаць і карыстацца перакладам у працэсе моўных зносін для забеспячэння сацыяльна-культурных патрэб, бо нават у межах адной дзяржавы (шматнацыянальнай) пераклад – гэта неад'емны кампанент у сістэме камунікацыі” [4, с.140].

Вядомая даследчыца ў галіне беларускай лінгваметодыкі Г.М. Валочка вызначае, што для паспяховай працы пры перакладзе тэксту на ўроку беларускай мовы вучні павінны ведаць гатовыя перакладчыцкія адпаведнікі, сінанімічныя рады слоў і ўмець карыстацца імі, валодаць прыёмамі перакладу – падстаноўкай і трансфармацыяй. Вучням неабходна давесці, што прыём падстаноўкі заснаваны на сэнсава-структурным паралелізме мовы арыгінала і перакладу, а прыём трансфармацыі прадугледжвае адыход ад паралелізму пры перакладзе і прадугледжвае замену канструкцый тэксту на рускай мове.

Вучні павінны ведаць, што пераклад тэкстаў розных стыляў, тыпаў і жанраў мае сваю спецыфіку. Пераклад тэксту навуковага стылю павінен дакладна перадаць тэрміналогію, лагічную структуру арыгінала. Пры перакладзе тэксту афіцыйна-дзелавога стылю захоўваецца яго форма і афіцыйны характар. Публіцыстычны тэкст павінен захоўваць лагічнасць думкі і эмацыянальнасць выкладу. Пры перакладзе ўрыўкаў мастацкага стылю павінен быць захаваны эстэтычны эфект і агульны настрой тэксту.

На думку сучасных даследчыкаў-лінгваметадыстаў (Г.М. Валочка, М.Г. Яленскі), цэнтральнае месца на ўроку пры напісанні перакладу тэксту павінен заняць комплексны аналіз тэксту. Вучні разам з настаўнікамі

высвятляюць зместавыя і моўныя асаблівасці тэксту на рускай мове, фармулююць задачы перакладу ў адпаведнасці са стылем, тыпам і жанрам тэксту.

Прыкладная структура ўрока перакладу тэксту

1. Арганізацыйны момант.
 - Мабілізацыя ўвагі вучняў.
 - Паведамленне тэмы ўрока, пастаноўка задач урока.
2. Знаёмства з тэкстам для перакладу.
3. Асэнсаванне задачы перакладу (вызначэнне тыпу маўлення, стылю, жанру маўлення).
4. “Комплексны аналіз тэксту” (Г.М. Валочка):
 - Аналіз зместу тэксту, “вызначэнне зместавых і моўных асаблівасцеў арыгінала, якія патрабуюць абавязковай перадачы ў перакладзе” [4, с.152].
 - Характарыстыка моўных асаблівасцей, якія павінны захавацца пры перакладзе.
 - Складанне слоўніка.
5. Вусны пераклад тэксту. Ацэнка выказванняў.
6. Запіс тэксту на беларускай мове. Удасканаленне напісанага.
7. Падвядзенне вынікаў урока.

КАНТРОЛЬ ВЕДАЎ І ЎМЕННЯЎ ВУЧНЯЎ

АЦЭНКА КАМУНІКАТЫЎНАЙ ПІСЬМЕННАСЦІ ВУЧНЯЎ

Схема аналізу пераказаў і сачыненняў

I. Змест тэксту:

- 1) паўната раскрыцця тэмы;
- 2) выражэнне асноўнай думкі, уласная інтэрпрэтацыя тэмы, творчы падыход да раскрыцця тэмы;
- 3) захаванне палажэнняў, якія патрабуюць аргументацыі;
- 4) колькасць фактычных памылак.

Фактычныя памылкі ў пераказе:

- а) памылкі ў абазначэнні часу і месца падзей;
- б) памылкі ў перадачы паслядоўнасці дзеяння, прычынна-выніковых адносін;
- в) скажэнне фактаў, жыццёвай праўды.

Фактычныя памылкі ў сачыненні:

- а) скажэнне кніжных крыніц;
- б) памылкі ў цытаванні;
- в) неадпаведнасць сфармуляваных палажэнняў і трактовок апісанай рэальнасці;
- г) парушэнне логікі выказвання і жыццёвай праўды.

II. Лагічная структура тэксту:

- 1) захаванне асноўных лагічных элементаў разважання (тэзіс, аргументы, вывад);
- 2) захаванне паслядоўнасці выкладу і лагічнай сувязі думак;
- 3) правільнасць выдзялення абзацаў, захаванне сувязі паміж часткамі тэксту.

III. Моўнае афармленне работы:

1) **моўныя недахопы:**

- ўжыванне слова ў неўласцівым яму значэнні;
- парушэнне лексічнай спалучальнасці;
- ужыванне лішняга слова (плеаназм), непраўданыя паўторы слоў (таўталагія);
- недарэчнае ўжыванне лексікі розных стыляў, парушэнне стылістычнага адзінства;
- няўдалае ўжыванне асабовых і ўказальных займеннікаў;
- беднасць і аднастайнасць сінтаксічных канструкцый;
- няўдалы парадак слоў.

2) **граматычныя памылкі:**

- памылковае ўтварэнне слоў;
- памылковае ўтварэнне формы слова (памылкі ў склонавых канчатках назоўнікаў, памылкі ў выкарыстанні нескланяльных назоўнікаў у форме якога-небудзь склону, памылкі ва ўтварэнні формы ліку, памылкі ва ўтварэнні формаў прыметніка і дзеяслова);

- памылкі ў дапасаванні;
- памылкі ў кіраванні;
- парушэнне суаднесенасці трывання і часу дзеяслоўных формаў;
- парушэнне дапасавання паміж выказнікамі і дзейнікамі;
- памылкі ў пабудове складаных сказаў, сказаў з аднароднымі членамі, парушэнне межаў сказа;
- пропуск неабходных слоў;

IV. Агульная ацэнка.

Віды дыктантаў на ўроках беларускай мовы

Дыктант – від практыкавання па арфаграфіі і пунктуацыі, з дапамогай якога фарміруецца арфаграфічная і пунктуацыйная пільнасць, а таксама вызначаецца ўзровень валодання вучнямі практычнымі ўменнямі і навыкамі. Запіс адбываецца на аснове слыхавога ўспрымання і суаднясення гукавога складу слова з яго графічным складам.

Класіфікацыя і віды дыктантаў

Па мэце правядзення:

- 1) навучальны;
- 2) кантрольна-навучальны (дыктант “Правяраю сябе”);
- 3) кантрольны.

Па структуры:

- 1) слоўнікавы;
- 2) па звязным тэксце.

Па характары пісьма:

- 1) без змен у тэксце;
- 2) са зменамі ў тэксце: выбарачны, размеркавальны, узноўлены;
- 3) графічны;
- 4) лічбавы.

Па часе тлумачэння:

- 1) папярэдзальны;
- 2) з каментарыем у час пісьма;
- 3) тлумачальны.

Па ступені змянення тэксту:

- 1) творчы;
- 2) вольны;
- 3) з працягам.

Па ўспрыманні тэксту:

- 1) зрокавы (папярэдняе чытанне тэксту);
- 2) слыхавы;
- 3) па памяці (тэкст вывучаны на памяць).

Па ўскладненасці дадатковым заданнем:

- 1) з граматычным заданнем;
- 2) з творчым заданнем.

Слоўнікавы дыктант праводзіцца з мэтай фарміравання ўменняў і навыкаў правапісу. Дыктант складаецца з улікам варыянтаў ў межах адной арфаграмы або на аснове супастаўлення некалькіх арфаграм. Аб'ём слоўнікавага дыктанта: V клас – 12-15 слоў, VI – 15-20 слоў, VII – 20-25 слоў, VIII – 25-30 слоў; IX – 30-35 слоў; X клас – 35-40 слоў; XI – 40-45 слоў. Слоўнікавы дыктант дазваляе эканоміць час на ўроку, засяроджвае ўвагу на пэўных арфаграмах, садзейнічае ўзбагачэнню слоўніка вучняў.

Прыклады дыктантаў розных відаў праілюстраваны матэрыялам для вучняў 5 – 6 класаў.

Прыклады слоўнікавых дыктантаў

1. Дыктант, складзены з улікам варыянтаў у межах адной арфаграмы.

Бязлюдная вуліца, бяскрыўдны ўчынак, бясмарнае надвор'е, бязмежны акіян, бессістэмная падрыхтоўка, бяздонная сіль неба, бяспрэчны доказ, прыгожая бесказырка.

2. Дыктант, складзены на аснове тэматычнай групы слоў.

А) Канцэрт, тэатр, рэпетыцыя, дэкарацыя, спектакль, мелодыя, партэр, балкон, прэм'ера, апладысменты, мастацтва, камедыя, глядач, антракт.

Б) Чарніцы, ажыны, маліны, брусніцы, журавіны, суніцы, парэчкі, клубніцы, трускалкі, агрэст, барбарыс, буюкі.

3. Дыктант, складзены на аснове лексіка-граматычнай групы моўных адзінак.

Спелае калоссе, зялёнае лісце, малады дубняк, дробнае птаства, непразны хвойнік, палова чалавецтва, тонкі бярэзнік, многа камення, дзікае звяр'ё.

Выбарачны дыктант праводзіцца з мэтай развіцця ўвагі і ўмення знаходзіць у тэксце словы, словазлучэнні, сказы на вывучанае правіла. У адпаведнасці з умовай патрэбныя канструкцыі выпісваюцца, з дапамогай абазначэнняў тлумачыцца выбар.

Прыклады выбарачных дыктантаў

а) Выберыце з тэксту адушаўленыя назоўнікі, выпішыце іх, абгрунтуйце свой выбар.

Шмат ёсць птушак-прыгажуняў. Не мени і знакамітых птушак-пявуняў. А вось гэта птаха – шэрая, непрыкметная, геранія песень, казак, легендаў. Між тым зязюля нават гнязда свайго не ладзіць. Вернецца з выраю ў канцы вясны і ўсё лятае, кукуе на пералесках і садах, быццам кагосьці шукае. Пройдзе час – знясе яйка проста на зямлі. Потым возьме яго ў дзюбу і пакладзе ў гняздо мухалоўкі ці берасцянкі. Праз тыдні два з падкінутага яйка вылупіцца птушаня. То падкідыш – зязюляня. Як толькі памацнее, яно выкідвае з гнязда астатнія яйкі і застаецца адно. Зязюляня вельмі пражэлівае. Каб пракарміць яго, птушкі-бацькі шчыруюць ад ранку і да вечара. І не здагадваюцца, што кормяць чужака. (Паводле У. Ягоўдзіка)

б) Выберыце з тэксту словазлучэнні з тыпам сінтаксічнай сувязі “дапасаванне”, выпішыце іх, абгрунтуйце свой выбар.

Таямніцы з куфэрка

Усе таямніцы-загадкі свету жывуць у маляваным бабуліным куфэрку. Вось ён, стаіўся ў куце старое хаты. Няўжо адчувае, што нам страшна парушыць бабуліну забарону і адамкнуць цудоўны сакрэт? Але ж ён забыўся, што сённа Каляды, а ў калядную ноч якіх толькі дзівосаў не бывае! Мы запалім святую свечку ды пачаруем, каб скарбонка-таямніца сама расчынілася. Ціха! Шэпчам бабуліну замову: “Першым разам, добрым часам, з днём бялюсенькім сам-насам заклінаем, замаўляем, цуд-куфэрак адчыняем...” (А. Хатэнка)

в) Выпішыце асабовыя назоўнікі, абзначце суфіксы ў словах.

Рамяство ў XIV – XIV стагоддзях было дробнай вытворчасцю. У доме гараджаніна ў кутку стаяў стол з раскладзеным на ім інструментам і лаўка, на якой сядзеў рамеснік. У беларускіх гарадах існавала шмат розных відаў рамяства: працавалі кавалі, ювеліры (залатары), ганчары, гарбары, шаўцы, цесляры. Аб далейшым развіцці вытворчасці сведчыць наяўнасць такіх спецыяльнасцей, як збойнікі, кацельшчыкі, півавары. Нязменным спадарожнікам рамяства з’яўляецца гандль. У гарадах працавалі рынкі, дзе гандляры падавалі вырабы рамяства. (З падручніка “Гісторыя Беларусі”)

Размеркавальны дыктант праводзіцца на аснове супастаўлення вучнямі асобных слоў, словазлучэнняў ці сказаў, размеркавання іх па адпаведных групам на аснове агульных прымет.

Прыклад размеркавальнага дыктанта

Выпішыце і размяркуйце па асобных слупках дзеясловы I і II спражэння.

Шмат якія звяры і птушкі ўмеюць прадказваць надвор’е. Вось кацяня кіці аб сцяну вострыць – значыць, хутка будзе дождж. Мордачку хавае, лапамі яе захінае – марозныя дні надыходзяць. А раскінецца прывольна, лапкамі ўгору – цёплае і сухое надво’е будзе.

Гусак хавае нос пад крыло – пахаладае. Вераб’і ўпыле купаюцца – хутка дожджык пойдзе.

Але не толькі дождж і вецер, сцюжу і цяпло прадказваюць птушкі і звяры. Яны адчуваюць загадзя, што набліжаецца грозная падземная бура. Дзесьці ўдалечыні ледзь-ледзь уздрыгнула зямля, данёсся з-пад зямлі амаль нячутны гул. Чалавек не звярнуў увагі. А сабакі, змеі, яшчаркі, рыбы занепакоіліся: бяда будзе! (Паводле Б. Зубкова)

Узноўлены дыктант праводзіцца пасля праслухоўвання тэксту і яго падрабязнага аналізу. Вучні ўзнаўляюць тэкст па памяці на аснове апорных слоў, словазлучэнняў, граматычных асноў. Тэкст чытаецца тры разы.

Прыклад ўзноўленага дыктанта

Сярод шэрых галін высокага дуба здалёк кідаецца ў вочы жоўта-зялёны кусцік. Гэта кусцік амялы, дзіўнай і цікавай раслінкі. Расце амяла на дрэвах, ды

так высока, што і дастаць яе цяжка. Жыве яна крыўдай, бо не стараецца сама для сябе. Карыстаецца гатовымі сокамі дрэва – свайго гаспадара. Галінкі мае дробныя. Лісточкі доўгія, вузкія, цвёрдыя, быццам скурай накрытыя. Куст амаль ніколі не траціць свайго прыгожага светла-зялёнага колеру. Рана вясной у кутках галінак і паміж лісточкамі з'яўляюцца жоўта-зялёныя з прыемным пахам кветкі. Карэнне амялы запускаецца глыбока і вельмі шкодзіць дрэву. У народзе з амялы вырабляюць клей на мух, а лісце, дробна парэзанае і высушанае, служыць як лякарства. (Паводле Зоські Верас)

Узнавіце тэкст дыктанта, выкарыстоўваючы прапанаваныя словазлучэнні.

Жоўта-зялёны кусцік, дзіўнай і цікавай раслінкі, дастаць цяжка, жыве крыўдай, сокамі дрэва, скурай накрытыя, светла-зялёнага колеру, з прыемным пахам кветкі, запускаецца і шкодзіць дрэву, з амялы вырабляюць.

Графічны дыктант. Пасля праслухоўвання тэксту вучні графічна абазначаюць структуру прапанаваных слоў, словазлучэнняў, сказаў.

Прыклад графічнага дыктанта

Паслухайце тэкст, складзіце і запішыце схемы сказаў з аднароднымі членамі.

Дзівосная іншаземка

Звычайна людзі гавораць: “Бульба – хлебу падмога”. І гэта праўда. Без бульбы нельга ўявіць ні абедзенны, ні ўрачыста-святочны стол. Бульбу вараць, пякуць, смажаць, параць, фаршыруюць. А якія смашныя і апетытныя – толькі што з патэльні – дранікі!

Дзікія родзічы бульбы раслі ў Паўднёвай Амерыцы. Адтуль праз акіян, праз тысячы кіламетраў мараплаўцы Хрыстафора Калумба завезлі бульбу ў Еўропу. На нашу зямлю клубні трапілі дзякуючы Пятру I. З цягам часу чалавек ацаніў харчовыя якасці бульбы, назваў яе “другім хлебам”. У засушлівыя гады, калі не радзіла жыта, бульба ратавала людзей ад голаду, ад смерці.

Нездарма народны пісьменнік Беларусі Янка Брыль вельмі слушна сказаў, што “пах бульбы – не проста пах, а водар жыцця”. (Паводле З. Марозава)

Лічбавы дыктант. Пасля праслухоўвання тэксту вучні запісваюць нумары сказаў у адпаведнасці з прапанаваным заданнем.

Прыклад лічбавага дыктанта

Вызначце на слых і запішыце нумары складаных сказаў.

Крылаты рыбак

Чайка – добры рыбак, гэта многія ведаюць. Але не кожны задумваецца, чаму яна заўсёды мае ўлоў. Паназіраем за чайкай.

Вось чайка пакалыхваецца на хвалях, быццам белы паплавок. Нібы не рыбачыць, а задумалася аб нечым. Раптам узлёт – і чайка бяшумна падае ў ваду. Глядзіш, у дэюбе бліскучая, як лядзяш, рыбка.

Задумлівая чайка не дрэмле на вадзе. Яна рашае, на якую вышыню ўзляцець, каб потым нырнуць у ваду. Умела рыбачыць чайка!

Чайка не толькі зоркая, але і разумная птушка. Таму яна заўсёды з уловам. (Паводле В. Кастручына)

Папераджальны дыктант праводзіцца з мэтай папярэджання памылак. Вучні вусна тлумачаць арфаграмы і пунктаграмы да запісу тэксту.

Тэкст для папераджальнага дыктанта

Беларус – гэта перш за ўсё заўзяты працаўнік. Спакон вякоў прывык ён жыць сваёй працай і спадзявацца толькі на яе. Паўсядзёныя клопаты рабілі яго руплівым гаспадаром. Цяжкая праца не заўсёды дазваляла зводзіць канцы з канцамі. Жыццё рабіла беларуса надзвычай ашчадным.

Свае мары пра ічасце, дасттак і багацце нашы продкі выказвалі ў казках, прыказках і прымаўках, якія яны таленавіта ўмелі складаць.

Бывала, жыццё гнула беларуса. Ён пакутаваў і цягнеў, марыў і спадзяваўся на лепшае будучае. З усіх сіл стараўся пакінуць у спадчыну дзецім штосьці большае, чым атрымаў сам ад сваіх бацькоў. Складанае жыццё не дазваляла нашым продкам памыляцца. Яны былі людзьмі разважлівымі.

Беларусы былі добрымі змагарамі, але войны прыносілі нашым продкам шмат шкоды і пакут. (З падручніка “Гісторыя Беларусі”)

Дыктант з каментарыем у час пісьма паводзіцца на аснове арфаграфічнага ці пунктуацыйнага матэрыялу. Каментарый у час пісьма падаецца ў выглядзе аргументаванага доказу: у час пісьма вучань называе правіла, дае тлумачэнні, робіць вывад пра напісанне пэўных слоў ці сказаў.

Тэкст для дыктанта з каментарыем

Запішыце тэкст, каменціруючы правапіс канчаткаў назоўнікаў.

Слова пра мужнасць

Прырода надзяліла чалавека цудоўным дарам – рашучасцю аддаваць сябе высокай мэце. Гэты дар мы называем мужнасцю. Без яго само жыццё было б іншым. Бо мужнасць жыла ў людскім імкненні скарыць агонь, вяду і маланку. Гэта яна адкрывала мацерыкі, абжывала пустыні, праз ільды, сцюжу праклала Паўночны шлях. Мужнасць прыводзіла чалавека і чалавецтва да перамог у вайне і міры – у працы, барацьбе, навуцы. (Паводле У. Карнава)

Тлумачальны дыктант праводзіцца пры замацаванні тэмы. Пасля запісу тэксту пад дыктоўку тлумачацца арфаграмы і пунктаграмы з дапамогай умоўных абазначэнняў і скарачэнняў пісьмова або вусна.

Тэкст для тлумачальнага дыктанта

Запішыце тэкст. Растлумачце правапіс **е, я** ў словах пры дапамозе ўмоўных абазначэнняў (падкрэсліце літары, пастаўце націск у вызначаных словах).

Буслы найбольш любяць лясістыя і балоцістыя мясціны. Вось чаму іх заўсёды сустрэнеш у нас, на Беларусі.

Бусел – птушка разумная і назіральная. Калі ён бачыць, што людзі наважаюць яго і даюць яму прытулак, то ахвотна селіцца ў вёсцы і робіцца сябрам гасціннага гаспадара. Кажуць, што буслы нават адрозніваюць сваіх гаспадароў ад чужых. Аб розуме буслоў сведчыць і тое, што яны звычайна не

баяцца ддзяцей і пастухоў, а паляўнічых блізка не падпусцяць. (Паводле А. Якімовіча)

Дыктант па памяці праводзіцца пасля папярэдняй падрыхтоўкі і завучвання тэксту на памяць.

Прыклад дыктанта па памяці

Прачытайце ўрывак з верша Г. Бураўкіна “Песня пра маці”. Вывучыце яго на памяць, запішыце, расстаўляючы знакі прыпынку.

*Помню кожную рыску
І маршчынку тваю.
Над маёю калыскай
Помню ўсмешку тваю.*

*Ад няшчасця ўратуе,
Добра ведаю я,
Маці, мама, матуля
Дарагая мая.*

Творчы дыктант праводзіцца з мэтай развіцця звязнага маўлення вучняў, актывізацыі лексікі і засваення арфаграфіі. У час запісу ў тэксце адбываюцца пэўныя змены ў адпаведнасці з пастаўленым заданнем.

Прыклад творчага дыктанта

Падбярыце і ўстаўце патрэбныя прыметнікі, дапасуйце іх да назоўнікаў.

Усход сонца

За полем падымаецца беразнячок. А далей узвышаецца сцяна асін і клёнаў. Там – пушча. Адтуль узыходзіць сонца. Спачатку паказваецца яго бераг, потым вырастае шар, разганяючы туман. Праменне прабіваецца праз альшэўнік і лашчыць пасля ўчарашняга ліўня зямлю. Свежасць адчуваецца ў кожнай травінцы, Здаецца, нападўняецца сокам зямля, аддаючы яго травам.

Дразды пераймаюць пералівы і сустракаюць раніцу перасвістам. (Паводле І. Пташнікава)

Дыктант з працягам праводзіцца з мэтай праверкі арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці, развіцця творчых здольнасцей, удасканалення маўленчых навыкаў вучняў: вызначаць асноўную думку тэксту, развіваць сюжэт, рабіць вывады.

Прыклад дыктанта з працягам

Складзіце і дапішыце тэкст дыктанта для вучняў свайго класа.

Дапамагайце маме

Мама прыйшла з працы вельмі змораная. Вядома, напрацаваўшы цэлы дзень, будзе адчуваць стомленасць. А тут яшчэ ў кватэры трэба прыбраць, схадзіць у магазін, згатаваць абед ці вячэру.

І я вырашыў

Вольны дыктант дае магчымасць праверыць уменне вучняў правільна выкарыстоўваць лексічныя і граматычныя сродкі пры стварэнні тэксту па прапанаваным ўзоры, развівае самастойнасць вучняў, творчыя здольнасці. Настаўнік чытае тэкст па частках, вучні адвольна ўзнаўляюць і запісваюць урыўкі.

Прыклад вольнага дыктанта

Паслухайце тэкст, самастойна ўзнавіце часткі тэксту.

Маланка і Гром

У згодзе жылі калісьці Маланка і Гром. Любіла Маланка, калі хмары ўкрывалі неба і чорным рабілася ўсё навокал. Гром глядзеў на Маланку і шчыра радаваўся.

Ды неяк гарачая Маланка зачяпіла дрэва. Загарэлася яно. Маланка ўзрадавалася і давай іншыя дрэвы паліць. Гром разгневаўся на Маланку, пачаў сварыцца на яе. Але Маланка не паслухалася, пачала людзей крыўдзіць, будынкi падпальваць.

З той пары толькі блісне Маланка, Гром ужо злуецца, сварыцца на яе. Маланка яшчэ больш разыходзіцца – Гром голас павышае. Перастане яна сваволіць, тады і Гром сціхае. А новая навальніца пачынаецца – усё паўтараецца. Кароткая памяць у ліхой Маланкі! (Паводле Ю. Ярмаша)

Кантрольны дыктант праводзіцца з мэтай праверкі арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці вучняў.

Кантрольны дыктант – гэта самастойная работа вучняў, у час якой яны павінны зразумець змест тэксту, запісаць яго без змен, знайсці арфаграмы і пунктаграмы, праверыць іх, напісаць без памылак. Праводзіць кантрольнага дыктанта мэтазгодна, калі папярэдне адбывалася грунтоўная падрыхтоўка вучняў да выканання работы: пасля вывучэння раздзела, вялікай тэмы, важных і цяжкіх для засваення арфаграфічных правіл; у канцы кожнай чвэрці і навучальнага года.

Аб’ём кантрольнага дыктанта [26]: V клас – 85-90 слоў, VI клас – 90-100 слоў, VII клас – 100-110 слоў, VIII клас – 110-120 слоў, IX клас – 120-140 слоў, X клас – 140-170 слоў, XI клас – 170-190 слоў.

Калі кантрольны дыктант суправаджаецца граматычным заданнем, аб’ём дыктанта будзе адпавядаць першай лічбе ў радку для пэўнага класа.

Патрабаванні да тэкстаў для дыктантаў:

- ❖ Адпаведнасць агульнадыдактычным прынцыпам навучання.
- ❖ Даступнасць зместу для вучняў пэўнага класа.
- ❖ Адпаведнасць нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.
- ❖ Насычанасць арфаграмамі і пунктаграмамі, іх адпаведнасць вывучаным тэмам і раздзелам, раўнамернае размеркаванне арфаграм у тэксце. Узровень насычанасці тэкстаў (колькасць арфаграм / пунктаграм) : V клас – 10/2-3, VI клас – 12/2-3, VII клас – 16/3-4, VIII клас – 20/4-5, IX клас – 24/5-10, X клас – 24/10-15, XI – 28/15-20.
- ❖ Адпаведная колькасць слоў з неправаляемымі і цяжкаправаляемымі напісаннямі, правапісу якіх школьнікі спецыяльна вучыліся: V – VI класы – 5 слоў, VII-VIII класы – 7 слоў, IX-X класы – 10 слоў, XI – 12 слоў.

Методыка правядзення кантрольнага дыктанту:

Перад правядзеннем дыктанту на дошцы запісваюцца не зразумелыя вучням словы, словы на нявывучаныя правілы.

- 1) Чытанне тэксту (выразна, з захаваннем арфаэпічных нормаў);

- 2) Чытанне па сказах для запісу: 1-ы раз чытаецца ўвесь сказ, 2-і раз – па частках, 3-і раз – увесь сказ для праверкі.
- 3) Чытанне ўсяго тэксту з мэтай праверкі.
- 4) Арганізацыя працы з дадатковым заданнем.

У час **праверкі дыктанта** выпраўляюцца ўсе арфаграфічныя і пунктуацыйныя памылкі (*I / V*), дапушчаныя вучнямі, але пры ацэнцы ўлічваюцца не ўсе.

Неабходна адрозніваць:

- 1) арфаграфічныя і граматычныя памылкі (граматычнымі памылкамі з’яўляюцца памылкі ва ўтварэнні і ўжыванні формаў слова);
- 2) арфаграфічныя і фактычныя памылкі (фактычныя памылкі – гэта няправільныя напісанні, выкліканыя няведаннем рэалій);
- 3) арфаграфічныя памылкі і апіскі (апіскі – гэта няправільныя напісанні, якія скажаюць гукавы і літарны воблік слова),
- 4) грубыя і нягрубыя памылкі:

нягрубыя арфаграфічныя памылкі: а) памылкі ў пераносе слоў; б) няправільнае ўжыванне вялікай літары ў складаных уласных назвах; в) памылкі ў напісанні ўласных назваў неславянскага паходжання; г) злітнае ці асобнае напісанне прыставак у прыслоўях, утвораных ад назоўнікаў і прыметнікаў з прыназоўнікамі; д) механічнае недапісванне апошніх літар у словах;

нягрубыя пунктуацыйныя памылкі: а) пастаноўка аднаго знака прыпынку замест іншага (аналагічнага); б) наяўнасць коскі паміж аднароднымі азначэннямі; в) пропуск аднаго з здвоеных знакаў прыпынку або парушэнне іх паслядоўнасці);

5) памылкі, якія паўтараюцца, дапушчаныя ў тым самым слове некалькі разоў або ў аднакаранёвых словах (лічацца за адну памылку);

б) аднатыпныя памылкі – памылкі на адно правіла, калі ўмовы выбару напісання заключаны ў граматычных і фанетычных асаблівасцях слова (першыя тры аднатыпныя памылкі лічацца за адну, кожная наступная памылка залічваецца як самастойная).

Дыктант ацэньваецца адной адзнакай. Не ўлічваюцца пры выстаўленні адзнакі памылкі на нявывучаныя правілы, апіскі, фактычныя памылкі, напісанне *и* замест *і*, незахаванне аўтарскіх знакаў прыпынку.

У кантрольнай рабоце, якая складаецца з дыктанта і дадатковых заданняў, выстаўляюцца дзве адзнакі – за кожны від работы.

Аналіз дыктантаў:

1. Азнаямленне з вынікамі працы.
2. Узнаўленне тэарэтычнага матэрыялу.
3. Аналіз тыповых памылак (не больш за 4-5).
4. Дыферэнцыраванае выкананне практыкаванняў.
5. Дамашняе заданне на паўтарэнне.

Тэст на ўроку беларускай мовы

Тэст – комплекс заданняў, якія дазваляюць вызначыць узровень вучэбных дасягненняў школьнікаў, ступень развіцця іх моўнай і маўленчай кампетэнцыі. Тэсты выкарыстоўваюцца з кантрольнай або навучальнай мэтай. З дапамогай тэстаў настаўнік можа праверыць, а вучні замацаваць вучэбны матэрыял па ўсіх тэмах і раздзелах школьнага курса беларускай мовы.

Тэматычнае тэставанне ставіць на мэту вызначэнне ўзроўню разумення моўнай сістэмы, асэнсаванне структурна-семантычных і функцыянальных асаблівасцей лексічных і граматычных адзінак.

Выніковае тэставанне праводзіцца з мэтай паўтарэння і абагульнення ведаў і ўменняў вучняў у канцы пэўнага вучэбнага перыяду.

Патрабаванні да складання тэстаў:

- усведамленне мэты тэставання;
- сцісласць заданняў;
- адназначнасць адказаў;
- абмежаванасць у часе пры выкананні;
- хуткая апрацоўка вынікаў адказаў;
- наяўнасць інструкцыі да выканання тэста.

Пры **ацэнцы** выканання тэстаў выкарыстоўваюцца наступныя паказчыкі:

0 балаў – адказ адсутнічае або ўсе заданні выкінаны няправільна;

1 бал – выканана адно заданне з прапанаваных 10 (10%);

2 балы – выканана 2 заданні з прапанаваных 10 (20%);

3 балы – выканана 3 заданні з прапанаваных 10 (30%);

4 балы – выканана 4 заданні з прапанаваных 10 (40%);

5 балаў – выканана 5 заданняў з прапанаваных 10 (50%);

6 балаў – выканана 6 заданняў з прапанаваных 10 (60%);

7 балаў – выканана 7 заданняў з прапанаваных 10 (70%);

8 балаў – выканана 8 заданняў з прапанаваных 10 (80%);

9 балаў – выканана 9 заданняў з прапанаваных 10 (90%);

10 балаў – выканана 10 заданняў з 10 або больш за 90% прапанаваных заданняў.

Прыклад тэста на тэме “Марфеміка. Словаўтварэнне”(6 кл.)

1. Якія значымыя часткі слова могуць уваходзіць у аснову. Знайдзіце правільны адказ:

а) корань, суфікс, канчатак; б) прыстаўка, корань, суфікс, канчатак; в) прыстаўка, корань, суфікс; г) корань, канчатак.

2. Знайдзіце слова з нулявым канчаткам:

а) пенал; б) падручнікі, в) акуратна; г) чытаць.

3. Знайдзіце слова з невытворнай асновай:

а) радасць; б) усмешка; в) сум; г) задуменны.

4. Знайдзіце рад, які складаецца з аднакаранёвых слоў:

а) мудры, мудрасць, змайстраваць;

б) віншаваць, віншаванне, вішнёвы;

в) крык, закрычаць, крыклівы;

г) злавацца, злосны, залацісты.

5. Знайдзіце рад, у якім з дапамогай прыставак утвараюцца формы слова:

а) весяліць – развесяліць, несці – паднесці, будзіць – разбудзіць;

б) лепшы – найлепшы, больш – найбольш, прыгажэй – найпрыгажэй;

в) даць – аддаць, даць – перадаць, даць – раздаць;

г) пісаць – спісаць, бегчы – збегчы, разумець – зразумець.

6. Знайдзіце рад слоў, у якіх суфіксы маюць рознае значэнне:

а) садоўнік, кветнік, градуснік;

б) весялун, таўстун, прыгажун;

в) гусяня, зайчаня, медзведзяня;

г) грыбнік, жартаўнік, вартаўнік.

7. Знайдзіце слова, утворанае прыставачна-суфіксальным спосабам:

а) сарамлівы, б) пралеска, в) сонечны, г) птушаняты.

8. Знайдзіце складанае слова:

а) віншаванне, б) адрозненне, в) жыццярадасны, г) спартклуб.

9. Знайдзіце складанаскарочанае слова:

а) аўтастанцыя, б) дабрадушны, в) падасінавік, г) бліскавіца.

10. Знайдзіце слова, якое мае наступную структуру: прыстаўка – корань – суфікс – канчатак.

а) маліннік, б) усмешлівы, в) галасісты, г) мнагазначны

ПРАКТЫЧНЫЯ ЗАНЯТКІ

АГУЛЬНЫЯ ПЫТАННІ МЕТОДЫКІ ВЫКЛАДАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Метадычная думка ў Беларусі: гісторыя станаўлення і развіцця

Заданні:

1. Падрыхтаваць паведамленне “Жыццё і навукова-метадычная дзейнасць Б.Тарашкевіча”.
2. Прааналізаваць “Методыку роднае мовы” (1926) К.Міцкевіча.

Пытанні:

1. У беларускай педагагічнай навуцы ўсё часцей звяртаюцца да аналізу метадычнай спадчыны. Чаму, на вашу думку, так адбываецца? Што каштоўнае можна знайсці ў метадычнай спадчыне для стварэння беларускай нацыянальнай школы на сучасным этапе?
2. У чым вы бачыце адукацыйнае прызначэнне кніг Ф.Скарыны? Дакажыце на прыкладах, што выданні першаасветніка заклалі падмурак у стварэнне першых падручнікаў па роднай мове.
3. Раскажыце пра этыка-педагагічныя погляды першаасветніка. Раскрыўце маральна-этычны аспект светапогляду Ф. Скарыны. Што з’яўляецца вызначальным для стварэння і станаўлення гарманічнай асобы? Якія палажэнні можна выкарыстаць пры фармулёўцы развіццёвых і выхаваўчых мэт сучаснага ўрока беларускай мовы?
4. У чым метадычная каштоўнасць “Граматыкі славенскай” І.Ужэвіча?
5. Назавіце працы расійскіх метадыстаў XIX ст., прысвечаныя пытанням методыкі выкладання роднай мовы.
6. Ахарактарызуйце працэс станаўлення нацыянальнай школы пасля 1917г. Раскрыўце метадычны аспект “Беларускай граматыкі для школ” Б.Тарашкевіча. Як у граматыцы падаецца тэарэтычны матэрыял? Як фармулюецца ўмова да практычных заданняў? У чым асаблівасць дыдактычнага матэрыялу, выкарыстанага аўтарам?
7. Як фармулююцца задачы навучання роднай мове Я.Колас у “Методыцы роднае мовы” (1926 г.)? Ахарактарызуйце метады і прыёмы навучання, якія разглядае аўтар. Падбярыце да практыкаванняў, прапанаваных Я.Коласам, адпаведныя ўласныя заданні, якія б вы выкарысталі на ўроках у сучаснай школе пры вывучэнні розных раздзелаў беларускай мовы.
8. Як уплывала сацыякультурная сітуацыя ў Беларусі на развіццё методыкі выкладання роднай мовы ў 30-50-ыя гады? Аргументуйце свой адказ.
9. Назавіце беларускіх вучоных, якія займаліся праблемамі методыкі выкладання мовы ў пачатковай і сярэдняй школе ў другой палове XX ст. Раскажыце пра іх навукова-метадычную дзейнасць.
10. Новыя падыходы да выкладання беларускай мовы ў XXI ст. Якія праблемы хвалюць вучоных-метадыстаў на сучасным этапе развіцця методыкі выкладання беларускай мовы.

Літаратура

1. *Багдановіч, М.* Голос из Белоруссии: К вопросу о белорусской речи в местной школе / М. Багдановіч // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 1.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я.Міхневіча. Мн., 1994.
3. *Болбас, В.* Пад знакам пчалы. Этыка-педагагічныя погляды Францішка Скарыны / В. Болбас // Роднае слова. – 1994. – № 5.
4. Выкладанне беларускай мовы ў школе / Пад рэд. М.Г.Яленскага. – Мн., 1994. – С.12 – 35.
5. *Колас, Я.* Методыка роднай мовы / Я. Колас // Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1976. Т.12. С.315 – 506.
6. *Падгайскі, Л.П.* Методыка беларускай мовы: Граматыка і правапіс / Л.П. Падгайскі. – Мн., 1981.
6. *Протчанка, В.У.* Рэфармаванне адукацыі і мовы / В.У. Протчанка // Беларуская мова і літаратура. Вып. 8. – Мн., 1997. – С. 3 – 9. 5.
7. *Протчанка, В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В.У. Протчанка. – Мн., 2001. – С. 148-170.
8. *Тарашкевіч, Б.* Беларуская граматыка для школ. Факсім. Выданне / Б. Тарашкевіч. – Мн., 1991.
9. *Язерская, С.А.* Да пытанняў аналізу мовы “Граматыкі славенскай” І.Ужэвіча / С.А. Язерская // Шматаспектны аналіз у практыцы навучання беларускай мове. – Мн., 1985.
9. *Яленскі, М.Г.* Лінгваметадычная парадыгма асобасна арыентаванага навучання мове ў сучаснай школе / М.Г.Яленскі. – Мн., 2002. – С.127-183.
10. *Яленскі М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка/ М.Г.Яленскі.. – Мн., 2005.
11. *Яленскі М.Г.* Сучаснае прачытанне “Методыкі роднае мовы” К.Міцкевіча (Я.Коласа) / М.Г.Яленскі, Н.У. Антонова // Пачатковая школа. – 2002. - № 7.

Беларуская мова як вучэбны прадмет у сучаснай школе

Заданні:

1. Пазнаёміцца і прааналізаваць наступныя дакументы: “Канцэпцыя вучэбнага прадмета “Беларуская мова”, “Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета “Беларуская мова”.

2. Зрабіць аналіз зместу і структуры вучэбнай праграмы па беларускай мове для агульнаадукацыйнай школы .

Прыкладны план: 1) асноўныя часткі праграмы (агульная характарыстыка); 2)“Тлумачальная запіска”, асноўныя палажэнні; 3) структура і змест раздзелаў, узаемадзеянне прынцыпаў пераемнасці і апераджэння ў сістэме навучання роднай мове; 4) рэалізацыя сістэмна-апісальнага і камунікатыўна-дзеяснага падыходаў да навучання беларускай мове.

3. Прааналізаваць змест дакумента “Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы вучняў у агульнаадукацыйных установах”.

Пытанні:

1. Мэта і задачы навучання беларускай мове ў сярэдняй школе.
2. Як адбывалася станаўленне школьнай праграмы на працягу перыяду з пач. 20-ых гг. XX ст. да пач. XXI ст.?
3. У чым сутнасць новых падыходаў да выкладання беларускай мовы?
4. Назавіце асноўныя прынцыпы навучання беларускай мове.
5. Які дакумент акрэслівае змест навучання беларускай мове і вызначае патрабаванні да ўзроўню падрыхтоўкі вучняў? Крытэрыі адбору сучаснага зместу беларускай мовы ў агульнаадукацыйных установах.
6. Змест і структура сучаснай праграмы па беларускай мове для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.
7. Якія палажэнні “Правіл фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы вучняў у агульнаадукацыйных установах” неабходна ведаць настаўніку да пачатку навучальнага года?

Літаратура

1. Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета «Беларуская мова» // Роднае слова. — 2009. — № 8. — С. 101—111.
2. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных школ з беларускай і рускай мовамі навучання. Беларуская мова, V—XI класы. — Мінск: НІА, 2011.
3. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская мова» // Роднае слова. — 2009. — № 8. — С. 90—96.
4. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метаад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
5. *Мурына, Л.А.* Асноўныя светапоглядныя кампаненты лінгвакультуралагічнага падыходу і шляхі яго рэалізацыі пры навучанні мовам у школе / Л. А. Мурына, Г. М. Валочка // Весн. адукацыі. — 2007. — № 1. — С. 20—23.
6. *Мурына, Л. А.* Сістэмна-функцыянальны і камунікатыўна-дзеясны падыходы пры навучанні мовам у школе / Л. А. Мурына, Г. М. Валочка // Беларус. мова і літаратура. — 2006. — № 10. — С. 28—32.
7. Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах // Роднае слова. — 2008. — № 2 — С. 94—105.
8. *Протчанка, В.У.* Новая праграма па беларускай мове і навучальны працэс / В.У. Протчанка // Роднае слова. – 1994. – № 1.
9. *Яленскі, М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка / М.Г.Яленскі.. – Мн., 2005. – С. 93 – 110.

Сродкі навучання беларускай мове

Заданні:

1. Зрабіце аналіз падручніка па беларускай мове (на выбар).
Прыкладны план: 1) аўтары падручніка;
2) тэарэтычная частка падручніка (тэксты і пазатэкставыя кампаненты), формы падачы новай інфармацыі;
3) практычная частка падручніка (заданні і практыкаванні), матэрыял для навучання розным відам дзейнасці;
4) ілюстратыўны матэрыял;
5) апарат арыенціроўкі;
6) рэалізацыя дыферэнцыяцыі навучання;
7) сістэма паўтарэння;
8) даведачныя матэрыялы падручніка;
2. Падрыхтуйце слова настаўніка, у якім вы пазнаёміце вучняў з падручнікам па беларускай мове на першым уроку ў новым навучальным годзе.
4. Складзіце спісы школьных слоўнікаў, зборнікаў дыдактычных матэрыялаў, даведачных і метадычных дапаможнікаў для настаўнікаў, якія дапаўняюць падручнікі па беларускай мове.

Пытанні:

1. Раскажыце гісторыю школьнага падручніка па беларускай мове.
2. Ахарактарызуйце асноўныя функцыі падручніка.
3. Змест і будова падручнікаў па беларускай мове. Раскажыце пра кампаненты метадычнага апарата падручніка па беларускай мове.
4. Назавіце аўтараў сучасных падручнікаў для школ з беларускай мовай і рускай мовай навучання.
5. Тэксты падручніка як сродак навучання і вывучэння, “крыніца інфармацыі, база для папаўнення слоўнікавага запасу вучняў, развіцця граматычнага ладу, аснова і ўзор для фарміравання звязнага выказвання” (В.У. Протчанка). Як рэалізуецца тэкстацэнтрны прынцып навучання ў сучасных падручніках?
8. Сфармулюйце педагагічныя патрабаванні да школьных падручнікаў.
9. Якія дапаможнікі дапаўняюць падручнікі па беларускай мове? Выкарыстоўваючы праграму і падручнік па беларускай мове для пэўнага класа, назавіце тэмы, пры вывучэнні якіх варта выкарыстоўваць зборнікі практыкаванняў, слоўнікі, даведачныя дапаможнікі.

Літаратура

1. *Васюковіч, Л.С.* Вучэбны тэкст у школьным падручніку па беларускай мове / Л.С. Васюковіч. – Мн., 2004.
2. *Лаўрэль, Я.* Выхаваць творчую асобу: Змест і структура новай праграмы і падручніка па мове для ІУ кл. школ з бел. мовай навучання / Я. Лаўрэль // Роднае слова. – 1995. – № 9.
3. *Методика преподавания русского языка / Под ред. М.Т.Баранова.* – М., 2000. – С. 61 – 65.

5. Яленскі М.Г. Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка/ М.Г.Яленскі.. – Мн., 2005. – С. 15 –40, с. 220 – 222.

Нагляднасць на ўроку беларускай мовы

Заданні:

1. Падрыхтуйце арыгінальны наглядны дапаможнік да ўрока беларускай мовы. Прадумайце методыку яго выкарыстання.
2. Падрыхтуйце паведамленне “ЭВМ на ўроку мовы”.

Пытанні:

1. Якія дыдактычныя задачы дапамагае вырашыць выкарыстанне сродкаў нагляднасці на ўроку беларускай мовы?
2. На якія групы дзеляцца сродкі нагляднасці? Ахарактарызуйце кожную з іх.
3. Сфармулюйце патрабаванні да афармлення табліц, якія выкарыстоўваюцца на ўроку беларускай мовы.
4. На якія віды падзяляюцца табліцы? Якую інфармацыю ўтрымліваюць табліцы ў залежнасці ад віду? З якой мэтай могуць выкарыстоўвацца тыя ці іншыя табліцы на ўроку беларускай мовы?
5. Апішыце методыку працы з моўнай табліцай на этапе тлумачэння новага матэрыялу; на этапе паўтарэння і абагульнення вывучанага.
6. Ад чаго залежыць методыка працы з карцінай (рэпрадукцыяй, ілюстрацыяй) на ўроку беларускай мовы? З чаго пачынаецца праца з карцінай?
7. Карціна як крыніца выказванняў вучняў. Ахарактарызуйце прынцыпы адбору карцін (серыі малюнкаў) да ўрока мовы развіцця звязнага маўлення.
8. З якімі мэтаймі могуць выкарыстоўвацца спецыяльныя карткі з малюнкамі на ўроку беларускай мовы?
9. Раздатчны матэрыял як сродак навучання беларускай мове. Як рэалізуецца прынцып дыферэнцыраванага навучання пры выкарыстанні картак з заданнямі для вучняў?
10. Выкарыстанне класнай дошкі з мэтай нагляднасці. Абгрунтуйце думку А.В.Цекуцова: “Добра, калі настаўнік валодае педагагічным малюнкам (умее рабіць хуткія контурныя замалёўкі), піша разборліва”.
11. З якімі дыдактычнымі мэтаймі выкарыстоўваюцца сучасныя інфармацыйныя тэхналогіі на ўроку беларускай мовы.

Літаратура

1. Валочка, Г.М. Беларуская мова ў табліцах і схемах / Г.М. Валочка, В.П.Красней, В.У Протчанка, С.А. Язерская, С.М. Якуба. – Мн., 1997.
2. Варановіч, З.Б. Методыка выкладання беларускай мовы / З.Б.Варановіч. – Мн., 1995. – С. 57-63.
3. Гершунскі, Б.С. Компьютеризация в сфере образования / Б.С.Гершунский. – М., 1987.
4. Коротков, А.М. Компьютерное образование с позиций системно-деятельностного подхода / А.М. Коротков // Педагогика. – № 12. – 2004.

5. *Ладыженская, Т.А.* Сценарии компьютерных задач по речевому этикету / Т.А. Ладыженская // Русский язык в школе.– 1992. - № 3 – 6; 1993. – № 1 – 2.
6. *Львов, М.Р.* Словарь-справочник по методике преподавания русского языка / М.Р. Львов. – М., 1999.
7. Методика преподавания русского языка / Под ред. М.Т.Баранова. – М., 2000. – С. 80 – 94.
8. *Строк, Л.І.* Апорныя канспекты па беларускай мове: 5-9 класы / Л.І. Строк. –Мн., 1993.
9. *Текучѳв, А.В.* Методика русского языка в средней школе / А.В. Текучѳв. – М., 1980. – С. 90-107.

Метады і прыѳемы навучання беларускай мове: класіфікацыя і характарыстыка

Заданні:

1. На прыкладзе адной тѳмы прапануйце паведамленне настаўніка ў розных інтэрпрэтацыях, выкарыстоўваючы наступныя метадычныя прыѳемы: прыѳем прадметных дзеянняў, перыфраза, выдзяленне апорных лінгвістычных фактаў, параўнанне.
2. Заканспектуйце патрабаванні да гутаркі, якія вызначыў К Міцкевіч у “Методыцы роднай мовы”. На аснове артыкулаў А.С. Антонай і Я.У. Каратаевай дадайце да іх патрабаванні, якія адлюстроўваюць сучасныя падыходы да навучання мове.
3. Распрацуйце прыклады лінгвакультуралагічных задач (тѳма на выбар).

Пытанні:

1. Якія класіфікацыі метадаў і прыѳемаў вядомы ў методыцы навучання беларускай мове?
2. Ахарактарызуйце традыцыйныя метады навучання беларускай мове: паведамленне настаўніка; гутарка; практыкаванне; самастойная праца; назіранне; моўны аналіз; лінгвістычны эксперымент; лінгвістычнае даследаванне.
3. Як арганізаваць вывучэнне новай тѳмы на аснове пошукава-даследчага метаду?
4. У чым сутнасць праблемага навучання беларускай мове? Якія дыдактычныя задачы вырашае названы метады?
5. Ахарактарызуйце віды гутаркі як прыѳему навучання. Сфармулюйце патрабаванні да гутаркі.
6. Лінгвістычныя задачы як сродак актывізацыі і развіцця творчага патэнцыялу вучняў. Прывядзіце прыклады лінгвакультуралагічных задач, якія могуць быць выкарыстаны для замацавання тѳм па фразеалогіі.

Літаратура

1. *Антонова, Е.С.* «Тайна текста» и секреты методики // Русский язык в школе / Е.С. Антонова.– 2002. – № 2. – С. 3 – 12.

2. *Коротаева Е.В.* «Озадаченная» педагогика / Е.В. Коротаева // Русский язык в школе. – 2008. – № 1. – С. 17 – 22.
3. *Коротаева, Е.В.* О личностно развивающих технологиях в образовательном процессе / Е.В. Коротаева // Русский язык в школе. – № 2.
4. *Коротаева, Е.В.* Учебный диалог: технология или искусство? / Е.В. Коротаева // Русский язык в школе. – 2008. – № 4. – С. 22 – 26.
5. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
6. *Методыка выкладання беларускай мовы / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага.* — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.
7. *Колас, Я.* Методыка роднай мовы / Я. Колас // Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1976. Т.12. С.315 – 506.
8. *Мишатина, Н.Л.* Лингвокультурологические задачи на уроках развития речи / Н.Л. Мишатина // Русский язык в школе . – 2005. - № 4. – С. 11 – 14.
9. *Протчанка, В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В.У. Протчанка. – Мн.: НІА, 2001.
10. *Селевко, Г.К.* Энциклопедия образовательных технологий: В 2 т.Т.1 / Г.К. Селевко – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
11. *Хуторской, А.В.* Современная дидактика / А.В. Хуторской. – СПб.: Питер, 2001.
12. *Яленскі, М.Г* Методыка беларускай мовы: сучасная лінгвадыдактыка. / М.Г.Яленскі. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2005.

Падрыхтоўка настаўніка да ўрока беларускай мовы

Заданні:

1. Складзіце планаванне ўрокаў па раздзеле “Сінтаксіс і пунктуацыя” ў 5-ым класе.
2. Складзіце адгарытм дзейнасці настаўніка пры падрыхтоўцы да ўрока беларускай мовы – напісанні плана-канспекта ўрока.
3. Прааналізуйце прапанаваныя планы-канспекты ўрокаў беларускай мовы.

Пытанні:

1. Ахарактарызуйце этапы падрыхтоўкі настаўніка да ўрока беларускай мовы.
4. Мэты і задачы планавання вучэбнага матэрыялу. Якая роля каляндарнага і тэматычнага планавання ў выкладанні беларускай мовы?
5. Раскрыйце сутнасць асноўных патрабаванняў да сучаснага ўрока беларускай мовы.
6. Віды аналізу ўрокаў беларускай мовы. Якое значэнне мае самааналіз урока для эфектыўнай арганізацыі працэсу навучання беларускай мове?

Літаратура

1. *Ляшчынская, В. А.* Методыка выкладання беларускай мовы / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. – Мінск, 2007.
2. Методыка выкладання беларускай мовы / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.
3. *Протчанка, В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мовы / В.У.Протчанка. – Мн., 2001. – С. 88 – 114.
4. *Яленскі, М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка / М. Г. Яленскі — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2005.

Урок як асноўная форма навучальнай дзейнасці

Заданні:

Вызначце мэту ўрокаў па наступных тэмах “Словы як назвы рэчаў, з’яў, паняццяў”; “Тэкст, яго тыпы і стылі”; “Самастойныя і службовыя часціны мовы” “Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх утварэнне і ўжыванне”. Афарміце ў адпаведнасці з патрабаваннямі.

Пытанні:

1. Дайце азначэнне метадычнаму тэрміну *урок як форма навучання*.
2. На якой зместавай аснове праводзіцца класіфікацыя тыпаў урока?
3. Як фармулюецца тэма ўрока? Раскрыўце патрабаванні да тэмы ўрока.
4. У чым асаблівасць мэты ўрока? З якіх частак складаецца мэта ўрока?
5. Абгрунтуйце залежнасць структуры ўрока ад мэты, тэмы, зместу ўрока.
6. Ахарактарызуйце структуру традыцыйных тыпаў урока беларускай мовы.
7. Якім павінен быць пачатак урока?
8. Якім чынам пры паведамленні тэмы і мэты ўрока стымулюецца пазнавальная дзейнасць вучняў?
9. У чым асаблівасць структуры ўрокаў развіцця маўлення, кантролю вучэбных дасягненняў вучняў (кантрольны дыктант, кантрольная праца), аналізу пісьмовых прац?

Літаратура

1. *Махмутов М.И.* Современный урок. Вопросы теории / М.И. Махмутов. – М., 1981.
2. Методика преподавания русского языка в школе / Под ред. М.Т. Баранова. – М., 2000. – С. 108 – 126.
3. Методыка выкладання беларускай мовы / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.
4. *Мурина Л.А.* Методика русского языка в школах Белоруссии / Л.А.Мурина. – Мн.: Университетское, 1990.
5. *Панов Б.Т.* Типы и структура уроков русского языка / Б.Т. Панов. – М., 1986.
6. *Протчанка В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання

беларускай мове / В.У.Протчанка. – Мн.: НІА, 2001.

7. *Скаткин М.Н.* Проблемы современной дидактики / М.Н. Скаткин. – М., 1980.

8. *Харламаў І.Ф.* Педагогіка / І.Ф.Харламаў. – Мн.: Універсітэцкае, 1996.

9. *Яленскі М.Г.* Методыка беларускай мовы: сучасная лінгвадыдактыка / М.Г.Яленскі. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2005.

Змест і структура традыцыйных тыпаў урока беларускай мовы*

Урок вывучэння новага матэрыялу

Настаўнік, перш за ўсё, павінен быць перакананым, што новы матэрыял даступны для ўсіх вучняў, а методыка дапаможа якасна засвоіць яго на ўроку.

В.У. Протчанка

Заданні:

1. Падрыхтуйце план-канспект урока вывучэння новага матэрыялу, выкарыстоўваючы на этапе тлумачэння:

- а) метады самастойнай працы з падручнікам (праца з навуковым тэкстам (§));
- б) праблемны метады;
- в) пошукава-даследчы метады.

Пытанні:

1. На якіх уроках тлумачэнне новага матэрыялу знаходзіцца ў цэнтры ўвагі і падтрымліваецца ўсімі яго структурнымі элементамі?
2. Якія шляхі прэзентацыі новага матэрыялу вы лічыце найбольш мэтазгоднымі? Што ўплывае на выбар пэўнага метаду?
3. Якія прыёмы мэтазгодна выкарыстоўваць на этапе псіхалагічнай падрыхтоўкі да вывучэння новага матэрыялу?
4. Як забяспечыць пераемнасць пры вывучэнні адных і тых жа тэм у пачатковай школе і сярэдніх класах? Абгрунтуйце думку, выкарыстоўваючы выказванне вучонага-метадыста В.У. Протчанкі:

“Трэба цвёрда памятаць:

а) нельга зноў вывучаць тое, што ўжо вывучалася;

б) тое, што школьнікі вывучылі на папярэдніх этапах, неабходна толькі паўтарыць;

в) вывучанае ў пачатковых класах павінна быць базай і асновай для разгортвання працы ў сярэдняй школе на ўсіх асноўных напрамках”.

5. З якім метадычным прынцыпам цесна звязаны прынцып пераемнасці?
6. Як найбольш эфектыўна на ўроку вывучэння новага матэрыялу правесці замацаванне ўменняў і навыкаў вучняў? Якія формы работы вы будзеце выкарыстоўваць на этапе замацавання?

* Спіс літаратуры прапанаваны да ўсёй тэмы “Змест і структура традыцыйных тыпаў урока беларускай мовы” (с. 38 – 39).

Урок замацавання вивучанага

Па часе, які затрачваецца на замацаванне ведаў і разнастайных навыкаў, гэты від заняткаў займае ледзь не самае большае месца ва ўсёй сістэме працы на мове.

А.В. Цекучоў

Заданні:

1. Падрыхтуйце план-канспект урока замацавання вивучанага.
2. Распрацуйце варыянты дыферэнцыраваных заданняў, выкарыстоўваючы розныя прыёмы працы (карткі, перфакарткі, апорныя схемы, практыкаванні і інш.).

Пытанні:

1. Адзначце структурна-тыпалагічныя асаблівасці ўрока замацавання ведаў, уменняў і навыкаў.
2. У якіх выпадках існуе магчымасць правядзення ўрока замацавання вивучанага?
3. Якія метадычныя задачы павінен вырашыць настаўнік пры распрацоўцы плана-канспекта ўрока замацавання ведаў, уменняў і навыкаў?
4. Якія формы апытвання мэтазгодна выкарыстоўваць на этапе праверкі дамашняга задання на ўроку замацавання?
5. Якія віды замацавання вядомы ў методыцы навучання мове? Ахарактарызуйце віды замацавання, прывядзіце прыклады метадычных прыёмаў, якія мэтазгодна выкарыстоўваць пры замацаванні ведаў.
6. Вучоны-метадыст А.В. Цекучоў адзначае: *“Кульмінацыйным пунктам урока замацавання з’яўляецца сістэма практыкаванняў (разам з гутаркай)”*. Прывядзіце прыклад сістэмы практыкаванняў, якая б забяспечвала замацаванне вивучанага матэрыялу (тэма – на выбар).
7. Ці згодны вы з думкай, што на ўроку замацавання вивучанага адсутнічае элемент новых ведаў? Ці гэта адсутнасць толькі фармальнага? Абгрунтуйце сваю думку.
8. Якое месца займае дыферэнцыраваная праца на ўроку замацавання вивучанага?
9. Праца з падручнікам на ўроку замацавання вивучанага матэрыялу.
10. Арганізацыя маўленчай практыкі на ўроку замацавання. Якія практыкаванні будуць спрыяць увядзенню выпрацаваных уменняў ў агульную сістэму моўных і камунікатыўных навыкаў вучняў?

Урок паўтарэння і абагульнення вивучанага

Вялікае месца ў сістэме навучання роднай мове займаюць урокі паўтарэння. Асноўная іх сутнасць заключаецца ў тым, каб паўтарыць атрыманыя раней веды, уменні і навыкі, сістэматызаваць іх, замацаваць, папярэдзіць забыванне, стварыць трывалую аснову для паспяховай працы на наступных этапах.

В.У. Протчанка

Заданні:

1. Падрыхтуйце да ўрока паўтарэння класіфікацыйную і абагульняльную тэблицы. Абгрунтуйце мэтазгоднасць іх выкарыстання. Прадумайце методыку працы з тэблицай.
2. Падбярыце тэксты дыктантаў розных відаў, якія можна прапанаваць на ўроку паўтарэння і абагульнення.
3. Прапануйце тэмы рэфератаў, лінгвістычных паведамленняў, якія можна выкарыстаць для абагульнення ведаў. Распрацуйце спісы літаратуры да іх.
4. Распрацуйце план-канспект урока паўтарэння і абагульнення вивучанага.

Пытанні:

1. Сфармулюйце мэты да ўрока паўтарэння і абагульнення вивучанага. Абгрунтуйце выказванне К.Дз. Ушынскага: "Тым, што вивучана, неабходна пастаянна карыстацца?"
2. Якія віды паўтарэння можна вылучыць у адпаведнасці з названымі мэтамі?
3. Вызначце месца ўрока паўтарэння ў сістэме ўрокаў беларускай мовы.
4. Якія наглядныя дапаможнікі мэтазгодна выкарыстоўваць на ўроку паўтарэння і абагульнення?
5. Якія формы і віды апытвання мэтазгодна прымяняць на ўроку паўтарэння і абагульнення вивучанага?
6. Якія прыёмы працы будзеце выкарыстоўваць дзеля выяўлення ўсіх вивучаных паняццяў па тэме, удакладнення іх ролі ў мове і маўленні?
7. Якое месца займае самастойная праца на ўроку паўтарэння і абагульнення?
8. Прапануйце змест і форму дамашняга задання да ўрока паўтарэння і абагульнення, якое было б звязана з матэрыялам некалькіх ўрокаў па тэме паўтарэння.

Літаратура

1. *Варановіч, З.Б.* Методыка выкладання беларускай мовы / З.Б. Варановіч . – Мн., 1995. – С.72-120.
2. *Выкладанне беларускай мовы ў школе / Пад рэд. М.Г.Яленскага.* – Мн., 1994. – С.71-97.
3. *Грыцкевіч С.Л.* Рознаўзроўневыя заданні да ўрока па "Марфалогіі", С.Л. Грыцкевіч, А.Н. Тамашэвіч // Роднае слова. – 2003. – № 6, № 7, № 8.
4. *Махмутов М.И.* Современный урок / М.И. Махмутов. – М., 1981
5. *Махмутов М.И.* Организация проблемного обучения в школе/ М.И. Махмутов. – М., 1977.

6. Методика преподавания русского языка в школе / Под ред. М.Т. Баранова. – М., 2000. – С. 108 – 126.
7. *Мурина, Л.А.* Методика русского языка в школах Белоруссии / Л.А.Мурина. – Мн., 1990. С.119-158.
8. *Панов, Б.Т.* Типы и структура уроков русского языка / Б.Т.Панов. – М.,1986.
9. *Протчанка, В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мовы / В.У.Протчанка. – Мн., 2001. – С. 148-170.
10. *Текучѳв, А.В.* Методика русского языка в средней школе / Текучѳв А.В. – М., 1980. – С. 115 – 127.
11. *Шпадарук, І.* У свеце слоў, з'яў і фактаў / І. Шпадарук. – Мн., 1996.
12. *Яленскі, М.Г.* Лінгваметадычная парадыгма асобасна арыентаванага навучання мове ў сучаснай школе / М.Г. Яленскі. – Мн., 2002. – С.127-183.
13. *Яленскі, М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка / М.Г. Яленскі. – Мн., 2005. – С. 161 – 209.

Нетрадыцыйныя формы навучання беларускай мове

Заданні:

1. Складзіце і запішыце памятку для настаўніка “Патрабаванні да правядзення ўрока-лекцыі”.
2. Распрацуйце **план** лекцыі па тэме “Сказ як асноўная камунікатыўная адзінка” (8 клас).
3. Складзіце пытанні да заліку па тэме “Словазлучэнне: будова, значэнне, ужыванне” (8 клас).
4. Распрацуйце гульнівы метады тлумачэння новага матэрыялу па тэме “Сказы са звароткамі, інтанаванне, знакі прыпынку” (5 клас).

Пытанні:

1. Чым адрозніваюцца традыцыйныя ўрокі ад нетрадыцыйных?
2. Раскажыце пра асаблівасці падрыхтоўкі настаўніка да ўрока-лекцыі.
3. Раскрыйце методыку правядзення ўрока-заліка.
4. Якое значэнне маюць урокі-семінары? На якой ступені мэтазгодна выкарыстоўваць такую форму навучання?
5. У чым значэнне лінгвістычнага даследавання як формы актыўнага навучання беларускай мове?
6. Ахарактарызуйце ўмовы правядзення дыдактычнай гульні як формы інавацыйнага навучання.
7. Раскажыце пра новыя тэхналогіі ў навучанні беларускай мове.

Літаратура

1. Методыка выкладання беларускай мовы / пад рэд. М.Г. Яленскага. Мн., 2007.
2. *Багадзяж, Р.* Складаназалежныя сказы: урок-залік у IX класе / Р. Багадзяж // Роднае слова. – 2000. - № 11. – С. 70 – 71.

3. *Верціхоўская, М.* Лексіка: займальны матэрыял /М. Вверціхоўская // Роднае слова. – 2000. - № 11. – С. 71.
4. *Протчанка, В.У.* Вывучэнне сінтаксісу ў школе. Словазлучэнне. Просты сказ / В.У. Протчанка. – Мінск, 1984. – 140 с.
5. *Рагаўцоў, В.* Вершы: займальны матэрыял / В. Рагаўцоў // Роднае слова. – 2005. - № 4. – С. 70.
6. *Солахаў, А.В.* Займальны матэрыял па беларускай мове / А.В. Солахаў. – Мінск, 2004. – 262 с.
7. *Львов М.Р.* Словарь-справочник по методике преподавания русского языка. М., 1999
8. *Петровский, Г.Н.* Педагогические и образовательные технологии современной школы / Г.Н. Петровский. – Мн., 2003.
9. *Селевко, Г.К.* Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. / Г.К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – Т.1. – 816 с.

Кантрольна-ацэная дзейнасць настаўніка на ўроку беларускай мовы

Заданні:

1. Пазнаёмцеся з нарматыўным дакументам “Нормы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па беларускай мове”. Заканспектуйце нормы ацэнкі вучнага і пісьмовага маўлення вучняў.
2. Заканспектуйце з нарматыўнага дакумента “Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы вучняў у агульнаадукацыйных установах” наступныя звесткі: а) прыкладныя віды пісьмовых работ; б) віды кантролю; в) колькасць абавязковых кантрольных работ па беларускай мове за навучальны год; г) прыкладны аб’ём кантрольных пісьмовых работ па беларускай мове (тэкставы дыктант, слоўнікавы дыктант, тэксты для пераказу, аб’ём сачыненняў); д) парадак праверкі пісьмовых работ настаўнікам;
3. Заканспектуйце з нарматыўнага дакумента “Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы вучняў у агульнаадукацыйных установах” інфармацыю пра колькасць і прызначэнне вучнёўскіх сшыткаў, парадак іх вядзення і афармлення; парадак афармлення рэферата; парадак вядзення і афармлення дзённіка; патрабаванні да афармлення класных журналаў.

Пытанні:

1. Чым адрозніваецца ацэнка ведаў вучняў і адзнака, выстаўленая настаўнікам?
2. Якія функцыі выконвае ацэнка ў навучанні беларускай мове?
3. Сфармулюйце асноўныя патрабаванні да арганізацыі кантролю ведаў, уменняў і навыкаў вучняў па беларускай мове. Раскрыйце крытэрыі і паказчыкі ацэнкі; ахарактарызуйце ўзроўні засваення ведаў, уменняў і навыкаў; прывядзіце адзнакі ў адпаведнасці з дзесяцібальнай шкалай ацэнкі вучэбных дасягненняў школьнікаў па беларускай мове.
4. Назавіце метады кантролю за ўзроўнем ведаў вучняў.

Літаратура

1. Аб кантролі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў і іх атэстацыі // Беларуская мова і літаратура. – №4. – 2002.
2. *Валочка, Г.М* Узоры рознаўроўневых заданняў для тэматычнага, перыядычнага і выніковага кантролю па беларускай мове / Г.М. Валочка, Я.М. Лаўрэль, С.А. Язерская// Беларуская мова і літаратура. – № 2. – 2003.
3. Нормы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па беларускай мове.
4. Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах // Роднае слова. — 2008. — № 2 — С. 94—105.
5. *Петровский, Г.Н.* Педагогические и образовательные технологии современной школы / Г.Н.. Петровский. – Мн.: Национальный институт образования, 2003.
6. Рэкамендацыі да падрыхтоўкі да тэсціравання па беларускай мове // Беларуская мова і літаратура. – №1. – 2004.
7. *Яленскі, М.Г.* Методыка беларускай мовы: сучасная лінгвадыдактыка / М.Г. Яленскі. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2005.

МЕТОДЫКА ВЫКЛАДАННЯ АСОБНЫХ РАЗДЗЕЛАЎ ШКОЛЬНАГА КУРСА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Методыка выкладання фанетыкі і арфаэпіі

Заданні:

1. Падрыхтуйце план-канспект урока па адной з фанетычных тэм.
2. Распрацуйце лінгвістычныя задачы з выкарыстаннем фанетычных прапорцый.
3. Па якіх тэмах з раздзела можна прапанаваць творчае заданне на складанне “фанетычных” казак? Прыведзіце тэмы такіх творчых прац. Па адной з іх напішыце ўласнае сачыненне, якое вы прапануеце вучням у якасці ўзору.

Пытанні:

1. У якім класе вывучаецца фанетыка і арфаэпія як раздзелы беларускай мовы?
2. Якія фанетыка-арфаэпічныя веды і ўменні набылі вучні на I ступені навучання?
3. Ахарактарызуйце адукацыйныя, практычныя і развіццёвыя задачы навучання фанетыцы і арфаэпіі.
4. Ахарактарызуйце метадычныя прынцыпы вывучэння фанетыкі.
5. Якія спецыяльныя метады і прыёмы выкарыстоўваюцца на ўроках пры вывучэнні фанетыкі?
6. Раскрыйце сутнасць інфармацыйнага метаду. Пры вывучэннякіх тэм мэтазгодна яго выкарыстоўваць?
7. У чым сутнасць метаду назірання і аналізу моўных з’яў? Прапануйце тэмы, якія, на вашу думку, мэтазгодна прэзентаваць з дапамогай такога метаду.
8. Фанетычны разбор як адзін з прыёмаў фарміравання фанетычных

уменьняў.

9. Якія метады і прыёмы выкарыстоўваюцца для фарміравання і ўдасканалення арфаэпічных навыкаў?

Літаратура

1. Беларуская мова: цяжкія выпадкі фанетыкі, арфаграфіі, граматыкі / Пад рэд. А.І.Падлужнага. – Мн., 1987.
2. *Выгонная, Л.Ц.* Фанетыка беларускай мовы ў школе / Л.Ц. Выгонная. – Мн.: Народная асвета, 1995.
3. *Ляшчынская, В.* Яшчэ раз пра фанетычны разбор слова / В. Ляшчынская // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1989. – № 8. – С.27 – 31.
4. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
5. Методыка выкладання беларускай мовы / пад рэд. М.Г. Яленскага. Мн., 2007.

Методыка вывучэння арфаграфіі

Заданні:

1. Складзіце памятку для вучняў “Работа над арфаграфічнымі памылкамі”
2. Складзіце алгарытм па тэме “Правапіс складаных назоўнікаў”.
3. Распрацуйце “арфаграфічныя пяцімінуткі”, якія можна выкарыстаць пры вывучэнні розных тэм школьнага курса беларускай мовы.

Пытанні:

1. Сфармулюйце мэты і задачы навучання арфаграфіі пры вывучэнні беларускай мовы.
2. Ахарактарызуйце этапы засваення арфаграфіі ў школьным курсе беларускай мовы.
3. Раскрыйце сутнасць агульнадыдактычных і спецыфічных прынцыпаў вывучэння арфаграфіі.
4. Якія метады і прыёмы актыўна выкарыстоўваюцца для фарміравання ўстойлівых арфаграфічных уменняў?
5. Як спалучаецца праца па фарміраванні арфаграфічных навыкаў з развіццём маўлення вучняў? Пакажыце на прыкладах, як адбываецца развіццё навуковага маўлення вучняў пры вывучэнні канкрэтных арфаграфічных тэм.
6. Дыктант як від арфаграфічнага практыкавання. Якія віды дыктантаў мэтазгодна выкарыстоўваюцца для фарміравання ўстойлівых арфаграфічных навыкаў. Ахарактарызуйце розныя віды дыктантаў.
7. Методыка правядзення кантрольнага дыктанта.

Літаратура

1. *Конюшкевич, М. И.* Я русскому учусь... / М. И. Конюшкевич, С. А. Емельянова, В. Л. Лещенко. — Минск: Университетское, 1990. —144 с.

2. *Куліковіч, У.І.* Правілы сучаснай беларускай арфаграфіі : вучэб. дапам. / У.І. Куліковіч. – Мінск : Новое знанне, 2011. – 222 с.
3. *Методыка выкладання беларускай мовы / пад рэд. М.Г. Яленскага.* Мн., 2007.
4. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
5. *Мурина, Л. А.* Методика русского языка в школах Белоруссии: учеб. пособие / Л. А. Мурина. — Минск: Университетское, 1990. — 320 с.
6. *Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі.* – Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008 – 144 с.
7. *Протчанка, В. У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В. У. Протчанка. – Мінск, 2001.
8. *Разумовская, М. М.* Методика обучения орфографии в школе / М. М. Разумовская. – М., 1996.
9. *Шатова, Е. Г.* Работа над орфографическим правилом / Е. Г. Шатова. – М., 1998.

Методыка вывучэння лексікі і фразеалогіі

Заданні:

1. Прааналізуйце вучэбную праграму (раздзел “Лексіка і фразеалогія”) і раскрыйце змест навучання. Выпішыце лексічныя паняцці, з якімі знаёмяцца вучні пры вывучэнні раздзела.
2. Зрабіце рэцэнзію на метадычны дапаможнік *М. А. Даніловіча* “Вывучэнне фразеалогіі на ўроках мовы” / М. А. Даніловіч. – Мінск, 1991.

Пытанні:

1. Ахарактарызуйце адукацыйную, практычную і развіццёвую задачы вывучэння лексікі і фразеалогіі.
3. Назавіце прыватнаметадычныя прынцыпы вывучэння лексікі і фразеалогіі.
4. Якія спецыяльныя метады і прыёмы выкарыстоўваюцца на ўроках пры вывучэнні лексікі і фразеалогіі?
5. Назавіце тыпы практыкаванняў па фарміраванні лексічных уменняў вучняў. Растлумачце, у чым адрозненне лексіка-семантычных, логіка-лексічных, лексіка-граматычных груп практыкаванняў.
6. Якое месца вы адводзіце фарміраванню культуры маўлення пры вывучэнні раздзела “Лексіка і фразеалогія”.
7. Растлумачце метадычны тэрмін *слоўнікавая праца*. Якія існуюць крыніцы ўзбагачэння слоўніка?
8. Што такое актывізацыя слоўнікавага запасу? Назавіце метады і прыёмы актывізацыі слоўніка вучняў.
9. Якія слоўнікі выкарыстоўваюцца з мэтай узбагачэння і актывізацыі лексікі

вучняў?

Літаратура

1. *Даніловіч, М. А.* Вывучэнне фразеалогіі на ўроках мовы / М. А. Даніловіч. – Мінск, 1991.
2. Методыка выкладання беларускай мовы / М.Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2007. – 448 с.
3. *Каўрус, А.А.* Слова наша роднае. – Мн., 1986.
4. *Лепешаў, І.Я.* Пра вывучэнне прыказак у курсе мовы / І.Я. Лепешаў // Беларуская мова і літаратура. – №2. – 2004.
5. *Лепешаў, І.Я.* Лексічны аналіз у сярэдняй і вышэйшай школе/ І.Я. Лепешаў // Беларуская мова і літаратура. – №6. – 2004.
6. *Лепешаў, І.Я.* Моўныя самацветы/ І.Я. Лепешаў. – Мн., 1985.
7. *Лепешаў, І.Я.* Некаторыя спрэчныя пытанні лексікалогіі / І.Я. Лепешаў // Беларуская мова і літаратура. – 1999. – №1, 2.
8. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
9. *Піскун, Л.,* Лексічны разбор / Л. Піскун, У. Піскун // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1988. – № 12. – С.17 – 20.
10. *Піскун, У.* Этымалагічны разбор на ўроках беларускай мовы / У. Піскун, Я Піскун // Роднае слова. – №10. – 2000.
11. *Прыгодзіч, М.Р.* Шчодрасць слова / М.Р.Прыгодзіч. – Мн., 1989.
12. *Юрэвіч, У.М.* Слова жывое, роднае, гаваркое / У.М. Юрэвіч. – Мн., 1998.
13. *Янкоўскі, Ф.М.* Беларуская фразеалогія / Ф.М. Янкоўскі. – Мн., 1981

Методыка выкладання марфалогіі

Заданні:

1. Прадумаўце маўленчыя сітуацыі, з дапамогай якіх можна прадэманстраваць практычную значнасць вывучэння граматычных тэм і падкрэсліць неабходнасць авалодання граматычнай нормай для суразмоўніцтва. Распрацуйце камунікатыўныя практыкаванні па марфалогіі з апісаннем маўленчых сітуацый для дэманстрацыі значэння граматычнай нормы для практыкі маўлення.
2. Прапануйце тэксты для перакладу, на аснове якіх можна прадэманстраваць асаблівасці граматычнай сістэмы беларускай мовы і разам з гэтым фарміраваць уменні маўленчай мабільнасці вучняў.
3. Якія дадатковыя гістарычныя звесткі можна паведаміць вучням пры вывучэнні лічэбніка? Распрацуйце слова настаўніка з выкарыстаннем гістарычнага каментарыю з мэтай больш трывалага засваення граматычнага матэрыялу.

Пытанні:

1. Сфармулюйце задачы вывучэння марфалогіі ў сярэдняй школе.
2. Якімі прынцыпамі навучання неабходна кіравацца пры выкладанні

граматычных паняццяў? У чым сутнасць такога спецыфічнага прынцыпу, як выкладання марфалогіі на сінтаксічнай аснове

3. Раствлумачце ролю камунікатыўных практыкаванняў з апісаннем маўленчых сітуацый для развіцця цікавасці да ўрокаў па марфалогіі. Прадумайце маўленчыя сітуацыі, з дапамогай якіх можна прадэманстраваць практычную неабходнасць вывучэння тэм. Абгрунтуйце іх метадычную мэтазгоднасць.
4. Якія віды навучальных дыктантаў можна выкарыстаць пры вывучэнні марфалогіі?
5. Пры вывучэнні якіх часцін мовы мэтазгодна паведаміць дадатковыя гістарычныя звесткі?
6. Вывучэнне якіх граматычных тэм прадвызначае выкарыстанне матэрыялу па фарміраванні культуры маўлення? У кантэксце якіх тэм мэтазгодна навучанне маўленчаму этыкету вучняў?
7. Раскрыўце ролю рознаўзроўневых практыкаванняў пры вывучэнні марфалогіі.
8. У адпаведнасці з тэкстацэнтрычным прынцыпам на ўроках па марфалогіі тэксты павінны дэманстраваць функцыянаванне граматычных з'яў у маўленні і быць накіраваны на развіццё маўленчых уменняў і навыкаў вучняў. Прааналізуйце тэксты падручнікаў і зрабіце вывад пра адпаведнасць палажэнням тэкстацэнтрычнаму прынцыпу.
9. Фарміраванню якіх уменняў і навыкаў садзейнічаюць праблемныя пытанні на ўроках марфалогіі?

Літаратура

1. Методыка выкладання беларускай мовы / М.Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2007. – 448 с.
2. Дудников, А. В. Методика изучения грамматики в восьмилетней школе / А.В. Дудников. – М.: Просвещение, 1977.
3. Лаўрээль, Я. М., Вывучэнне марфалогіі ў школе / Я.М. Лаўрээль, Т. Р. Новікава, С. А. Язерская. – Мн.: Народная асвета, 1991.
4. Мартынкевіч, С. В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
5. Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай культуры школьнікаў на ўроках беларускай мовы / С.В. Мартынкевіч // Беларуская мова і літаратура. – 2007. – № 10. – С. 31 – 38.
6. Озерская, В. П. Изучение морфологии на синтаксической основе: 4 – 7 классы / В. П. Озерская. – М.: Просвещение, 1989.
6. Саўко, У. П. Развіццё маўлення школьнікаў пры вывучэнні марфалогіі (назоўніка і прыметніка) / У. П.Саўко. – Мн.: Беллітфонд, 2000.
7. Текучёв, А. В. Методика русского языка в средней школе / А. В. Текучёв. – М.: Просвещение, 1980.

Методыка выкладання сінтаксісу

Заданні:

1. Складзіце табліцу, якую можна выкарыстаць пры тлумачэнні тэмы “Сказы з аднароднымі членамі”. Падрыхтуйце тлумачэнне гэтай тэмы, выкарыстоўваючы табліцу.
2. Распрацуйце план-канспект урока па тэме “Зваротак” з абавязковым уключэннем звестак пра беларускі маўленчы этыкет.

Пытанні:

1. Месца і значэнне раздзела “Сінтаксіс” у школьным курсе беларускай мовы. Акрэсліце задачы вывучэння сінтаксісу ў школе.
2. Этапы вывучэння сінтаксісу. Раствлумачце, чаму перад вывучэннем у 5-м класе сістэматычнага курса беларускай мовы ідзе прапедыўтычны раздзел “Сінтаксіс і пунктуацыя”.
3. Методыка фарміравання сінтаксічных паняццяў. Якім метадам вы аддасце перавагу пры распрацоўцы этапу тлумачэння новага матэрыялу”?
4. Змест раздзела “Сінтаксіс і пунктуацыя” ў 8-9-ым класах. Як размеркаваны сінтаксічны матэрыял па этапах навучання?
5. Якім тыпам практыкаванняў варта аддаваць перавагу ў сістэме працы над словазлучэннем як сінтаксічнай адзінкай?
6. Якой павінна быць табліца на ўроку сінтаксісу?
7. Раскрыйце методыку працы з моўнай табліцай на этапе тлумачэння новага матэрыялу, на этапе замацавання (табліца як сродак самакантролю), на этапе падвядзення вынікаў (табліца як сродак паўтарэння, абагульнення матэрыялу).
8. У чым метадычная вартасць выкарыстання графічных схем на ўроках па вывучэнні сінтаксічных тэм?

Літаратура

1. Методыка выкладання беларускай мовы / М.Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мн.: Адукацыя і выхаванне, 2007. – 448 с.
2. Мурина, Л.А. Методика русского языка в школах Белоруссии: Учеб. пособие / Л.А. Мурина. – Мн.: Университетское, 1990. – 320 с.
3. Литвинко, Ф.М. Методика изучения разделов курса русского языка (функциональный подход): Курс лекций для студентов филологического факультета / Ф.М. Литвинко. – Мн.: БГУ, 2001. – 175 с.
4. Ломов, А.М. Словарь-справочник по синтаксису современного русского языка / А.М. Ломов. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 416 с.
5. Протчанка В. У. Вывучэнне сінтаксісу ў школе. Словазлучэнне. Просты сказ. – Мн., 1984.
6. Протчанка В. У. Вывучэнне сінтаксісу ў школе: Просты сказ. – Мн., 1986.
7. Протчанка В. У. Вывучэнне сінтаксісу ў школе: Складаны сказ / В. У. Протчанка. – Мн., 1989.
8. Протчанка В. У. Шматаспектны аналіз пры вывучэнні сінтаксісу беларускай мовы / В. У. Протчанка. – Мн., 1987.

МЕТОДЫКА РАЗВІЦЦЯ ЗВЯЗНАГА МАЎЛЕННЯ ВУЧНЯЎ

Развіццё маўлення вучняў

Методыка развіцця мовы і маўлення як галіна педагагічнай навукі перажывае перыяд свайго абнаўлення, узбагачэння новымі ідэямі, канцэпцыямі, падыходамі.

В.У. Протчанка

Заданні:

1. Распрацуйце сітуацыйныя практыкаванні, якія можна было б выкарыстаць на ўроках пры вывучэнні раздзела “Фанетыка. Арфаэпія, Графіка. Арфаграфія” ў 5-ым класе.
2. Распрацуйце слоўнікавыя дыктанты на аснове тэматычных груп слоў, якія можна было б выкарыстоўваць з мэтай папаўнення слоўніка вучняў (тэма і клас – на выбар).
3. Падрыхтуйце рэферат “Вучань як моўная асоба” на аснове манаграфій М.Г. Яленскага.

Пытанні:

1. Навуковыя асновы методыкі развіцця маўлення (тэорыя маўленчай дзейнасці, тэорыя тэксту, стылістыка і інш.).
2. Акрэсліце змест і задачы працы па развіцці маўлення ў сучаснай школе.
3. Ахарактарызуйце віды маўленчай дзейнасці: слуханне (аўдзіраванне), чытанне, гаварэнне, пісьмо.
4. Раскрыйце метадычныя прынцыпы развіцця маўлення вучняў.
5. Дайце характарыстыку настаўніку і вучню як моўным асобам з пазіцыі сучаснай лінгвадыдактыкі.
6. Як уплывае моўнае асяроддзе на развіццё моўнай асобы? Якая роля настаўніка беларускай мовы ў працэсе фарміравання маўленчых навыкаў вучняў у сучаснай школе? Абгрунтуйце сваю думку, абапіраючыся на словы вучонага М.Г. Яленскага “*Нельга ігнараваць і такі момант, калі настаўнік можа аказацца для вучня адзіным узорам жывой мовы, паколькі дома ён мае іншае культурнае акружэнне. У такім выпадку настаўнік, школа будуць з’яўляцца магутным сродкам акультурацыі асобы дзіцяці*”.
7. Якія маўленчыя паняцці ўведзены ў курс вывучэння беларускай мовы? Якую ролю адыгрываюць маўленчыя паняцці ў працэсе фарміравання камунікатыўных уменняў вучняў?
8. Якія метады і прыёмы складаюць аснову сістэмы працы па развіцці маўлення вучняў?
9. Раскрыйце сутнасць наступных прыёмаў: камунікатыўныя практыкаванні, слоўнікавая праца, прыёмы развіцця маўленняга слыху, сінтаксічныя практыкаванні.

Літаратура

1. *Валочка, Г. М.* Тэарэтыка-метадычныя асновы развіцця звязнага маўлення вучняў на ўроках беларускай мовы: 5–10 класы / Г. М. Валочка. – Мінск, 2005.

2. *Грыцкевіч, С.Л.* Выкарыстанне камунікатыўна арыентаваных практыкаванняў пры вывучэнні службовых часцін мовы / С.Л. Грыцкевіч // Беларуская мрва і літаратура. – 1999. – № 2.
3. *Львов, М.Р.* Словарь-справочник по методике преподавания русского языка / М.Р.Львов. – М., 1999.
4. *Мартынкевіч, С. В.* Узровень развіцця камунікатыўных уменняў вучняў V—VI класаў школ з рускай мовай навучання / С. В. Мартынкевіч // Беларус. мова і літаратура. — 2009. — № 3. — С. 56—60.
5. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
6. *Мартынкевіч, С.В.* Развіццё камунікатыўнай культуры школьнікаў на ўроках беларускай мовы / С.В. Мартынкевіч // Беларуская мова і літаратура. – 2007. – № 10. – С. 31 – 38.
7. *Мурина, Л.А.* Методика русского языка в школах Белоруссии / Л.А. Мурина. – Мн., 1990.
8. *Протчанка, В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мовы / В. У. Протчанка. – Мн., 2001. – С. 88 – 114.
9. *Саўко, У.П.* Развіццё маўлення школьнікаў пры вывучэнні марфалогіі / У.П. Саўко. – Мн., 2000.
10. Яленскі М.Г. Асобасны падыход у методыцы навучання беларускай мове/ М.Г. Яленскі. – Мн., 1997. – С. 54 – 64.
11. Яленскі М.Г. Лінгваметадычная парадыгма асобасна арыентаванага навучання мове ў сучаснай школе / М.Г. Яленскі.. – Мн., 2002.
12. Яленскі М.Г.Развіццё вуснай мовы вучняў/ М.Г. Яленскі. – Мн., 1994.

Тэкст на ўроку беларускай мовы

Арыентуючыся на тэкст, настаўнік вызначае мэту і задачы працы, выбірае метады і прыёмы навучання.

В.У.Протчанка.

Заданні:

1. Заканспектуйце раздзелы манаграфіі В.У.Протчанкі «Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове»: «Тэкст у тэорыі і методыцы навучання роднай мове», «Навучанне аналізу тэксту, асэнсаванне моўных фактаў і з'яў, удасканаленне чытацкіх навыкаў – узаемазвязаныя бакі цэласнага працэсу» (С.115-147)
2. Зрабіце тэзісы § 5 «Алгарытм працы з навуковым тэкстам» з манаграфіі Л.С.Васюковіч «Навуковы тэкст як кампанент школьнага падручніка па беларускай мове» (С.104-113)
3. Прапануйце методыку працы з навуковым тэкстам падручніка пры азнаямленні з моўнай з'явай (тэма – на выбар)
4. Распрацуйце план-канспект урока па тэме «Тэкст, яго стылі і тыпы».

Пытанні:

1. Як разглядаецца паняцце «тэкст» у сучаснай методыцы выкладання беларускай мовы?
2. Аналіз тэксту як тэарэтыка-практычны метада. Якія ўменні і навыкі фарміруе названы метада?
3. Што павінен улічваць настаўнік, навучаючы аналізу тэксту?
4. У якім класе адбываецца знаёмства школьнікаў з паняццем «тэкст»? Якія прыёмы мэтазгодна выкарыстаць на такім уроку пры тлумачэнні новага матэрыялу?
5. Прааналізуйце тэксты практыкаванняў аднаго са школьных падручнікаў па беларускай мове (стылёвая і жанравая разнастайнасць, тэматыка, інфармацыйнасць).
6. Чаму вывучэнне беларускай мовы ў кожным класе базавага зв'язна пачынаецца раздзелам «Мова. Маўленне. Тэкст»?
7. Якія веды і ўменні фарміруюцца ў вучняў пры вывучэнні раздзела «Мова. Маўленне. Тэкст»?

Літаратура

1. Антонова, Е.С. «Тайна текста» и секреты методики / Е.С. Антонова // Русский язык в школе. – 2002. – № 2. – С. 3 – 12.
2. Валочка, Г. М. Тэарэтыка-метадычныя асновы развіцця зв'язнага маўлення вучняў на ўроках беларускай мовы: 5–10 класы / Г. М. Валочка. – Мінск, 2005.
3. Васюковіч, Л.С. Навуковы тэкст як кампанент школьнага падручніка па беларускай мове. / Л.С. Васюковіч. – Віцебск, 2003.
4. Величко, Л.И. Работа над текстом на уроках русского языка / Л.И. Величко, – М., 1983.
5. Выкарыстанне зв'язнага тэксту пры вывучэнні службовых часцін мовы // Роднае слова. – № 6. – 2002.
6. Липатова, В.Ю. Порождение текста: интроспективный подход / В.Ю. Липатова // Рус. яз. в школе. – 2005. – № 2. – С. 93-99.
7. Мартынкевіч, С.В. Актывізацыя маўлення на ўроку беларускай мовы (ІV клас, раздзел «Мова. Маўленне.Тэкст.») / С.В. Мартынкевіч // Беларуская мова і літаратура. – 2003. - № 5.
8. Мартынкевіч, С. В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метада. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
9. Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай культуры школьнікаў на ўроках беларускай мовы / С.В. Мартынкевіч // Беларуская мова і літаратура. – 2007. – № 10. – С. 31 – 38.
10. Протчанка, В.У. Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В.У. Протчанка. – Мн., 2001. – С. 115 – 147.
11. Яленскі, М.Г. Развіццё вуснай мовы вучняў / М.Г. Яленскі. – Мн., 1985. – С. 102 – 104.

Методыка навучання пераказу тэксту

Фактычна вучань разам з настаўнікам даследуе творчы працэс стварэння тэксту, пачынаючы ад усведамлення мэт і заканчваючы выбарам моўных сродкаў, сінтэзавааннем моўных адзінак у структурна арганізаванае цэлае – звязны тэкст.

М.Г. Яленскі

Заданні:

1. Заканспектуйце артыкул З.Б. Варановіч “Роля практыкаванняў у падрыхтоўцы вучняў да пераказу” (“Роднае слова”, 2002, № 5).
2. Распрацуйце план-канспект урока падрыхтоўкі да пераказу тэксту.
3. Складзіце памятку для вучняў “Як працаваць над пераказам”.
4. Заканспектуйце крытэрыі ацэнкі творчых работ вучняў.

Пытанні:

1. Класіфікацыя і віды пераказаў на ўроку беларускай мовы.
2. Ахарактарызуйце групы практыкаванняў, якія рыхтуюць вучняў да пераказу тэксту.
3. Сфармулуйце патрабаванні да тэкстаў для пераказу.
4. Ацэнка пераказаў (тыпы памылак, крытэрыі выстаўлення адзнак).
5. Структура ўрока падрыхтоўкі да напісання навучальнага пераказу тэксту.
6. Чаму, на вашу думку, некаторыя даследчыкі лічаць, што пераказ немэтазгодна выкарыстоўваць у якасці формы кантролю?
6. Якія задачы вырашае ўрок аналізу напісаных вучнямі пераказаў? Якое месца займае названы ўрок у сістэме іншых урокаў?

Літаратура

1. Беларуская мова: Зборнік практыкаванняў: 5-7 кл. / Аўт. – склад. С.А. Грыцкевіч, А.М. Тамашэвіч. – Мн., 2002.
2. Валочка, Г.М. Лінгваметадычная сістэма развіцця звязнага маўлення школьнікаў пры навучанні беларускай мове (V – X кл.) / Г.М.Валочка. – Мн., 2005.
3. Валочка, Г.М. Як узнікаюць нашы выказванні? (Механізм стварэння тэксту як прадукту маўленчай дзейнасці) / Г.М. Валочка // Адукацыя і выхаванне. – 2004. – № 11. – С. 3-13.
4. Валочка, Г.М. Навучанне выбарачнаму пераказу на ўроку беларускай мовы (7 кл.) / Г.М. Валочка // Беларуская мова і літаратура. – 2005. – № 3. – С. 38-42.
5. Варановіч, З.Б. Роля практыкаванняў у падрыхтоўцы вучняў да пераказу / З.Б. Варановіч // Роднае слова. – 2000. -- № 5. – С. 61-63.
6. Ладыженская, Т.А. Система упражнений по развитию связной речи // Совершенствование обучения русскому языку / Т.А. Ладыженская. – М., 1981. – С. 44.
7. Мурина, Л.А. Методика проведения обучающих изложений: сжатое изложение, выборочное изложение / Л.А. Мурина // Русский язык и литература. – 2003. – № 4. – С. 3 – 11.

8. *Протчанка, В.У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В. У. Протчанка.. – Мн., 2001. – С. 101-114.
9. Прыкладныя нормы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па беларускай мове // *Десятибалльная система оценки результатов учебной деятельности учащихся: Инстр.-метод. материалы.* – Мн., 2002.
10. Урок беларускай мовы: Метад. рэкамендацыі / Аўт. – склад. С.В.Мартынкевіч. – Віцебск, 2005. – С. 20-24.
11. *Шипицына, Г.М.* Изложения и сочинения с заданиями и ответами: Кн. для учителя / Г.М. Шипицына. – М., 1997.
12. *Яленскі, М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка / М.Г. Яленскі. – Мн., 2005. – С. 180 – 190.

Методыка навучання сачыненню

Праца над сачыненнем развівае думку, вучыць разважаць і даказваць, апісваць і характарызаваць, аналізаваць і сінтэзаваць, гэта значыць садзейнічае развіццю мыслення выцяняў.

Г.М. Валочка

Заданні:

1. Падбярыце рэпрадукцыю з карціны для працы па напісанні сачынення на аснове твора жывапісу.
2. Распрацуйце план-канспект урока падрыхтоўкі да напісання сачынення па рэпрадукцыі з карціны.
3. Прааналізуйце тэмы сачыненняў-разважанняў, якія прапанаваны ў праграме па беларускай мове.
4. Прапануйце свае тэмы для напісання сачыненняў-разважанняў. Распрацуйце план-канспект урока падрыхтоўкі да напісання сачынення-разважання.

Пытанні:

1. Класіфікацыя школьных сачыненняў. Назавіце віды сачыненняў.
2. Якія віды сачыненняў прапануюцца ў праграме па беларускай мове ў кожным класе? Якім відам сачыненняў аддаецца перавага? Чаму?
3. Якімі камунікатыўнымі ўменнямі і навыкамі авалодваюць вучні ў працэсе працы над сачыненнем?
4. Апішыце метадычную схему працы над сачыненнем з пазіцыі асобна арыентаванага навучання.
5. Якія метадычныя прыёмы мэтазгодна выкарыстоўваць на этапе падбору рабочых матэрыялаў да сачынення?
6. Структура ўрока падрыхтоўкі да напісання сачынення.
7. У якіх класах адбываецца навучанне школьнікаў напісанню такіх творчых работ, як водгук, анатацыя, рэцэнзія? Як выкарыстаць пры гэтым міжпрадметныя сувязі? Прапануйце творы, што вывучаюцца на ўроках беларускай літаратуры, якія можна выкарыстаць для напісання вучнямі водгукаў, анатацый, рэцэнзій.

8. Праверка сачыненняў. Назавіце тыпы памылак, якія ўлічвае настаўнік пры выстаўленні адзнак за сачыненне. Ахарактарызуйце крытэрыі ацэнкі сачыненняў.

9. Якія задачы вырашае ўрок аналізу сачыненняў? Структура ўрока аналізу сачыненняў.

Літаратура

1. *Адакаева, Н.Г.* Сочинение как основной вид творческой работы при обучении языку / Н.Г. Адакаева // Русский язык в школе. – 2001. -- № 6.
2. *Бельскі, А.І.* Методыка напісання сачынення / А.І. Бельскі // Беларуская мова і літаратура. – 2003. – № 2.
3. *Валочка, Г. М.* Тэарэтыка-метадычныя асновы развіцця звязнага маўлення вучняў на ўроках беларускай мовы: 5 – 10 клас. / Г. М. Валочка. — Мн.: НІА, 2005. — 204 с.
4. *Валочка, Г.М.* Лінгваметадычная сістэма развіцця звязнага маўлення школьнікаў пры навучанні беларускай мове (V – X кл.) / Г.М.Валочка. – Мн., 2005.
5. *Валочка, Г.М.* Методыка працы над тыпамі маўлення (апісанне, апавяданне, разважанне) / Г.М. Валочка // Беларуская мова і літаратура. – 2004. – № 5. – С. 23-27. – 2005. – № 1. – С. 18-23.
6. *Верещагіна, Л.Н.* Сочинение по картине В.Д.Полёнова «Московский дворик» / Л.Н. Верещагіна // Уроки литературы. – 2000. – № 3.
7. *Ермаловіч, А.В.* Сачыненні-апісанні: тэорыя і практыка навучання / А.В.Ермаловіч. – Мн., 2006.
8. *Ежова, А.М.* Обучение сочинению / А.М. Ежова // Литература в школе. – 2002. – № 5.
9. *Мароз, С.* Апісанне знешнасці чалавека / С.Мароз, М. Ржавуцкая // Роднае слова. – 2005. – № 9. – С. 67.
10. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
11. *Мартынкевіч, С. В.* Тыпалогія практыкаванняў па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі вучняў агульнаадукацыйных устаноў / С.В. Мартынкевіч // Роднае слова. – 2011. – № 4. – С. 78 – 81. – № 5. –
12. Методыка выкладання беларускай мовы / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.
13. *Озеров, Ю.А.* Раздумья перед сочинением / Ю.А. Озеров. – М., 1990.
14. *Туркевіч, В.М.* Творчасці зярняты залатыя / В.М. Туркевіч– Мн., 1988.
15. Урок беларускай мовы: Метад. рэкамендацыі / Склад. С.В.Мартынкевіч. Віцебск, 2005. – С. 22-25.
16. *Яленскі, М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы: Сучасная лінгвадыдактыка / М.Г. Яленскі– Мн., 2005. – С. 180 – 190.

Методыка навучання перакладу тэксту

Пераклад з рускай мовы на беларускую садзейнічае развіццю маўленчай мабільнасці, адчування слова, удасканалнае навук дакладнасці выбару слова ў адпаведнасці з кантэкстам.

М.Г. Яленскі

Заданні:

1. Падбярыце тэксты на рускай мове розных стыляў і жанраў, якія можна прапанаваць для перакладу вучням 8-9 кл.
2. Распрацуйце план-канспект урока напісання перакладу тэксту.
3. Распрацуйце сістэму прыёмаў, заснаваных на перакладзе з рускай мовы на беларускую, якія можна выкарыстоўваць на ўроках пры вывучэнні граматычных тэм.

Пытанні:

1. Пераклад як від работы па развіцці звязнага маўлення вучняў. Сфармулюйце мэты ўрока навучання перакладу тэксту.
2. Якія віды і ўменні неабходны вучням для напісання перакладу тэксту?
3. Назавіце віды перакладу тэксту, якімі авалодваюць вучні на ўроку беларускай мовы.
4. Як уплываюць стыль і тып маўлення на задачы перакладу тэксту?
5. Ахарактарызуйце метадычную схему працы над перакладам тэксту.
6. Вызначце патрабаванні да ацэнкі якасці перакладу тэксту.

Літаратура

1. *Валочка, Г.М.* Навучанне перакладу ў школе: дапаможнік для настаўнікаў. – Мн.: НМЦэнтр, 1999.
2. *Валочка, Г.М.* Пераклад у сістэме моўнага навучання / Г.М. Валочка // Адукацыя і выхаванне. – 1993. -- № 6. – С.68-75.
3. *Валочка, Г.М.* Тэкст на ўроку перакладу / Г.М. Валочка // Роднае слова. – 1993. -- № 4,5.
4. *Валочка, Г.М.* Навучанне перакладу і ацэнка яго якасці / Г.М. Валочка // Роднае слова. – 1996. -- № 9. – С.151-160.
5. *Валочка, Г. М.* Тэарэтыка-метадычныя асновы развіцця звязнага маўлення вучняў на ўроках беларускай мовы: 5 – 10 клас. / Г. М. Валочка. — Мн.: НІА, 2005. — 204 с.
6. *Мартынкевіч, С. В.* Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. – Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 102 с.
7. *Методыка выкладання беларускай мовы / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага.* — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.

ТЭМЫ ДЛЯ САМАСТОЙНАЙ ПРАЦЫ СТУДЭНТАЎ

ТЭМА 1. Методыка працы са слоўнікамі на ўроку беларускай мовы

1. Роля і месца слоўнікаў розных тыпаў на ўроках беларускай мовы.
2. Прыёмы працы з арфаграфічным слоўнікам як з даведнікам па арфаграфіі.
3. Методыка выкарыстання арфаграфічнага слоўніка з мэтай развіцця звязнага маўлення вучняў.
4. Праца з тлумачальным і фразеалагічным слоўнікам на спецыяльных уроках па вывучэнні лексікі і фразеалогіі.

Літаратура

1. *Гамеза, Л.М.* Выкладанне лексікі беларускай мовы / Л.М. Гамеза // Роднае слова. – 1998. – № 10.
2. *Гамеза, Л.М.* Узбагачэнне слоўнікавага запасу вучняў пры вывучэнні роднай мовы / Л.М. Гамеза // Беларуская мова і літаратура. – 2000. – № 2.
3. *Даніловіч, М.А.* Вывучэнне фразеалогіі на ўроках мовы / М.А. Даніловіч. – Мн., 1993.
4. *Касцяцян, М.* Шляхі ўзбагачэння і актывізацыі слоўніка вучняў / М. Касцяцян // Народная асвета. – 1984. – № 2.
5. *Климкина, Ю.Б.* Урок-семинар по «Толковому словарю живого великорусского языка Даля» / Ю.Б. Климкина // Русская словесность. – 2001. – № 6.
6. *Руцкая, А.* Свята на вуліцы Слоўнікаў / А.Руцкая // Беларуская мова і літаратура. – 1998. – № 4.
7. *Язерская, С.А.* Праца са слоўнікамі на ўроку роднай мовы / С.А. Язерская // Вывучэнне беларускай мовы і літаратуры. – Мн., 1988.

Форма кантролю – суразмоўніцтва па прапанаваных пытаннях.

ТЭМА 2. Методыка навучання пунктуацыі

1. Змест і задачы навучання пунктуацыі ў сярэдняй школе.
2. Спецыфічныя прынцыпы методыкі навучання пунктуацыі.
3. Методыка працы над пунктуацыйнымі правіламі.

Форма кантролю – складанне бібліяграфіі па тэме. Часопісы «Беларуская мова і літаратура», «Роднае слова», «Русский язык в школе».

Літаратура

1. *Блинов, Г. И.* Методика пунктуации в школе / Г. И. Блинов. – М., 1978.
2. Выкладанне беларускай мовы ў школе / Пад рэд. М. Г. Яленскага. – Мн., 1994.
3. *Григорян, Л. Т.* Обучение пунктуации в средней школе / Л. Т. Григорян.

– М., 1982

4. Протчанка, В. У. Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В. У. Протчанка. – Мн., 2001.

ТЭМА 3. Методыка пазакласнай працы па беларускай мове

1. Агульнадыдактычныя і спецыфічныя прынцыпы пазакласнай працы па беларускай мове.
2. Формы арганізацыі пазакласнай працы па беларускай мове.
3. Распрацаваць план-канспект пазакласнага мерапрыемства па беларускай мове.

Форма кантролю – праверка канспектаў мерапрыемстваў, суразмоўніцтва па тэме.

Літаратура

1. Часопісы «Беларуская мова і літаратура», «Роднае слова».
2. Лаўрэль, Я. М. Алімпіяды па беларускай мове / Ж. Н. Прыймак, В. К. Раманцэвіч. – Мн., 1987.
3. Малажай, Г. М. Пазакласная праца па беларускай мове / Г. М. Малажай., С. Р. Рачэўскі. – Мн., 1990.
4. Панов, Б. Т. Внекласная работа по русскому языку / Б. Т. Панов. – М., 1980.

ЗАДАННІ

да заліку па методыцы выкладання беларускай мовы

1. Спланаваць працу лінгвістычнага гуртка.
2. Складзі план-канспект пазакласнага мерапрыемства па беларускай мове.
3. Складзі падрабязны план-канспект навучання сачыненню-разважанню.
4. Складзі падрабязны план-канспект урока паўтарэння і абагульнення вывучанага.
5. Падрыхтаваць лексічную пяцімінутку да ўрока мовы.
6. Складзі падрабязны план-канспект камбінаванага ўрока мовы.
7. Распрацаваць падрабязны план-канспект урока вывучэння новага матэрыялу.
8. Распрацаваць план-канспект урока навучання пераказу.

9. Распрацаваць план-канспект урока аналізу арфаграфічных і пунктуацыйных памылак.
10. Распрацаваць падрабязны план-канспект урока на тэму: “Сачыненне па рэпрадукцыі з карціны...” (карціна – на выбар).
11. Паўрочнае размеркаванне гадзін па раздзеле з праграмы па беларускай мове.
12. Прааналізаваць матэрыял падручніка па адным з раздзелаў.
13. Ацэнка вуснай мовы вучняў.
14. Асноўныя моўныя недахопы ў вучнёўскіх працах.
15. “Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах”: асноўныя палажэнні.
16. Аналіз, парадак праверкі пісьмовых прац.
17. Граматычныя памылкі ў творчых працах вучняў.
18. Асноўныя метадычныя дапаможнікі для настаўнікаў беларускай мовы.
19. Аналіз табліцы па беларускай мове (на выбар).
20. Прыклады дыферэнцыраваных заданняў для замацавання вывучанага матэрыялу.

ПЫТАННІ
да экзамену па методыцы
выкладання беларускай мовы

1. Методыка беларускай мовы як навука. Мэты, задачы, асноўныя паняцці і катэгорыі методыкі выкладання беларускай мовы.
2. Тэарэтычныя асновы методыкі выкладання беларускай мовы.
3. З гісторыі станаўлення і развіцця методыкі выкладання беларускай мовы (дарэвалюцыйны перыяд).
4. З гісторыі станаўлення і развіцця методыкі выкладання беларускай мовы (паслярэвалюцыйны перыяд).
5. Агульнадыдактычныя прынцыпы навучання беларускай мове.
6. Агульнаметадычныя прынцыпы навучання беларускай мове.
7. Змест і структура школьнага курса беларускай мовы.
8. Прынцыпы пабудовы праграмы па беларускай мове. Асноўныя кампаненты праграмы па беларускай мове, іх характарыстыка.
9. Падручнік як вучэбная кніга. Функцыі падручніка па беларускай мове. Педагагічныя патрабаванні да падручніка.
10. Нарматыўны дакумент “Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў адукацыйных установах”: мэта, змест, асноўныя палажэнні.
11. Урок як асноўная форма навучання. Тыпы ўрокаў беларускай мовы.
12. Урок камбінаванага тыпу. Характарыстыка метадаў навучання на кожным этапе ўрока.
13. Урок вывучэння новага матэрыялу. Характарыстыка метадаў навучання на кожным этапе ўрока.
14. Урок замацавання вывучанага. Характарыстыка метадаў навучання на кожным этапе ўрока.
15. Урок паўтарэння і абагульнення вывучанага. Характарыстыка метадаў навучання на кожным этапе ўрока.
16. Новыя тэхналогіі ў навучанні беларускай мове.
17. Нетрадыцыйныя формы правядзення ўрока беларускай мовы ў сучаснай школе.
18. Методыка правядзення ўрока-заліку.
19. Методыка правядзення ўрока-лекцыі.
20. Падрыхтоўка настаўніка да ўрока беларускай мовы. Планаванне вучэбнага матэрыялу. Віды вучэбных планаў.
21. Кантрольна-ацэначная дзейнасць настаўніка на ўроку беларускай мовы. Дзесяцібальная сістэма і нормы ацэнкі вучэбных дасягненняў школьнікаў па беларускай мове.
22. Віды, функцыі, метады кантролю за вучэбнай дзейнасцю на ўроках беларускай мовы.
23. Аналіз ўрокаў беларускай мовы розных тыпаў (тэарэтычны аспект).
24. Змест, задачы, прыватнаметадычныя прынцыпы вывучэння фанетыкі.
25. Метады і прыёмы вывучэння фанетыкі. Фарміраванне арфаэпічных і

- акцэнталагічных навыкаў.
26. Мэты, змест, прынцыпы методыкі арфаграфіі ў школьным курсе беларускай мовы.
 27. Арганізацыя працы па фарміраванні ўстойлівых арфаграфічных навыкаў вучняў. Сістэма арфаграфічных практыкаванняў.
 28. Кантрольны дыктант як форма праверкі пісьменнасці вучняў. Методыка правядзення кантрольнага дыктанта.
 29. Значэнне, змест, задачы, прынцыпы вывучэння раздзела “Лексіка і фразеалогія” ў школьным курсе беларускай мовы.
 30. Віды лексічных практыкаванняў на ўроках беларускай мовы. Папярэджванне памылак, абумоўленых парушэннем лексічных нормаў.
 31. Методыка ўзбагачэння і актывізацыі лексічнага і фразеалагічнага запасу вучняў. Фарміраванне ўмення працаваць са слоўнікамі розных тыпаў.
 32. Вывучэнне марфемікі і словаўтварэння ў школьным курсе беларускай мовы.
 33. Мэты і задачы вывучэння раздзела “Марфалогія” ў школьным курсе беларускай мовы. Спецыфічныя прынцыпы навучання марфалогіі.
 34. Методыка азнаямлення з марфалагічнымі паняццямі. Віды марфалагічных практыкаванняў.
 35. Значэнне, змест, задачы, прынцыпы вывучэння раздзела “Сінтаксіс і пунктуацыя”. Фарміраванне сінтаксічных уменняў школьнікаў.
 36. Спецыфічныя прынцыпы навучання пунктуацыі. Фарміраванне пунктуацыйных уменняў і навыкаў вучняў. Віды пунктуацыйных практыкаванняў, методыка іх правядзення.
 37. Навуковыя асновы методыкі развіцця маўлення вучняў. Прынцыпы методыкі развіцця маўлення.
 38. Гаварэнне як від маўленчай дзейнасці. Фарміраванне і развіццё вымаўленчых навыкаў.
 39. Пісьмо як від маўленчай дзейнасці.
 40. Чытанне як від маўленчай дзейнасці. Удасканаленне навыкаў чытання пры навучанні беларускай мове.
 41. Аўдзіраванне як від маўленчай дзейнасці. Удасканаленне навыкаў аўдзіравання пры навучанні беларускай мове.
 42. Класіфікацыя і віды пераказаў тэксту. Методыка правядзення кантрольнага ўрока пераказу тэксту.
 43. Методыка правядзення ўрока навучальнага пераказу тэксту.
 44. Прыёмы працы з тэкстам на этапе падрыхтоўкі да пераказу.
 45. Методыка правядзення перакладу тэксту з рускай мовы на беларускую. Прыёмы перакладу тэксту. Метадычная мэтазгоднасць выкарыстання перакладу на ўроках мовы.
 46. Сачыненне як від працы па развіцці звязнага маўлення. Класіфікацыя і віды сачыненняў.
 47. Спосабы падрыхтоўкі да сачынення. Методыка правядзення сачыненняў.
 48. Праверка настаўнікам пісьмовых работ вучняў па беларускай мове: парадак, улік і выпраўленне памылак. Нормы ацэнкі творчых прац .

49. Урок аналізу творчых прац вучняў. Характарыстыка метадаў навучання на кожным этапе ўрока.
50. Пазакласная праца па беларускай мове: змест, прынцыпы, формы арганізацыі. Віды пазакласных мерапраемстваў, метадыка іх правядзення.

ЗАДАННІ
да правядзення практычнага этапу экзамену
па метадыцы выкладання беларускай мовы

1. Аналіз прапанаванага плана-канспекта ўрока беларускай мовы.
2. План-канспект урока паўтарэння і абагульнення вивучанага матэрыялу.
3. План-канспект урока камбінаванага тыпу.
4. План-канспект урока замацавання вивучанага.
5. План-канспект урока перакладу тэксту.
6. План-канспект урока падрыхтоўкі да пераказу.
7. План-канспект урока падрыхтоўкі да сачынення.
8. План-канспект урока вивучэння новага матэрыялу.
9. План-канспект пазакласнага мерапрыемства па беларускай мове.
10. Памылкі ў змесце творчых прац вучняў.
11. Граматычныя памылкі ў творчых працах вучняў.
12. Моўныя недахопы ў творчых працах вучняў.
13. Рэцэнзія на метадычны дапаможнік (артыкул) па беларускай мове.
14. Паўрочнае размеркаванне гадзін па адным з раздзелаў школьнага курса беларускай мовы.
15. Абгрунтаванне выбару тэксту для кантрольнага пераказу.

ТЭСТЫ
па раззеле “Агульныя пытанні методыкі выкладання
беларускай мовы”

1. Асноўнай формай навучання беларускай мове лічыцца:
 - 1) факультатыў
 - 2) урок
 - 3) кансультацыя
 - 4) курс па выбары
2. Урок беларускай мовы складаецца з:
 - 1) узаемазвязаных структурных кампанентаў
 - 2) практыкаванняў пісьмовага характару
 - 3) пытанняў і адказаў
 - 4) самастойнай працы вучняў
3. Тып урока беларускай мовы залежыць ад:
 - 1) мэты навучання
 - 2) характару вучэбнага матэрыялу
 - 3) відаў працы
 - 4) формы кантролю
4. Тыпы ўрокаў, якія вызначаюцца ў адпаведнасці з псіхалага-педагагічнымі этапамі засваення матэрыялу:
 - 1) урок тлумачэння новага матэрыялу
 - 2) урок замацавання вывучанага
 - 3) урок аналізу пісьмовых прац
 - 4) урок паўтарэння і абагульнення вывучанага
5. Да ўрокаў развіцця маўлення адносяцца:
 - 1) урок падрыхтоўкі пераказу тэксту
 - 2) урок напісання сачынення
 - 3) урок камбінаванага тыпу
 - 4) урок навучання вусным маналагічным выказванням
6. Да ўрокаў, якія вызначаюцца ў адпаведнасці з асноўным метадам навучання, адносяцца:
 - 1) урок-практыкум
 - 2) урок вывучэння новага матэрыялу
 - 3) урок-лекцыя
 - 4) урок-семінар
7. Да ўрокаў дапаможнага характару адносяцца:
 - 1) урок паўтарэння і абагульнення
 - 2) урок замацавання
 - 3) урок аналізу пісьмовых прац вучняў
 - 4) кантрольны ўрок
8. Да нетрадыцыйных урокаў беларускай мовы адносяцца:
 - 1) інтэграваныя ўрокі
 - 2) урок-падарожжа
 - 3) педагагічная майстэрня
 - 4) кантрольны ўрок

9. Арганізацыйны этап традыцыйнага ўрока беларускай мовы аказвае ўплыў на:
- 1) актывізацыю пазнавальнай дзейнасці
 - 2) замацаванне вывучанага матэрыялу
 - 3) арганізацыю ўрока
 - 4) псіхалага-педагагічную падрыхтоўку вучняў да ўрока
10. Этап праверкі дамашняга задання дае магчымасць:
- 1) выявіць узровень ведаў вучняў
 - 2) выявіць узровень практычных уменняў і навыкаў вучняў
 - 3) уключыць вучняў у пазнавальную дзейнасць
 - 4) фарміраваць у вучняў пачуццё адказнасці за сваю працу
11. Найбольш эфектыўнымі формамі апытвання з'яўляюцца:
- 1) індывідуальнае апытванне
 - 2) індывідуальнае апытванне з рэцэнзаваннем і дапаўненнем адказу іншымі вучнямі
 - 3) фронтальнае апытванне
 - 4) ушчыльненае апытванне
12. Педагагічныя патрабаванні да пытанняў, якія задае настаўнік:
- 1) пытанні павінны быць дакладнымі
 - 2) пытанні павінны дапускаць аднаслоўныя адказы
 - 3) пытанні павінны быць паступовымі
 - 4) пытанні павінны насіць характар падказкі
13. *Найбольш эфектыўнымі метадамі* тлумачэння новага матэрыялу лічацца:
- 1) пошукава-даследчы метады
 - 2) слова настаўніка
 - 3) праблемны метады
 - 4) метады самастойнай працы вучняў
14. Азнямленне з новым лінгвістычным матэрыялам уключае наступныя этапы:
- 1) успрыманне і ўсведамленне прымет моўнай з'явы
 - 2) знаёмства з тэрмінамі
 - 3) фронтальнае апытванне
 - 4) фарміраванне азначэння паняцця
15. У структуры ўрока камбінаванга тыпу этап замацавання вывучанага матэрыялу знаходзіцца пасля:
- 1) праверкі дамашняга задання
 - 2) тлумачэння новага матэрыялу
 - 3) падвядзення вынікаў урока
 - 4) арганізацыйнага моманту
16. Да відаў замацавання адносяцца:
- 1) вербальнае замацаванне
 - 2) фронтальнае замацаванне
 - 3) трэніровачнае замацаванне
 - 4) творчае замацаванне

17. На вербальным этапе замацавання *найбольш мэтазгодна* прымяняць наступныя прыёмы:
- 1) назіранне і аналіз прыкладаў
 - 2) праца з моўнай табліцай
 - 3) творчыя заданні
 - 4) падбор аналагічных прыкладаў
18. На этапе трэніровачнага замацавання *найбольш мэтазгодна* прымяняць наступныя прыёмы:
- 1) гутарка
 - 2) аналітыка-сінтэтычныя практыкаванні
 - 3) выбарачны дыктант
 - 4) моўны разбор
19. На этапе творчага замацавання вырашаюцца наступныя задачы:
- 1) паглыбленне разумення функцыі вывучанага паняцця ў маўленні
 - 2) арганізацыя маўленчай практыкі вучняў
 - 3) арганізацыя самастойнай працы вучняў
 - 4) мабілізацыя ўвагі школьнікаў
20. На этапе абагульнення вывучанага матэрыялу *найбольш мэтазгодна* прымяняць наступныя прыёмы:
- 1) праца з абагульняльнымі табліцамі
 - 2) выкананне практыкаванняў пісьмовага характару
 - 3) паведамленне вучня
 - 4) гутарка
21. На этапе падвядзення вынікаў урока вырашаюцца наступныя задачы:
- 1) выяўленне руху наперад у практычным авалоданні мовай
 - 2) ступень засваення новага матэрыялу
 - 3) самаацэнка вучнямі сваёй дзейнасці
 - 4) арганізацыя самастойнай працы вучняў
22. Тэмай урока можа быць:
- 1) фармулёўка праграмы
 - 2) фармулёўка параграфа падручніка
 - 3) практыкаванне
 - 4) від кантрольнай працы
23. Да адукацыйных мэт адносяцца:
- 1) засваенне ведаў пра моўную сістэму
 - 2) авалоданне нормаў мовы
 - 3) выхаванне адказнасці ў адносінах да слова
 - 4) авалоданне ўменнямі і навыкамі вуснага і пісьмовага маўлення
24. Да развіццёвых мэт адносяцца:
- 1) развіццё лагічнага мыслення
 - 2) засваенне лінгвістычных звестак
 - 3) авалоданне прыёмамі вучэбнай дзейнасці
 - 4) выхаванне любові да роднай мовы
25. Да выхаваўчых мэт адносяцца:
- 1) выхаванне эстэтычных адносін да слова

- 2) фарміраванне школьніка як асобы
 - 3) развіццё моўнай памяці
 - 4) выхаванне самастойнасці мыслення
26. На этапе псіхалагічнай падрыхтоўкі да ўспрымання новага матэрыялу *найбольш мэтазгодна*:
- 1) выкарыстанне займальнага матэрыялу
 - 2) стварэнне праблемнай сітуацыі
 - 3) праверка дамашняга задання
 - 4) выкананне пісьмовага практыкавання
27. Пры тлумачэнні новага матэрыялу нельга:
- 1) дапускаць парзмерную паспешлівасць
 - 2) прапаноўваць напісанне творчых работ
 - 3) выкарыстоўваць пошукава-даследчы метады
 - 4) абапірацца на атрыманыя веды на папярэдніх уроках
28. У школьнай практыцы вядомы наступныя віды паўтарэння:
- 1) у пачатку навучальнага года
 - 2) тэматычнае паўтарэнне
 - 3) у канцы вучэбнага перыяду
 - 4) кантрольнае паўтарэнне
29. Вядомы наступныя тыпы вучэбных дыктантаў:
- 1) слоўнікавы
 - 2) кантрольны
 - 3) тлумачальны
 - 4) выбарачны
30. Пры аналізе пісьмовых прац мэтазгодна:
- 1) зрабіць аналіз тыповых памылак
 - 2) паўтарэнне неабходных правілаў
 - 3) дыферэнцыяцыя заданняў
 - 4) вывучэнне новага матэрыялу

УЗОРЫ АФАРМЛЕННЯ ПЛАНАЎ-КАНСПЕКТАЎ УРОКАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ (5-ы клас)

Тэма: Самабытнасць беларускай мовы

Мэта: Дапамагчы ўсвядоміць самабытнасць і непаўторнасць беларускай мовы, паказаць асаблівасці ў гучанні, значэнні слоў, пабудовы словазлучэнняў, садзейнічаць засваенню ўласнабеларускіх слоў; развіваць уменне выкарыстоўваць іх у маўленні; удасканаліць арфаграфічныя навыкі (правапіс **е, ё, я**), арфаэпічныя (вымаўленне [р], [ч]), акцэнтацыйныя; выхоўваць пачуццё гонару за сваю мову, свой народ.

Тып урока: Урок вывучэння новага матэрыялу

Эпіграф: Мова

Родная мова

У марах, у песнях, снах.

Мае ў ёй кожнае слова

Свой колер, і смак, і пах.

А.Грачанікаў

Ход урока

I. Арганізацыйны момант.

Паведамленне тэмы, задач урока.

II. Псіхалагічная падрыхтоўка вучнях да ўспрымання новага матэрыялу.

Слова настаўніка:

Аднойчы людзі аднаго краю палічылі, што мова, на якой яны гавораць, непрыгожая: і “р” мы вымаўляем цвёрда, і “г” у нас глухое, працяглае, і “дзекаем” мы, і “цекаем”. А чаго варта “ў”? Што ж рабіць? І надумалі яны пазычыць мову ў суседзяў, бо яна здавалася ім і прыгажэйшай, і багацейшай, тым больш, што многія словы аднолькава гучалі ў абедзвюх мовах: “хлеб”, “соль”, “дом”, “поле”, “лес”. Але было шмат і несупадзенняў, праз якія часам здараліся прыкрыя недарэчнасці: то сябры не зразумеюць адзін аднаго, то блізкія пакрыўдзяцца, не зразумеўшы то ці іншае слова ў размове.

А тут яшчэ іншая бяда: пачалі блытаць людзі, дзе якое “р” вымаўляць, ды і ад “дз’” і “ц’” пазбавіцца не ўдалося. Задумаліся людзі. Пайшлі па параду да самага разумнага чалавека, а той і кажа: “Кожны народ мае сваю мову. Кожнаму народу яна – родная! І не шанаваць, не любіць яе – тое самае, што выракацца маці ды бацькі, той зямлі, дзе мы нарадзіліся, якую родным краем завём. Адно магу параіць: шануйце мову родную і суседскую паважайце!”
(Паводле А.Вольскага)

Гутарка з вучнямі:

- Ці правільна зрабілі людзі, калі вырашылі адцурацца ад роднай мовы?

- Чаму ў іх нічога не атрымалася?
- Што параіў жыхарам краіны мудры чалавек? Ці згодны вы з гэтай парадай? Чаму?

III. Вывучэнне новага матэрыялу

Слова настаўніка:

На зямным шары налічваецца каля трох тысяч моў. Кожная мова – непаўторная. У беларускай мовы ёсць родныя сёстры – руская і украінская мовы. Старажытнаруская мова – іх маці. У гэтым можна пераканацца, параўнаўшы наступныя прыклады:

старажытнаруская мова	руская мова	украінская мова	беларуская мова
днь	день	день	дзень
сьнь	сон	сон	сон
ночь	ночь	ніч	ноч
вѣль	волк	вовк	воўк

Вывад: Мовы-сёстры маюць агульныя рысы, але ў кожнай з іх свой характар, кожная па-свойму непаўторная, своеасаблівая.

Заданні:

1. Прачытайце эпіграф – радкі з верша А.Грачанікава. Як пра непаўторнасць роднай мовы гаворыць паэт? Як вы разумееце выраз: “мае ў ёй (мове) кожнае слова свой колер, і смак, і пах”?

Запішыце верш. Падкрэсліце словы, якія ўжываюцца толькі ў беларускай мове. Вызначце, якой часцінай мовы яны з’яўляюцца.

2. Да назоўнікаў з верша падбярэце прыметнік. Пры чытанні прыкладаў звяртайце ўвагу на асаблівасці вымаўлення гукаў і некаторых іх спалучэнняў, на ўжыванне прыназоўніка **пра**:

мары (якія?) дзівосныя, песня (якая?) чароўная,
слова (чыё?) матчына [ч], верш (пра што?) пра мову

Вывад: Беларуская мова адрозніваецца ад іншых моў асаблівасцямі ў значэннях слоў, у іх гучанні, у пабудове словазлучэнняў. Яна непаўторная, самабытная.

- Якія словы “схаваліся” ў назве “самабытная”? (“Сам”, “быць”; мова “сама” – самастойная, яна “бытуе”, значыць, жыве: яе разумеюць, выкарыстоўваюць у моўных зносінах).

Праца з падручнікам: Чытанне вучэбна-навуковага тэксту параграфу на ст. 11 і адказ на пытанне:

- Чым тлумачыцца самабытнасць, непаўторнасць беларускай мовы?

IV. Замацаванне

1. **Праца з падручнікам:** Пры выкананні практ. 9 (ст. 11) фарміруем уменне тлумачыць значэнне слова, падбіраць да слоў роднасныя словы; удасканалваем арфаграфічныя навыкі; працуючы са словамі, напісанне якіх адпавядае правілу “Правапіс е, ё, я”, прыходзім да вываду:

1) фанетычная асаблівасць беларускай мовы – яканне;

2) у беларускай мове ёсць словы, якія не маюць аднаслоўных адпаведнікаў у рускай мове.

2. Запішыце тэкст пад дыктоўку. Падкрэсліце словы, якія не маюць аднаслоўных адпаведнікаў у рускай мове. Зрабіце іх пераклад на рускую мову.

Як любіла Ірынка разам з мамай і татам гасцяваць у бабулі! Асабліва падабалася ёй, калі раніцай сямейнікі збіраліся за сталом у час сьнеданьня. Бабуля частавала ўсіх смачнымі дранікамі, бярозавікам. А на гэты раз Ірынка едзе ў госці не з пустымі рукамі, яна падрыхтавала бабулі падарунак – прыгожую насовачку. На ёй дзяўчынка сама вышыла кветкі – сіненькія браткі.

3. **Дыферэнцыраванне выкананне практ. 11** (ст. 12):

I вар. Прачытайце словы Л.Талстога. Падбярыце да кожнага выказвання адпаведнікі-парады, што запісаны на дошцы. Запішыце іх і запомніце.

- Асцерагайся слова, якое раз’ядноўвае людзей.
- Старайся гаварыць так, каб іншыя разумелі цябе.
- Перш, чым гаварць, падумай.

II вар. Згодна з умовай падручніка.

III вар. Прачытайце словы Л.Талстога. Перакажыце іх па-беларуску. Падрыхтуйце невялікае выказванне на тэму: “Слова – вялікая справа”.

У. Падвядзенне вынікаў урока.

Тэма: Мова і маўленне

Мэта: Даць паняцце пра маўленне як працэс зносін, вучыць размяжоўваць тэрміны: “мова” і “маўленне”, правільна, асэнсавана іх выкарыстоўваць; удасканалваць уменне тлумачыць значэнне слоў; развіваць арфаэпічныя і арфаграфічныя навыкі; выхоўваць культуру маўленчых паводзін.

Тып урока: камбінаваны.

Ход урока

I. Арганізацыйны момант.

Паведамленне мэты, задач урока.

II. Праверка дамашняга задання.

III. Вывучэнне новага матэрыялу.

Схема № 1

слуханне, чытанне, гаварэнне, пісьмо = ? маўленне

Схема № 2

мовазнаўства = лінгвістыка

Слова настаўніка:

На сённяшнім уроку мы будзем рашаць задачу. Здзівіліся? Зараз не ўрок матэматыкі? Але і задача не матэматычная. Тэма ўрока – “Мова і маўленне”, значыць, мы будзем мець справу не з лічбамі, а з моваўнаўчымі тэрмінамі. Умова задачы – знайсці адказы на пытанні: Што такое маўленне? Ці ёсць розніца паміж выкарыстаннем слоў “мова” і “маўленне”? Якая навука вывучае гэтыя паняцці?

Такім чынам, будзем рашаць задачу – разважаць і шукаць адказы на пытанні.

- Ці з’яўляюцца запісаныя словы з тэмы ўрока роднаснымі? Чаму?
- Папоўніце рад аднакарэнных слоў сваімі прыкладамі.
(Мова, маўленне, размоўны, размаўляць, прамовіць)

Вывад: Калі мы размаўляем, абмяркоўваючы з сябрам падзеі, або дамаўляемся пра штосьці, або хочам пераканаць суразмоўцу ці пабудзіць да пэўнага ўчынку, мы карыстаемся мовай. Дзякуючы спарадкаванай сістэме гукаў, слоў, словазлучэнняў, сказаў, чалавек можа даносіць ці ўспрымаць пэўную інфармацыю. Выкарыстанне мовы ў моўных зносінах называецца маўленнем. Маўленне можа быць вусным і пісьмовым.

-- Як вы думаеце, якой формай маўлення мы зараз карыстаемся?

-- Як, акрамя вуснага слова, чалавек можа весці стасункі з іншымі людзьмі?

Пісьмовая мова – гэта таксама маўленне. Чалавек успрымае мову зрокава. Ствараючы тэкст, можна прадумаць выкарыстанне слоў, выказаў, асэнсаваць і удасканаліць яго, вярнуўшыся да напісанага.

- Прыгадайце сітуацыі, калі вы карыстаецеся пісьмовай мовай? Калі вы карыстаецеся вуснай мовай? (Праца са схемай № 1)
- Ці можа маўленне існаваць у якой-небудзь адной форме?
- Успомнім пытанні, задачы і запішам у сшыткі адказ:
Мова – гэта ... (сродак зносін паміж людзьмі).
Маўленне – гэта ... (выкарыстанне мовы ў працэсе зносін)

Праца з падручнікам: Чытанне вучэбна-навуковых тэкстаў на ст. 13. Адказ на пытанне, якая навука вывучае гэтыя паняцці.

- Якім іншым словам можна замяніць тэрмін “мовазнаўства”? (Праца са схемай № 2) Лінгвістыка – слова іншамоўнае, лацінскае. Частка “лінгва” ў перакладзе азначае “мова”.
- Патлумачце, чаму паміж словамі “мовазнаўства” і “лінгвістыка” стаіць знак роўнасці?

IV. Замацаванне:

Заданне:

1. Прачытайце верш А.Дзяржынскага. Як вы думаеце, чаму Люся баіцца сваіх адказаў? Якой вы ўяўляеце дзяўчынку, прачытаўшы яе размову з настаўнікам? Што б вы параілі Люсі?

-- Што хвалюешся ты, Люся? –

Настаўнік пытае. –

Ці мяне ты так баішся?

Ці маіх пытанняў?

Ціха-ціха, неахвотна

Вымаўляла Люся:

-- Вельмі ўжо сваіх адказаў

Я сама баюся.

Вывад: Па тым, як чалавек размаўляе, мы можам судзіць пра ступень яго адукаванасці, інтэлігентнасці, пра эрудыцыю чалавека, яго ўнутраны свет.

2. **Праца з падручнікам.** Як навучыцца інтэлігентнаму маўленню? Адказаць на пытанне дапаможа пр. 14 (ст. 15)

3. **Творчае заданне.** Пагуляем у паэтаў. Дапішыце радкі верша. Пра якія працэсы маўлення ідзе гаворка ў творы?

Хто чытае, той ... (чытач),
Хто слухае -- ... (слухач),
А за ўсіх найболей спраўны,
Хто дапытлівы, ... (цікаўны).
Хто пытае – многа ... (знае),
Сам сабе на вус ... (матае).

Знайдзіце ў тэксце фразеалагізм. Запішыце апошні сказ, падкрэсліце фразеалагізм. Вусна патлумачце значэнне. Складзіце з ім свае сказы.

У. Падвядзенне вынікаў.

Тэма: Беларускія формулы маўленчага этыкету

Мэта: Пазнаёміць з паняццем “маўленчы этыкет”, з правіламі маўленчых ветлівых паводзін”; развіваць уменне выкарыстоўваць беларускія формулы маўленчага этыкету ў адпаведнасці з мэтай выказвання і сітуацыяй маўлення; выходзіць у вучняў ветлівасць, добразычлівасць.

Тып урока: вывучэнне новага матэрыялу.

Эпіграф: Сэрцы, нібы дзверы,
Можна адмыкаць,
Толькі трэба ведаць,
Дзе ключы шукаць.
“Калі ласка”, “Дзякуй” –
вось яны, ключы!
Ты іх, калі ласка,
Добра завучы.

А.Стодарт

Ход урока

I. Арганізацыйны момант.

Паведамленне тэмы, задач урока.

II. Псіхалагічная падрыхтоўка да вывучэння новага матэрыялу.

Гутарка з вучнямі: Прачытайце эпіграф і адкажыце на пытанні:

- Пра якія ключы ідзе гаворка ў вершы?
- Празважайце, чаму ветлівыя словы аўтар называе “ключамі” да сэрцаў людзей?

III. Вывучэнне новага матэрыялу:

Слова настаўніка:

Культура маўлення – састаўная частка агульнай культуры чалавека. Мы па-рознаму паводзім сябе ў маўленчых сітуацыях дома і ў школе, калі размаўляем з дарослымі і сябрамі-аднагодкамі, з настаўнікамі і аднакласнікамі. Але заўсёды трэба імкнуцца, каб людзі, якія акружаюць нас, адчувалі сябе спакойна, каб ім было добра з намі. Дабразычлівасць, ветлівасць – вось

агульныя правілы паводзін для кожнага з нас. Але стаць добразычлівым і ветлівым немагчыма без ведання “чароўных” слоў, з якімі лёгка жыць.

Калі ласка, дзякуй, добры дзень –
ветлівыя словы чую ад людзей.
Я таксама буду імі даражыць:
З ветлівымі словамі лёгка жыць.

Т.Кляшторная

Маўленчыя паводзіны рэгулююцца этыкетам. Этыкет – гэта правілы паводзін людзей. Маўленчы этыкет – гэта правілы маўленчых паводзін. Словы, выразы маўленчага этыкету мы не ствараем, а ўзнаўляем адпаведна сітуацыі. Ветлівыя словы і выразы – гэта своеасаблівыя формулы, якія трэба ведаць. Карыстаюцца імі ў час прывітання, развітання, удзячнасці, адабрэння, спачування, просьбы, віншавання. Як спытаць у чалавека так, каб яму было прыемна адказаць вам? Як слухаць, каб у субяседніка выклікаць давер? Як не пакрыўдзіць чалавека ў спрэчцы? Вось у такіх сітуацыях прыйдуць на дапамогу “чароўныя” словы. Ці ведаеце вы іх?

IV. Замацаванне.

Заданні:

1. Дапішыце радкі верша, уставіўшы патрэбныя ветлівыя звароты:

Добра, калі ты змалку
Можаш вітаць людзей:
Раніцай: -- ... (Добрага ранку!)
І апаўдня: -- ... (Добры дзень!)
Увечары пры сустрэчы
Знаёмым сказаць: -- (Добры вечар!)
А соннаму сонейку нанач
І ўсім добрым людзям: -- (Дабранач!)

В.Вітка

2. Запоўніце табліцу.

Сітуацыя	Формулы маўленчага этыкету
Хочаце папрасіць прабачэння:	
у сябра	...
у настаўніка	...
у мамы	...

Словы для даведкі: Даруй! Прабач! Не крыўдуй! Выбачай! Я вымушаны павініцца! Даруйце! Прабачце за клопат! Я вінаваты! Даруй мне, мамачка! Я больш не буду!

3. Уявіце сабе такую сітуацыю:

У трамвай праз пярэднія дзверы ўваходзіць стары чалавек. Хлопчык убачыў, як цяжка падымацца яму з нізкай прыступкі. Ён усхапіўся з лаўкі, падаў сівому дзядулю руку і прапанаваў:

--

Дзядуля адмаўляўся, але прыйшлося паслухацца. Ён сеў і з удзячнасцю прыхіліў маленькага хлопчыка да сябе. (Паводле А.Пальчэўскага)

- Як вы думаеце, з якімі словамі звярнуўся хлопчык да дзядулі? Дайце хлопчыку імя. Запішыце яго зварот, ужываючы ветлівыя словы.

4. Прачытайце народны жарт:

Аднойчы пасварыліся дзед ды баба і перасталі размаўляць адзін з другім. Але доўга не вытрымалі. Першай пачала баба:

- Стары, ці ты ўчора чхнуў?
- А што? – панура адказаў ён.
- Будзь здароў! – ласкава кажа бабуля.
- Дзякую.

Гэтак і памірыліся.

- Якія словы памірылі дзеда з бабай? Ці можна іх назваць формуламі маўленчага этыкету? Чаму?

5. Самастойнае творчае заданне: Вы хочаце павіншаваць сваю першую настаўніцу са святам – з Днём настаўніка. Якія словы вы скажаце ёй? Запішыце віншаванне спачатку ў сшытак, а потым зрабіце паштоўку і адрасуйце гэтыя словы настаўніцы.

У. Падвядзенне вынікаў.

ЗАЦВЯРДЖАЮ

Намеснік
Міністра адукацыі
Рэспублікі Беларусь
_____ К.С. Фарыно
“ 19 ” _____ мая 2010 г.

Інструктыўна-метадычнае пісьмо
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

**«Аб выкладанні вучэбных прадметаў “Беларуская мова” і
“Беларуская літаратура” ў 2010/2011 навучальным годзе»**

ВУЧЭБНЫЯ ПЛАНЫ І ПРАГРАМЫ

У агульнаадукацыйных установах з беларускай і рускай мовамі навучання на вывучэнне беларускай мовы і літаратуры прадугледжана наступная колькасць гадзін на тыдзень па класах:

ШКОЛА

Вучэбны прадмет	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Беларуская мова	3	3	2	2	2	1/2	1/2
Беларуская літаратура	2	2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2

ГІМНАЗІЯ

Вучэбны прадмет	Класы												
	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	X	XI	X	XI	X	XI
						фізіка-матэматычны напрамак	хіміка-біялагічны напрамак	грамадазнаўчы напрамак	філалагічны напрамак				
Беларуская мова	3	3	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1(3)	1(3)
Беларуская літаратура	2	2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2

ЛІЦЭЙ

Вучэбны прадмет	X	XI	X	XI	X	XI	X	XI
	фізіка-матэматычны напрамак		хіміка-біялагічны напрамак		грамадазнаўчы напрамак		філалагічны напрамак	
Беларуская мова	1	1	1	1	1	1	1(3)	1(3)
Беларуская літаратура	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2

Пры выкладанні вучэбных прадметаў «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура» ў агульнаадукацыйных установах з беларускай і рускай мовамі навучання неабходна кіравацца наступнымі вучэбнымі праграмамі:

Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання. **Беларуская мова. V–XI класы** (Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010);

Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання. **Беларуская літаратура. V–XI класы** (Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010).

Пры арганізацыі адукацыйнага працэсу па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура» неабходна кіравацца Інструкцыяй аб парадку фарміравання культуры вуснага і пісьмовага маўлення ў агульнаадукацыйных установах Рэспублікі Беларусь, зацверджанай пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 13 жніўня 2008 г. № 65 (з улікам змяненняў і дапаўненняў 2010 г.). У адпаведнасці з дадзенай Інструкцыяй настаўнік павінен выстаўляць адзнаку ў дзённік і завяраць яе подпісам.

У V–XI класах прадугледжана наступная **колькасць кантрольных работ** па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура» па класах:

Клас	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
Вучэбны прадмет							
Беларуская мова							
Дыктант	3	3	3	3	3	2	2
Пераказ	2	2	2	2	2	2	2
Тэставая работа	–	–	–	1	1	1	1
Беларуская літаратура							
Класнае сачыненне	–	–	–	–	1	2	2

Заўвага! У першым паўгоддзі па беларускай мове ў V класе праводзяцца толькі навучальныя пераказы, якія ацэньваюцца па нормах ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для IV класа.

Да канца I чвэрці, а ў V класе на працягу першага паўгоддзя захоўваецца аб'ём тэкстаў дыктантаў і пераказаў, рэкамендаваны для папярэдняга класа.

АСАБЛІВАСЦІ ВЫКЛАДАННЯ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА «БЕЛАРУСКАЯ МОВА» Ў АГУЛЬНААДУКАЦЫЙНЫХ УСТАНОВАХ З БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАМІ НАВУЧАННЯ

Паведамляем, што з 1 верасня 2010 года ўступае ў сілу Закон Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» ад 23 ліпеня 2008 г. У сувязі з гэтым усе дзяржаўныя органы, іншыя арганізацыі, у тым ліку агульнаадукацыйныя ўстановы, а таксама грамадзяне Рэспублікі Беларусь, замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства, якія пастаянна ці часова пражываюць або часова знаходзяцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, павінны кіравацца «Правіламі беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», зацверджанымі гэтым Законам, ва ўсіх сферах і выпадках выкарыстання пісьмовай беларускай мовы.

Новая рэдакцыя «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» – гэта не рэформа існуючага беларускага правапісу. Новая рэдакцыя накіравана на яго карэкціроўку, памяншэнне колькасці выключэнняў, падпарадкаванне большасці напісанняў агульным правілам і заканамернасцям. Яна з’яўляецца аптымальнай у сучаснай моўнай сітуацыі ў краіне і будзе садзейнічаць стабілізацыі правапісных нормаў беларускай літаратурнай мовы, забяспечыць пераемнасць традыцый пісьмовай беларускай мовы, што будзе спрыяць павышэнню прэстыжу беларускай мовы ў грамадстве як дзяржаўнай мовы нашай краіны і мовы тытульнай нацыі. У гэтай сувязі напачатку навучальнага года неабходна правесці ў агульнаадукацыйных установах бацькоўскія сходы, педагогічныя саветы, класныя гадзіны з мэтай азнаямлення бацькоў, настаўнікаў і вучняў з новай рэдакцыяй «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», аформіць інфармацыйныя стэнды аб зменах, якія адбыліся ў беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. На стэндах размясціць наступную інфармацыю: чаму ўзнікла патрэба ў зменах беларускага правапісу; што новага ў «Правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі», якія ўводзяцца ў дзеянне з 1 верасня 2010 года; аформіць пастаянна дзеючую рубрыку «Пішам правільна».

Звяртаем увагу, што матэрыялы, якія тлумачаць асобныя параграфы «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008 г.), друкаваліся і працягваюць друкавацца ў часопісах «Роднае слова», «Беларуская мова і літаратура», «Веснік адукацыі», у «Настаўніцкай газеце».

Для якаснай арганізацыі працэсу навучання беларускай мове пасля ўвядзення ў дзеянне Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь вызначаны **пераходны перыяд**, працягласць якога складае 3 гады (з 1 верасня 2010 г. па 31 жніўня 2013 г.).

Даводзім да ведама настаўнікаў, што на кожным уроку беларускай мовы неабходна праводзіць арфаграфічныя хвіліны, на якіх трэба знаёміць вучняў са зменамі ў напісанні тых ці іншых слоў у адпаведнасці з новай рэдакцыяй «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі». У пераходны перыяд пры правярцы навучальных, кантрольных, экзаменацыйных работ памылкі ў напісанні слоў, якія адпавядаюць правілам арфаграфіі 1959 года, настаўнікі павінны выпраўляць, аднак пры выстаўленні адзнакі не ўлічваць.

Пры правядзенні кантрольных дыктантаў, пераказаў старацца падбіраць тэксты, у якіх не выкарыстоўваюцца словы, дзе адбыліся змены ў правапісе. Калі ў тэкстах сустракаюцца такія словы, неабходна папярэдзваць вучняў аб зменах у іх напісанні згодна з новай рэдакцыяй «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» (2008 г.). Словы пажадана запісваць на дошцы, растлумачваць іх правапіс, а пры неабходнасці і лексічнае значэнне.

Паведамляем, што навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь распрацаваны вучэбна-метадычныя комплексы (вучэбная праграма, дыдактычныя матэрыялы, метадычныя рэкамендацыі) для правядзення факультатывых заняткаў па беларускай мове ў пераходны перыяд «Вывучаем беларускі правапіс» для вучняў V–IX класаў і «Практыкум па арфаграфіі беларускай мовы» для вучняў

X–XI класаў. Факультатыўныя заняткі дапамогуць вучням засвоіць тыя змены, якія адбыліся ў беларускай арфаграфіі, і набыць практычныя навыкі правільнага напісання.

Паведамляем, што выпускныя экзамены па беларускай мове ў 2010/2011 навучальным годзе будуць праводзіцца ў пісьмовай форме: за перыяд навучання на ўзроўні агульнай базавай адукацыі (*дыктант*); за перыяд навучання на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі (*пераказ*).

Падкрэсліваем, што ў пераходны перыяд пры правядзенні цэнтралізаванага тэсціравання па беларускай мове з тэставых заданняў будуць выключаны тыя пазіцыі, якія датычацца змен у правапісе. Дадзеную інфармацыю неабходна паведаміць будучым абітурыентам, а таксама іх законным прадстаўнікам (бацькам).

У 2010/2011 навучальным годзе ва ўсіх класах, акрамя IX класа, навучанне беларускай мове ажыццяўляецца па вучэбных дапаможніках, падрыхтаваных у адпаведнасці з новай рэдакцыяй «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі». Паколькі ў IX класе выкарыстоўваецца вучэбны дапаможнік, выдадзены ў 2006 годзе, настаўнікі даюць адпаведны каментарый наконт змен у правапісе.

Звяртаем увагу на правапіс асобных слоў, змешчаных у падручніках «Беларуская мова», 5 клас. Ч. 1, – *тунэль* (с. 33, пр. 54), *дзясяты* (с. 108, пр. 184), *дзвятага* (с. 109, пр. 186); «Беларуская мова», 5 клас. Ч. 2, – *дзвынфармацыя* (с. 123, пр. 227); «Беларуская мова», 6 клас, – *эспандар* (с. 269, пр. 518); «Беларуская мова», 10 клас, – *кантрасныя* (с. 71, пр. 85). Пры тлумачэнні тэмы «Правапіс *й, ы* пасля прыставак» (падручнік «Беларуская мова», 5 клас. Ч. 2, с. 122) настаўніку неабходна звярнуць увагу вучняў на тое, што літара *і* пішацца пасля прыставак *між-, звыш-, контр-, гіпер-*, а пасля прыстаўкі *дзз-* пішацца літара *ы*.

Вучэбны матэрыял па тэме «Сінтаксічныя прыметы сказаў з устаўнымі канструкцыямі» для X класа размешчаны на сайце Нацыянальнага інстытута адукацыі www.adu.by (раздзел «Вучэбныя прадметы» / «Беларуская мова і літаратура») пад назвай «Сказы з устаўнымі канструкцыямі».

Выкарыстоўваючы вучэбна-метадычныя дапаможнікі, слоўнікі і даведнікі, якія выйшлі да 2010 года, настаўнікі ажыццяўляюць адбор матэрыялу для арганізацыі навучальнага працэсу ў адпаведнасці з новай рэдакцыяй «Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі».

У 2010/2011 навучальным годзе для арганізацыі і правядзення факультатыўных заняткаў па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» рэкамендуецца выкарыстоўваць зацверджаныя навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь наступныя вучэбна-метадычныя комплексы (вучэбная праграма, дыдактычныя матэрыялы для вучняў, метадычныя рэкамендацыі для настаўнікаў):

1. «Грані слова: ад гука да сказа», V клас.
2. «Сакрэты словазмянення і формаўтварэння», VI клас.
3. «Слова ў тэксце», VII клас.
4. «Гэты няпросты прасты сказ», VIII клас.
5. «Складаны сказ без складанасці», IX клас.

6. «Практыкум па арфаграфіі беларускай мовы», X клас.

7. «Практыкум па пунктуацыі беларускай мовы», XI клас.

Акрамя таго, для арганізацыі і правядзення факультатыўных заняткаў настаўнікі могуць карыстацца праграмамі, раней зацверджанымі Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, якія адпавядаюць патрабаванням дзеючых вучэбных праграм:

1. Грані слова, V клас.
2. «Мой родны кут...» (кразнаўства), V клас.
3. Развіццё маўлення, VI–VII класы.
4. Цяжкія пытанні сінтаксісу і пунктуацыі, IX клас.
5. Стылістыка тэксту, VIII–IX класы.
6. Пішам сачыненні, VIII–IX класы.
7. Беларуская антрапаніміка, VIII клас.
8. Беларуская тапаніміка, IX клас.
9. Комплексны аналіз тэксту, X клас.
10. Майстэрства перакладу, X клас.
11. Майстэрства пераказу, XI клас.
12. Уводзіны ў журналістыку, X клас.
13. Беларуская традыцыйная культура ў лютэрку мовы, X клас.
14. Мова і культура, XI клас.
15. Практыкум па беларускай мове, X–XI класы.
16. Малады даследчык, XI клас.
17. Рыторыка, X–XI класы.

АСАБЛІВАСЦІ ВЫКЛАДАННЯ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА «БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА» Ў АГУЛЬНААДУКАЦЫЙНЫХ УСТАНОВАХ З БЕЛАРУСКАЙ І РУСКАЙ МОВАМІ НАВУЧАННЯ

Вывучэнне беларускай літаратуры ў агульнаадукацыйных установах арыентавана на дасягненне мэт, вызначаных Законам Рэспублікі Беларусь «Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь», і ажыццяўляецца ў адпаведнасці з асноўнымі палажэннямі Канцэпцыі літаратурнай адукацыі і адукацыйнага стандарту. Галоўная мэта навучання прадмету – далучэнне вучняў да багацця беларускай і сусветнай мастацкай літаратуры, эстэтычнае спасціжэнне свету, выхаванне асобы з глыбока гуманістычным і дэмакратычным светапоглядам, пачуццём нацыянальнай і асабістай самапавагі і г.д.

У аснову структуравання зместу праграм па беларускай літаратуры для **V–VI класаў** пакладзены тэматычны прынцып. У **VII класе** ўвядзенне ў свет мастацкай літаратуры працягваецца праз параўнальны разгляд двух асноўных відаў мастацкай творчасці – паэзіі і прозы. У **VIII класе** ўвага засяроджваецца на розных спосабах паказу рэчаіснасці і чалавека, таму вызначальным з’яўляецца родава-жанравы падыход.

Курс літаратуры **IX–XI класаў** грунтуецца на гісторыка-храналагічным прынцыпе і адлюстроўвае найважнейшыя этапы ў развіцці мастацтва слова.

Прапанаваныя праграмамі анатацыі да аглядавых і манаграфічных тэм маюць арыентацыйны характар: у іх акрэсліваюцца кола праблем, ключавыя

моманты, на якія мэтазгодна звярнуць увагу пры вывучэнні і абмеркаванні твораў. Настаўнік засяроджвае ўвагу на асобных пазіцыях, найбольш актуальных у канкрэтных класах.

Праграмай у **IX, X і XI класах** не прадугледжаны асобныя гадзіны на пазакласнае чытанне, але настаўнік абавязаны рэгулярна цікавіцца чытаннем вучняў і можа, па-свойму пераразмеркаваўшы вучэбную нагрузку, правесці на працягу навучальнага года адзін або некалькі ўрокаў пазакласнага чытання па абраных творах.

Са спіса твораў, прапанаваных для самастойнага ці пазакласнага чытання, настаўнік выбірае тыя, выкарыстанне якіх ён лічыць больш мэтазгодным на пэўным уроку, улічваючы індывідуальныя магчымасці вучняў і наяўнасць тэкстаў у бібліятэчным фондзе.

Гадзіны, адведзеныя на творчыя работы, настаўнік размяркоўвае ў адпаведнасці з уласным каляндарна-тэматычным планаваннем.

Абавязковыя кантрольныя сачыненні па літаратуры пішуцца толькі ў IX–XI класах. Адзнакі выстаўляюцца па літаратуры і па мове: першая – па літаратуры, другая – па мове.

У V–VIII класах сачыненні носяць навучальны характар. Адзнакі за навучальныя работы выстаўляюцца на выбар настаўніка і павінны насіць стымулюючы характар.

У 2010/2011 навучальным годзе ў V–VII класах, а таксама X–XI класах навучанне беларускай літаратуры ажыццяўляецца па новых вучэбных дапаможніках. У VIII класе выкарыстоўваецца дапаможнік, выдадзены ў 2006 годзе, таму там адсутнічае п'еса Янкі Купалы «Паўлінка» (4 гадзіны). Знайсці матэрыял для правядзення ўрокаў па гэтай тэме можна ў вучэбным дапаможніку для IX класа «Беларуская літаратура» (ч. 2) аўтараў А.У.Рагулі, В.В.Кушнярэвіч, Г.С.Гарадко або на сайце Нацыянальнага інстытута адукацыі (www.adu.by).

На ўроках беларускай літаратуры пры чытанні і вывучэнні мастацкіх твораў неабходна звяртаць увагу на напісанне слоў, у якіх адбыліся змены ў правапісе з улікам увядзення ў дзеянне Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі».

У 2010/2011 навучальным годзе для арганізацыі і правядзення факультатыўных заняткаў па вучэбным прадмеце «Беларуская літаратура» рэкамендуецца выкарыстоўваць зацверджаныя навукова-метадычнай установай «Нацыянальны інстытут адукацыі» Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь наступныя вучэбна-метадычныя комплексы (вучэбная праграма, дыдактычныя матэрыялы для вучняў, метадычныя рэкамендацыі для настаўнікаў):

1. «Браму скарбаў сваіх адчыняем...», V клас.
2. «Слова – радасць, слова – чары...», VI клас.
3. «Таямніца паэзіі і загадка прозы», VII клас.
4. «Незвычайнае літаратурнаўства: вывучэнне твора ў яго родавай і жанравай спецыфіцы», VIII клас.
5. «Выкажыся, каб я цябе ўбачыў! (Мастацтва вусных выказванняў)», IX клас.

6. «Пад ветразем спасціжэння і творчасці», X клас.

7. «Шукаем шэдэўры!.. (Вопыты літаратурных даследаванняў)», XI клас.

Акрамя таго, для арганізацыі і правядзення факультатыўных заняткаў настаўнікі могуць карыстацца праграмамі, раней зацверджанымі Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, якія адпавядаюць патрабаванням дзеючых вучэбных праграм:

1. Тэатр як від мастацтва, V клас.
2. Асновы тэатральнай культуры, VI клас.
3. Беларуская літаратура і тэатр, VII клас.
4. Тэатры Беларусі, VIII клас.
5. Юны карэспандэнт, VIII клас.
6. Беларускі фальклор (апавядальныя жанры), V клас.
7. Беларускі фальклор (каляндарна-абрадавая паэзія), VI клас.
8. Беларускі фальклор (сямейна-абрадавая паэзія), VII клас.
9. Выразнае чытанне, VI клас.
10. Выразнае чытанне і пераказ, VII клас.
11. Выразнае чытанне і мастацкае расказванне, VIII клас.
12. Лірычная проза як феноменальная з'ява ў літаратуры XX стагоддзя, X–XI класы.
13. Асновы журналістыкі, XI клас.
14. Паэтыка цвёрдых вершаваных формаў, X–XI класы.
15. Старажытная беларуская літаратура, IX клас.
16. Мастацкая літаратура і гісторыя, XI клас.
17. Пейзажны свет беларускай паэзіі, XI клас.
18. Культурная спадчына антычнасці ў беларускай і сусветнай літаратуры, IX клас.
19. Беларускі фальклор, IX–X класы.
20. Беларуская паэзія 20-х гадоў XX стагоддзя. Жанры. Стылі. Постаці, X клас.
21. Беларуская літаратура пачатку XX стагоддзя, X клас.
22. Беларускі мадэрнізм і літаратура пачатку XX стагоддзя, IX–X класы.
23. Асновы вершазнаўства, X–XI класы.

У дапамогу настаўніку распрацавана прыкладнае каляндарна-тэматычнае планаванне па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура», у якім прапануецца паўрочнае размеркаванне вучэбнага матэрыялу, вызначанага праграмамі.

Каляндарна-тэматычнае планаванне, пералік праграм і вучэбна-метадычных комплексаў па арганізацыі і правядзенні факультатыўных заняткаў размешчаны на сайтах Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь (www.minedu.unibel.by), навукова-метадычнай установы «Нацыянальны інстытут адукацыі» (www.adu.by), Дзяржаўнай установы адукацыі «Акадэмія паслядыпломнай адукацыі» (www.academy.edu.by).

Каляндарна-тэматычнае планаванне па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура» часткова будзе надрукавана ў навукова-метадычным часопісе «Беларуская мова і літаратура».

Для фарміравання цэласнага светапогляду вучняў і развіцця пазнавальных інтарэсаў пры арганізацыі адукацыйнага працэсу па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура» неабходна прадугледжваць міжпрадметныя сувязі. Беларуская мова і літаратура разам з іншымі прадметамі сацыяльна-гуманітарнага цыкла («Руская мова», «Руская літаратура», «Замежная мова», «Сусветная гісторыя. Гісторыя Беларусі», «Грамадазнаўства», «Музыка», «Выяўленчае мастацтва») утварае аснову культурацэнтрычнай сістэмы адукацыі. Вывучэнне літаратуры ў суаднесенасці з іншымі відамі мастацтва (музыкай, жывапісам, кіно, тэлебачаннем) спрыяе ўспрыманню літаратуры як мастацтва, фарміраванню каштоўнасных арыентацый.

АРГАНІЗАЦЫЯ МЕТАДЫЧНАЙ РАБОТЫ З НАСТАЎНІКАМІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

У Акадэміі паслядыпломнай адукацыі ў 2010/2011 навучальным годзе плануецца правесці:

- базавае павышэнне кваліфікацыі настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры гімназій, ліцэяў, вучэбна-педагагічных комплексаў (з 8 па 20 лістапада 2010 г.);

- мэтавае павышэнне кваліфікацыі кіраўнікоў метадычных фарміраванняў настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры «Сучасныя падыходы да арганізацыі адукацыйнага працэсу па беларускай мове і літаратуры» (студзень 2011 г.);

- семінар «Сучасны ўрок літаратуры: тэндэнцыі і пошук» (снежань 2010 г.).

Да ўдзелу ў рабоце семінара запрашаюцца метадысты абласных, Мінскага гарадскога інстытутаў развіцця адукацыі, метадысты раённых (гарадскіх) вучэбна-метадычных кабінетаў, кіраўнікі метадычных фарміраванняў настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры.

Метадычную падтрымку настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры па ўкараненні дасягненняў навукі, перадавога педагагічнага вопыту, эфектыўных формаў і метадаў навучання ажыццяўляюць раённыя (гарадскія) метадычныя аб'яднанні. У 2010/2011 навучальным годзе прапаноўваецца працягнуць работу метадычных аб'яднанняў па тэме «Павышэнне якасці адукацыі па беларускай мове і літаратуры», якая з'яўляецца актуальнай і ў новым навучальным годзе. На працягу года рэкамендуем правесці 4 пасяджэнні метадычнага аб'яднання, арганізаваць работу творчых і праблемных груп, школ перадавога педагагічнага вопыту, удасканалення педагагічнага майстэрства і маладых настаўнікаў. На выніковым (пятым) пасяджэнні метадычнага аб'яднання належыць правесці круглы стол, на якім неабходна прааналізаваць работу па ўкараненні змен у правапісе ў адукацыйны працэс (поспехі, цяжкасці, творчыя знаходкі), падвесці вынікі метадычнай работы, прадставіць распрацаваныя матэрыялы.

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ ДА ЖНІВЕНЬСКІХ СЕКЦЫЙ НАСТАЎНІКАЎ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ І ЛІТАРАТУРЫ

На жнівеньскіх інструктыўна-метадычных нарадах настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры неабходна разгледзець наступныя пытанні:

1. *Нарматыўнае прававое забеспячэнне адукацыйнага працэсу на беларускай мове і літаратуры ў 2010/2011 навучальным годзе*: нарматыўныя акты, якія рэгулююць дзейнасць устаноў адукацыі; Інструктыўна-метадычнае пісьмо Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь «Аб выкладанні беларускай мовы і літаратуры ў 2010/2011 навучальным годзе»; ВМК па беларускай мове і літаратуры, ВМК факультатыўных заняткаў.

2. *Асаблівасці арганізацыі адукацыйнага працэсу на беларускай мове і літаратуры ў святле палажэнняў Закона Рэспублікі Беларусь «Аб правілах беларускай арфаграфіі і пунктуацыі» ў пераходны перыяд*: метадычныя рэкамендацыі па вывучэнні змен у правапісе беларускай мовы; кантроль і ацэнка вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў; ВМК факультатыўных заняткаў «Вывучаем беларускі правапіс» (для V–IX класаў), «Практыкум па арфаграфіі беларускай мовы» (для X–XI класаў).

3. *Планаванне дзейнасці метадычных фарміраванняў настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры на 2010/2011 навучальны год*: вызначэнне асноўных мэт і задач метадычнага аб'яднання на бягучы год; абмеркаванне структуры і зместу метадычнай работы, тэм метадычных пасяджэнняў, семінараў, складу і кірункаў дзейнасці праблемных і творчых груп, школы маладога настаўніка, школы ўдасканалення педагагічнага майстэрства, школы перадавога педагагічнага вопыту.

Выкарыстанне інфармацыйных камп'ютарных тэхналогій (ІКТ) для павышэння якасці адукацыі на беларускай мове і літаратуры

✓ Інфармацыйныя камп'ютарныя тэхналогіі і рэалізацыя прынцыпу здароўезберажэння ў адукацыйным працэсе.

✓ Магчымасці інфармацыйных камп'ютарных тэхналогій у рэалізацыі прынцыпу індывідуалізацыі навучання і рэалізацыі творчага патэнцыялу вучняў у адукацыйным працэсе.

✓ Эфектыўнасць выкарыстання інфармацыйных камп'ютарных тэхналогій на ўроках беларускай мовы і літаратуры, у пазакласнай рабоце (з вопыту работы).

Факультатыўныя заняткі як фактар павышэння якасці адукацыйнага працэсу на беларускай мове і літаратуры

✓ Факультатыўныя заняткі як форма арганізацыі вучэбнай дзейнасці вучняў: сутнасць, мэты, прынцыпы.

✓ Формы і прыёмы работы па рэалізацыі прынцыпу пераемнасці ў сістэме «ўрок – факультатыўныя заняткі».

✓ Магчымасці факультатыўных заняткаў у рабоце з вучнямі з рознымі ўзроўнямі матывацыі да навучання.

✓ Арганізацыя вывучэння змен у правапісе на факультатыўных занятках.

Рэалізацыя ўнутрыпрадметных і міжпрадметных сувязей на ўроках беларускай мовы і літаратуры

✓ Паняцце, значэнне і функцыі ўнутрыпрадметных і міжпрадметных сувязей.

✓ Міжпрадметныя сувязі як умова аптымізацыі адукацыйнага працэсу і зніжэння нагрузкі вучняў.

✓ Інтэграваны ўрок як адна з формаў рэалізацыі міжпрадметных сувязей.

У дапамогу настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ў часопісах «*Беларуская мова і літаратура*» і «*Роднае слова*» будуць надрукаваны артыкулы па найбольш актуальных пытаннях і праблемах навучання. Шмат тэарэтычных і практычных матэрыялаў будзе прапанавана ў дапамогу педагогам. У кожным нумары часопісаў настаўнік знойдзе лепшыя метадычныя распрацоўкі ўрокаў і пазакласных мерапрыемстваў.

Дадатак

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЕ ЗАБЕСПЯЧЭННЕ АДУКАЦЫЙНАГА ПРАЦЭСУ

Беларуская мова

Вучэбныя дапаможнікі

V клас

Беларуская мова: вучэб. дапам. для 5-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання: у 2 ч. / В.П.Красней [і інш.]. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2008.

VI клас

Красней, В.П. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 6-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / В.П.Красней, Я.М.Лаўрэль, С.Р.Рачэўскі. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

VII клас

Валочка, Г.М. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 7-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Г.М.Валочка, С.А.Язерская. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

VIII клас

Бадзевіч, З.І. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 8-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З.І.Бадзевіч, І.М.Саматыя. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

IX клас

Протчанка, В.У. Беларуская мова: вучэб. дапам. для 10-га кл. устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі, з беларус. і рус. мовамі навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання (базавы і павышаны ўзроўні) / В.У.Протчанка, В.П.Протчанка. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2006.

X клас

Беларуская мова: вучэб. дапам. для 10-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

XI клас

Беларуская мова: вучэб. дапам. для 11-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.

Беларуская літаратура

V клас

Цітова, Л.К. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 5-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання: у 2 ч. / Л.К.Цітова. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

VI клас

Бельскі, А.І. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 6-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / А.І.Бельскі, Л.К.Цітова. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.

VII клас

Лазарук, М.А. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 7-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / М.А.Лазарук, Т.У.Логінава. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.

VIII клас

Слесарава, І.М. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 8-га кл. устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі, з беларус. і рус. мовамі навучання / І.М.Слесарава, М.А.Лазарук, В.І.Русілка. – Мінск: Маст. літ., 2006.

IX клас

Рагуля, А.У. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 9-га кл. устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі, з беларус. і рус. мовамі навучання з 12-гадовым тэрмінам навучання (базавы і павышаны ўзроўні): у 2 ч. / А.У.Рагуля, В.В.Кушнярэвіч, Г.С.Гарадко. – Мінск: Маст. літ., 2006 (*часткова*).

Івашын, В.У. Беларуская літаратура: падруч. для 10-га кл. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / В.У.Івашын, М.А.Лазарук. – Мінск: Маст. літ., 2001 (*часткова*).

Беларуская літаратура: хрэстаматыя для 10-га кл. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / уклад.: М.А.Лазарук, Л.К.Цітова, В.У.Івашын. – Мінск: Маст. літ., 2002.

X клас

Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 10-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З.П.Мельнікава [і інш.]; пад рэд. З.П.Мельнікавай, Г.М.Ішчанкі. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

Беларуская літаратура: хрэстаматыя для 9-га кл. агульнаадукац. шк. з беларус. і рус. мовамі навучання / уклад.: У.А.Дзіско, В.В.Кушнярэвіч. – Мінск: Нар. асвета, 2001 (*часткова*).

Родная літаратура: хрэстаматыя для 11-га кл. агульнаадукац. шк. / склад.: У.А.Дзіско, М.І.Мішчанчук, Т.М.Саўчук. – Мінск: Універсітэцкае, 1998 (*часткова*).

XI клас

Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 11-га кл. агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З.П.Мельнікава [і інш.]; пад рэд. З.П.Мельнікавай, Г.М.Ішчанкі. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009.

Родная літаратура: хрэстаматыя для 11-га кл. агульнаадукац. шк. / склад.: У.А.Дзіско, М.І.Мішчанчук, Т.М.Саўчук. – Мінск: Універсітэцкае, 1998 (*часткова*).

Беларуская мова

Вучэбна-метадычныя дапаможнікі

V клас

Валочка, Г.М. Зборнік тэматычных і выніковых кантрольных работ па беларускай мове, 5–9 класы / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Васюковіч, Л.С. Беларуская мова ў 5 класе: вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / Л.С.Васюковіч, В.П.Красней, Я.М.Лаўрэль. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.

Кананенка, Т.М. Тэсты і кантрольныя работы па беларускай мове, 5 клас / Т.М.Кананенка. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Красней, В.П. Дыдактычныя матэрыялы па беларускай мове, 5 клас / В.П.Красней, Я.М.Лаўрэль. – Мінск: Нар. асвета, 2005.

Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5–6 класы): вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В.Мартынкевіч. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010.

Міхайлаў, П.А. Беларуская мова, 5 клас. Дыктанты, пераказы, пераклады / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2004.

Міхайлаў, П.А. Тэсты для тэматычнага кантролю па беларускай мове, 5–6 класы / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2004, 2005.

Сушко, М.А. Зборнік дыктантаў па беларускай мове, 5–9 класы (з дадатковымі заданнямі і адказамі) / М.А.Сушко, І.М.Саматыя. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Хмялеўская, А.У. Тэматычны кантроль па беларускай мове, 5 клас. Рабочы сшытак / А.У.Хмялеўская. – Мінск: Сэр-Віт, 2009.

Цыбульская, С.І. Рознаўзроўневыя заданні для тэматычнага і паўрочнага кантролю па беларускай мове, 5 клас (для школ з рускай мовай навучання) / С.І.Цыбульская. – Мінск: ТэтраСістэмс, 2004.

VI клас

Валочка, Г.М. Зборнік тэматычных і выніковых кантрольных работ па беларускай мове, 5–9 класы / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Кавалевіч, З.М. Вывучэнне лічэбніка ў школе / З.М.Кавалевіч. – Мінск: Нар. асвета, 2000.

Красней, В.П. Беларуская мова ў 6 класе: вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / В.П.Красней, Я.М.Лаўрэль, С.Р.Рачэўскі. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2010.

Красней, В.П. Дыдактычныя матэрыялы па беларускай мове, 6 клас / В.П.Красней, Я.М.Лаўрэль. – Мінск: Сэр-Віт, 2005.

Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5–6 класы): вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В.Мартынкевіч. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010.

Міхайлаў, П.А. Беларуская мова, 6 клас. Дыктанты, пераказы, пераклады / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Міхайлаў, П.А. Тэсты для тэматычнага кантролю па беларускай мове, 5–6 класы / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2004, 2005.

Сушко, М.А. Зборнік дыктантаў па беларускай мове, 5–9 класы (з дадатковымі заданнямі і адказамі) / М.А.Сушко, І.М.Саматыя. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Хмялеўская, А.У. Тэматычны кантроль па беларускай мове, 6 клас. Рабочы сшытак / А.У.Хмялеўская. – Мінск: Сэр-Віт, 2009.

Цыбульская, С.І. Паўрочны і тэматычны кантроль па беларускай мове, 6 клас (для школ з рускай мовай навучання) / С.І.Цыбульская. – Мінск: ТэтраСістэмс, 2006.

VII клас

Валочка, Г.М. Дыдактычны матэрыял па беларускай мове, 7 клас / Г.М.Валочка, Я.М.Лаўрэль. – Мінск: НІА, 2006.

Валочка, Г.М. Зборнік тэматычных і выніковых кантрольных работ па беларускай мове, 5–9 класы / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Дзятко, Д.В. Тэставы кантроль па беларускай мове, 7–9 класы / Д.В.Дзятко, С.Р.Сердзюкова. – Мінск: Аверсэв, 2009.

Міхайлаў, П.А. Беларуская мова, 7 клас. Дыктанты, пераказы, пераклады / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2006, 2007.

Сушко, М.А. Зборнік дыктантаў па беларускай мове, 5–9 класы (з дадатковымі заданнямі і адказамі) / М.А.Сушко, І.М.Саматыя. – Мінск: Аверсэв, 2005, 2008.

Хмялеўская, А.У. Тэматычны кантроль па беларускай мове, 7 клас. Рабочы сшытак / А.У.Хмялеўская. – Мінск: Сэр-Віт, 2009.

Цыбульская, С.І. Рознаўзроўневыя заданні для тэматычнага і паўрочнага кантролю па беларускай мове, 7 клас (для школ з рускай мовай навучання) / С.І.Цыбульская. – Мінск: ТэтраСістэмс, 2004.

VIII клас

Бадзевіч, З.І. Дыдактычны матэрыял па беларускай мове, 9 клас / З.І.Бадзевіч, І.М.Саматыя. – Мінск: НІА, 2006.

Бадзевіч, З.І. Тэсты па беларускай мове, 9 клас / З.І.Бадзевіч, І.М.Саматыя. – Мінск: Юніпрэс, 2006.

Валочка, Г.М. Зборнік тэматычных і выніковых кантрольных работ па беларускай мове, 5–9 класы / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Дзятко, Д.В. Тэставы кантроль па беларускай мове, 7–9 класы / Д.В.Дзятко, С.Р.Сердзюкова. – Мінск: Аверсэв, 2009.

Сушко, М.А. Зборнік дыктантаў па беларускай мове, 5–9 класы (з дадатковымі заданнямі і адказамі) / М.А.Сушко, І.М.Саматыя. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Цыбульская, С.І. Кантрольныя тэсты па беларускай мове, 8–9 класы / С.І.Цыбульская. – Мінск: Сэр-Віт, 2005.

IX клас

Валочка, Г.М. Зборнік тэматычных і выніковых кантрольных работ па беларускай мове, 5–9 класы / Г.М.Валочка [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Дзятко, Д.В. Тэставы кантроль па беларускай мове, 7–9 класы / Д.В.Дзятко, С.Р.Сердзюкова. – Мінск: Аверсэв, 2009.

Протчанка, В.У. Вывучэнне сінтаксісу складанага сказа ў 9 класе / В.У.Протчанка. – Мінск: Нар. асвета, 2003.

Сушко, М.А. Зборнік дыктантаў па беларускай мове, 5–9 класы (з дадатковымі заданнямі і адказамі) / М.А.Сушко, І.М.Саматыя. – Мінск: Аверсэв, 2005.

Цыбульская, С.І. Кантрольныя тэсты па беларускай мове, 8–9 класы / С.І.Цыбульская. – Мінск: Сэр-Віт, 2005.

Х клас

Малажай, Г.М. Зборнік тэкстаў для пераказаў, 9–11 класы / Г.М.Малажай. – Мінск: Аверсэв, 2001.

Міхайлаў, П.А. Беларуская мова. Пераказы, 10–11 класы / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2004, 2005.

Новікава, Г.Д. Беларуская мова, 10–11 класы. Рознаўзроўневыя заданні і тэсты / Г.Д.Новікава. – Мінск: Лексіс, 2004.

ХІ клас

Красней, В.П. Зборнік экзаменацыйных матэрыялаў па беларускай мове для агульнаадукацыйных устаноў (узровень агульнай сярэдняй адукацыі). Тэксты водгукаў і пераказаў / В.П.Красней [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2007, 2009.

Малажай, Г.М. Зборнік тэкстаў для пераказаў, 9–11 класы / Г.М.Малажай. – Мінск: Аверсэв, 2001.

Малажай, Г.М. Беларуская мова. Дапаможнік для падрыхтоўкі да абавязковага цэнтралізаванага тэсціравання / Г.М.Малажай. – Мінск: Аверсэв, 2004–2008.

Міхайлаў, П.А. Беларуская мова. Пераказы, 10–11 класы / П.А.Міхайлаў [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2004, 2005.

Новікава, Г.Д. Беларуская мова, 10–11 класы. Рознаўзроўневыя заданні і тэсты / Г.Д.Новікава. – Мінск: Лексіс, 2004.

Слоўнікі і даведнікі

Бардовіч, А.М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М.Бардовіч [і інш.]. – Мінск: Бел. навука, 2000.

Бардовіч, А.М. Школьны марфемны слоўнік беларускай мовы / А.М.Бардовіч [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2005, 2006.

Бардовіч, А.М. Школьны словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М.Бардовіч [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2006.

Беларускі арфаграфічны слоўнік для школьнікаў / уклад.: Л.П.Кунцэвіч, І.У.Кандрацэня; пад рэд. А.А.Лукашанца. – Мінск: Аверсэв, 2010.

Малажай, Г.М. Школьны тлумачальны слоўнік беларускай мовы / Г.М.Малажай, Л.І.Яўдошына. – Мінск: Аверсэв, 2007.

Пішам па-беларуску: даведнік па арфаграфіі і пунктуацыі: вучэб. дапам. для агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / З.І.Бадзевіч [і інш.]. – Мінск: Аверсэв, 2010.

Заўвага! Асноўныя лінгвістычныя і метадычныя працы змешчаны ў вучэбнай праграме па беларускай мове для агульнаадукацыйных устаноў з беларускай і рускай мовамі навучання (2010).

У выпадках, калі прапанаваных для вывучэння мастацкіх тэкстаў і матэрыялаў для арганізацыі пазакласнай працы па вучэбных прадметах «Беларуская мова» і «Беларуская літаратура» недастаткова, рэкамендуецца звяртацца да серыі «Школьная бібліятэка» і інтэрнэт-рэсурсаў на сайтах:

Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі: <http://nlb.by>;

газеты «Літаратура і мастацтва»: www.lit.by;

літаратурных музеяў Беларусі: <http://litmuseums.iatp.by>;

Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Я.Купалы: www.kupala-theatre.by;

Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі: <http://rtbd.of.by>;

конкурсу «Буслік»: <http://www.bakonkurs.com>.

ЗАЦВЕРДЖАНА
Пастанова
Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь
29.05.2009 № 32

АДУКАЦЫЙНЫ СТАНДАРТ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА “БЕЛАРУСКАЯ МОВА” (I–XI КЛАСЫ)

1. МЭТА ВЫВУЧЭННЯ ПРАДМЕТА

Мэта вучэбнага прадмета “Беларуская мова” ў I–IV класах – авалоданне вучнямі функцыянальнымі сродкамі беларускай мовы для эфектыўнага іх выкарыстання ў розных сітуацыях маўленчых зносін.

Мэтай вывучэння вучэбнага прадмета “Беларуская мова” ў V–XI класах з’яўляецца сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіваць інтэлектуальную, камунікатыўную, духоўна-маральную, грамадзянскую культуру вучняў.

2. ЗАДАЧЫ ВЫВУЧЭННЯ ПРАДМЕТА

на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі

(агульнаадукацыйныя ўстановы з беларускай мовай навучання)

Задачы навучання грамаце:

- развіццё фанематычнага слыху (уменне распазнаваць і выдзяляць асобныя гукі ў слове і складзе, вызначаць іх паслядоўнасць);
- фарміраванне правільнага вымаўлення гукаў роднай мовы, засваенне літар беларускага алфавіта і развіццё ўмення суадносіць іх з адпаведнымі гукамі;
- навучанне першапачатковаму чытанню і пісьму;
- развіццё цікавасці да чытання як сродку пазнання, фарміраванне чытацкага кругагляду;
- развіццё звязнага вуснага маўлення;
- фарміраванне ўменняў вучэбнай дзейнасці.

Задачы навучання беларускай мове:

- фарміраванне пазнавальнай актыўнасці вучняў, іх маральных, этычных і эстэтычных якасцей у працэсе вывучэння роднай мовы;
- асэнсаванне беларускай мовы як нацыянальнай культурнай каштоўнасці;
- фарміраванне пачуццёва-вобразнага ўспрымання беларускай мовы і ўмення адрозніваць яе ад рускай мовы;
- асэнсаванне тэксту, сказа, слова і гука як моўных адзінак;
- засваенне фанетычных, лексічных і граматычных ведаў;
- фарміраванне камунікатыўнай культуры малодшых школьнікаў;

– развіццё практычных уменняў і навыкаў выкарыстання беларускай мовы ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці;

– узбагачэнне слоўнікавага запасу вучняў, засваенне вымаўленчых нормаў, правілаў правапісу;

– фарміраванне асэнсаванага ўспрымання вучнямі беларускай літаратурнай мовы як сродку замацавання культурных традыцый, маральных каштоўнасцей грамадства;

– фарміраванне ў вучняў пачуцця прыгажосці, мілагучнасці, выразнасці, эстэтычнай вартасці беларускай мовы;

– засваенне вучнямі правілаў маўленчага этыкету;

– развіццё творчых здольнасцей вучняў пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў;

– авалоданне каліграфічнымі навыкамі;

на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі

(агульнаадукацыйныя ўстановы з рускай мовай навучання)

– авалоданне мовай як сродкам зносін у працэсе комплекснага фарміравання навыкаў маўленчай дзейнасці (слухання, чытання, гаварэння і пісьма) на аснове засваення моўных ведаў;

– маральна-эстэтычнае, лінгвакультуралагічнае развіццё асобы вучня праз далучэнне да нацыянальна-культурнай спадчыны;

– інтэлектуальнае і сацыяльна-асобаснае развіццё (развіццё індывідуальнасці, самастойнасці, актыўнасці, крытычнасці, творчасці і інш.) дзцяці сродкамі вучэбнага прадмета;

на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі

– засваенне сістэмы мовы (фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу), заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, нормаў беларускай літаратурнай мовы, авалоданне спосабамі дзейнасці, неабходнымі для асэнсавання законаў і фактаў мовы (моўная кампетэнцыя);

– фарміраванне камунікатыўных уменняў на аснове авалодання маўленчай тэорыяй (тэкст, тыпы, стылі і жанры маўлення) і культурай маўлення, уменняў ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (камунікатыўная кампетэнцыя);

– усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі адбітак яе праяўленні, выпрацоўка ўменняў карыстацца культуразнаўчымі звесткамі з мэтай забеспячэння паўнацэннай камунікацыі (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя);

– развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў;

на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі

– сістэматызацыя і паглыбленне ведаў пра мову і маўленне, заканамернасці і правілы функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, нормы беларускай літаратурнай мовы; авалоданне спосабамі дзейнасці, неабходнымі для асэнсавання законаў і фактаў мовы (моўная кампетэнцыя);

– развіццё звязнага маўлення: здольнасць ствараць самастойныя вусныя і

пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (камунікатыўная кампетэнцыя);

– валоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры, як сродкам спасціжэння айчынай і сусветнай культуры; здольнасць карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя);

– развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў.

3. ЗМЕСТ АДУКАЦЫІ ПА ВУЧЭБНЫМ ПРАДМЕЦЕ

“БЕЛАРУСКАЯ МОВА”

на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі

(агульнаадукацыйныя ўстановы з беларускай мовай навучання)

Навучанне грамаце

Маўленне вуснае і пісьмовае (агульнае ўяўленне).

Сказ. Падзел маўлення на сказы, сказа – на словы. Складанне сказаў з двух, трох слоў, у тым ліку па малюнку і схеме.

Слова як моўная адзінка. Намінатыўная функцыя слова.

Гук. Галосныя і зычныя гукі. Цвёрдыя і мяккія зычныя гукі. Звонкія і глухія зычныя гукі. Роля гука ў адрозніванні слоў.

Склад як частка слова.

Націск. Націскны склад. Роля націску ў адрозніванні слоў.

Выкарыстанне схем для абазначэння слоў у сказе, для паскладовага і гукавога аналізу слоў.

Прапедэўтычная работа па граматыцы, арфаграфіі, словаўтварэнні.

Гукавы аналіз слова

Высвятленне паслядоўнасці гукаў у слове (з дапамогай прагаворвання слова з пачарговым інтанацыйным вымаўленнем кожнага гука).

Вылучэнне ў слове асобных гукаў (галосных і зычных).

Правільная артыкуляцыя гукаў.

Падбор слоў на зададзены гук.

Складаўтваральная роля галосных гукаў.

Падзел слова на склады і складанне слоў з двух і больш складоў.

Вылучэнне націска на склада ў слове.

Агульная характарыстыка гукаў – галосны ці зычны, галосны націскны ці не націскны, зычны цвёрды ці мяккі, зычны звонкі ці глухі.

Гукавы і складагукавы аналізы слоў.

Літары беларускага алфавіта

Літара як умоўны знак абазначэння гука на пісьме.

Літары беларускага алфавіта. Зычная літара як знак абазначэння цвёрдага і мяккага зычнага гука. Галосныя літары **Аа, Яя, Уу, Юю, Оо, Ёё, Ээ, Ее, Іі** ў словах як склады; гэтыя ж літары, а таксама **ы** як знакі для абазначэння цвёрдасці ці мяккасці папярэдняга зычнага ў слове.

Гукалітарны аналіз слова (вызначэнне гукавога складу слова, суаднясенне гукаў і літар у слове).

Навучанне чытанню

Навучанне чытанню прамых складоў (“зычны + галосны”). Чытанне складоў рознай структуры.

Цэласнае чытанне трох- і чатырохлітарных слоў.

Пераход ад плаўнага паскладовага да цэласнага чытання слоў з апорай на націскны склад.

Свядомае, правільнае і плаўнае чытанне слоў, кароткіх сказаў і невялікіх тэкстаў уголас (з паўзамі і інтанацыямі) і моўчкі (сам сабе). Уменне адрозніваць тэкст ад набору сказаў.

Практычнае знаёмства са знакамі прыпынку пры чытанні сказа (. ! ? ,). Захоўванне паўз у канцы і ў сярэдзіне сказа з апорай на знакі прыпынку.

Чытанне-разглядванне дзіцячых кніг. Чытанне невялікіх мастацкіх твораў (вершаў, песень, загадак, казак і апавяданняў) з дзіцячай ілюстраванай кнігі.

Эмацыянальнае ўспрыманне зместу тэксту, эмацыянальная ацэнка твора. Выказванне свайго стаўлення да прачытанага.

Чытацкі кругагляд: кніга, твор, аўтар кнігі (твора); пісьменнік, паэт, назва (загалолак) кнігі (твора); вокладка, старонка, малюнак, ілюстрацыя, мастак; апавяданне, народная казка, верш, загадка.

Развіццё цікавасці да дзіцячых кніг.

Правілы гігіены чытання.

Навучанне пісьму

Правільная пастава вучня. Нахіленае размяшчэнне сшытка на парце. Уменне трымаць ручку і аловак пры пісьме і маляванні.

Азнямленне з радком (рабочым і дадатковым), верхняй і ніжняй лінейкамі. Рухі і кірункі пісьма. Элементы літар.

Абзначэнне на пісьме гука літарай. Вялікая і малая літары. Злучэнні літар (ніжняе, верхняе, сярэдняе). Пісьмо складоў і слоў з захаваннем патрэбных тыпаў злучэнняў літар.

Алгарытм спісвання слоў, сказаў. Правільнае спісванне (без пропуску, перастановак і скажэнняў літар і складоў) невялікіх тэкстаў з дошкі і падручніка.

Алгарытм запісу слоў пад дыктоўку. Пісьмо пад дыктоўку слоў, напісанне якіх не разыходзіцца з вымаўленнем.

Перанос слоў па складах.

Правілы афармлення сказа на пісьме: вялікая літара ў пачатку, кропка ў канцы сказа.

Правілы напісання вялікай літары ў імёнах людзей, мянушках жывёл, назвах гарадоў і вёсак.

Развіццё слоўніка

Правільнае суаднясенне слоў з рэальнымі з’явамі і прадметамі, іх прыметамі, дзеяннямі. Тлумачэнне значэнняў слоў. Правільнае ўжыванне абагульняльных слоў (відавых і родавых паняццяў). Тэматычная групоўка слоў.

Выкарыстанне розных слоў для назвы аднаго і таго ж аб'екта (заяц, зайка, зайчык і інш.). Назіранне за мнагазначнымі словамі. Назіранне за словамі, блізкімі і процілеглымі па значэнні.

Словы ветлівасці (прывітання, развітання, падзякі).

Граматычны лад маўлення

Выкарыстанне слоў у правільнай граматычнай форме.

Выкарыстанне ў размове сказаў розных тыпаў.

Гукавая культура маўлення

Увага да гукавога боку маўлення (свайго і чужога), развіццё слыхавой памяці і моўнага апарату.

Правільнае вымаўленне гукаў роднай мовы (асабліва спецыфічных для беларускай мовы: [ч], [г], [дж], [дз']).

Адрозненне на слых і ў вымаўленні слоў з блізкімі па акустычных і артыкуляцыйных характарыстыках гукамі: [ж]–[ш], [ш]–[с], [ж]–[з], [с]–[з], [р]–[л] (*вужы – вушы, рак – лак* і да т. п.).

Правільнае моўнае дыханне. Інтанацыйная выразнасць маўлення.

Прытрымліванне інтанацыі сказа, паўз з апорай на знакі прыпынку.

Звязнае маўленне

Узел у размове з настаўнікам і дзецьмі (адказы на пытанні, пастаноўка ўласных пытанняў, кароткія ініцыятыўныя паведамленні, рэплікі).

Адказы на пытанні настаўніка па прачытаных сказах і тэкстах.

Выказванне сваіх адносін да прачытанага.

Пераказ невялікай казкі ці апавядання без пропускаў і перастановак частак тэксту (па пытаннях настаўніка і самастойна). Дапаўненне сюжэта: самастойнае прыдуманне падзей, якія папярэднічалі б паказаным у творы або маглі б адбыцца пасля апісаных у творы.

Чытанне дыялогаў па ролях.

Інсцэніраванне невялікага знаёмага твора.

Складанне расказаў па малюнку ці серыі малюнкаў, аб'яднаных агульным сюжэтам. Дапаўненне сюжэта: самастойнае прыдуманне падзей, якія папярэднічаюць паказаным на малюнку або наступным.

Адгаванне загадак, тлумачэнне сэнсу прымавак, блізкіх да жыццёвага вопыту дзяцей.

Выказванне сваіх уражанняў ад прагледжаных тэлеперадач, мультфільмаў, тэатральных прадстаўленняў, экскурсій.

Завучванне на памяць вершаў, пацешак, песень, лічылак і выразнае іх узнаўленне.

Культура маўленчых зносін. Этыка паводзін. Уважлівыя, добразычлівыя адносіны да адказаў і расказаў іншых дзяцей.

Беларуская мова

Агульныя звесткі пра беларускую мову

Беларуская мова – мова беларускага народа. Беларуская і руская мовы – роднасныя (блізкія паміж сабой).

Формы мовы: вусная і пісьмовая. Асаблівасці вуснай і пісьмовай мовы.

Родная мова як сродак зносін паміж людзьмі (агульнае паняцце). Ужыванне слоў і зваротаў ветлівасці.

Тэкст

Агульнае паняцце пра тэкст. Тэма тэксту. Прыметы тэксту: тэматычнае адзінства сказаў, сувязь сказаў у тэксце, закончанасць. Супастаўленне тэксту і асобных сказаў, якія не аб'яднаны агульнай тэмай. Сэнсавая сувязь сказаў у тэксце.

Сродкі сувязі сказаў у тэксце: парадак слоў у сказе, замяшчальныя словы (на практычным узроўні). Выкарыстанне сродкаў сувязі сказаў у тэксце.

Загалолак тэксту. Падбор загатоўка да тэксту.

Агульнае паняцце пра тыпы тэксту: апавяданне і апісанне.

Падзел тэксту на часткі: пачатак, асноўная частка, заключная частка. Сувязь паміж часткамі тэксту. План тэксту. Апорныя сказы ў тэксце. Складанне плана тэксту.

Асноўная думка тэксту. Выказванне асноўнай думкі ў тэксце сказам, загатоўкам.

Агульнае знаёмства з тэкстам-разважаннем. Складанне вусных тэкстаў-разважанняў.

Сказ

Сказ як адзінка мовы (агульнае паняцце). Асноўныя прыметы сказа. Сэнсавая і інтанацыйная закончанасць сказа. Вычлененне сказаў з тэксту. Вялікая літара ў пачатку сказа. Знакі прыпынку ў канцы сказаў: кропка, пыталнік, клічнік.

Сувязь слоў у сказе. Вызначэнне сувязі слоў у сказе па пытаннях.

Падзел сказаў паводле мэты выказвання: апавядальныя, пыталныя, пабуджальныя. Інтанацыя сказаў. Клічныя сказы. Інтанацыя клічнага сказа.

Агульнае паняцце пра галоўныя члены сказа. Дзейнік і выказнік як аснова сказа. Вызначэнне асновы сказа. Пашырэнне асновы сказа іншымі словамі.

Агульнае паняцце пра даданыя члены сказа (без падзелу на віды). Словы ў сказе, якія звязаны з дзейнікам. Словы ў сказе, якія звязаны з выказнікам. Вызначэнне сувязі слоў у сказе пры дапамозе пытанняў.

Разбор па членах сказа.

Паняцце пра аднародныя члены сказа. Сказы з аднароднымі дзейнікамі. Сказы з аднароднымі выказнікамі. Сродкі сувязі аднародных членаў сказа: інтанацыя пералічэння аднародных членаў сказа; словы *і, а, але*, якія могуць злучаць аднародныя члены сказа. Знакі прыпынку паміж аднароднымі членамі сказа. Вызначэнне і ўжыванне аднародных членаў сказа.

Слова

Слова як моўная адзінка (агульнае паняцце). Вычлененне слова са сказа. Лексічнае значэнне слова. Словы з бліжкім значэннем. Словы з супрацьлеглым значэннем. Падбор слоў з бліжкім і супрацьлеглым значэннем. Агульнае паняцце пра мнагазначныя словы. Ужыванне слоў у прамым і пераносным значэнні. Знаёмства з тлумачальным слоўнікам.

Агульнае паняцце аб назвах прадметаў. Абазначэнне словамі прадметаў і з'яў рэчаіснасці. Словы, якія абазначаюць прадметы і адказваюць на пытанні *хто?* або *што?* Роля ў мове слоў, што абазначаюць прадметы. Напісанне з вялікай

літары слоў, якія абазначаюць імёны, імёны па бацьку і прозвішчы людзей, клічкі жывёл, назвы краін, гарадоў, вёсак, рэк, азёраў.

Агульнае паняцце аб назвах прымет прадметаў. Словы, што абазначаюць прыметы прадметаў і адказваюць на пытанні *які? якая? якое? якія?* Роля ў мове слоў, якія абазначаюць прыметы прадметаў.

Агульнае паняцце аб назвах дзеянняў прадметаў. Словы, што абазначаюць дзеянні і адказваюць на пытанні *што рабіць? што зрабіць?* Роля ў мове слоў, якія абазначаюць дзеянні прадметаў. Асобнае напісанне слова *не* са словамі, што абазначаюць дзеянні прадметаў.

Агульнае паняцце аб прыназоўніках. Прыназоўнікі *у, на, з, па, да, ад, над, пад, каля* і іх роля ў забеспячэнні сувязі слоў у сказе. Асобнае напісанне прыназоўнікаў з іншымі словамі.

Зменная і нязменная часткі слова. Агульнае паняцце аб канчатку і аснове слова. Нулявы канчатак. Выдзяленне канчатка і асновы слова.

Састаў слова. Корань слова. Аднакаранёвыя словы. Падбор аднакаранёвых слоў. Напісанне галосных і зычных у корані слова.

Прыстаўка як частка слова. Ужыванне ў мове слоў з прыстаўкамі. Апостраф у словах з прыстаўкамі: *аб'ехаць, пад'ехаць*. Падваенне зычных на стыку прыстаўкі і кораня: *аддаць, рассыпаць*. Суфікс як частка слова. Ужыванне ў мове слоў з суфіксамі. Падваенне зычных на стыку кораня і суфікса: *лімонны, ранні*.

Разбор слоў па саставу.

Назоўнік як часціна мовы (агульнае паняцце). Вызначэнне назоўніка па значэнні і пытанні. Назоўнікі, якія абазначаюць назвы жывых і нежывых прадметаў. Род назоўнікаў. Назоўнікі мужчынскага, жаночага і ніякага роду. Змяненне назоўнікаў па ліках. Назоўнікі адзіночнага і множнага ліку. Утварэнне множнага ліку пры дапамозе канчаткаў **-ы, -і: сасна – сосн-ы, конь-кон-і**.

Змяненне назоўнікаў па склонах. Назвы склонаў і склонавыя пытанні. Вызначэнне склона назоўніка ў сказе (з апорай на табліцу).

Змяненне назоўнікаў жаночага роду з канчаткам **-а(-я)** у назоўным склоне адзіночным ліку (I скланенне). Азнямленне з напісаннем склонавых канчаткаў назоўнікаў I скланення (з апорай на табліцу).

Змяненне назоўнікаў мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку (II скланенне). Азнямленне з напісаннем склонавых канчаткаў назоўнікаў II скланення (з апорай на табліцу).

Змяненне назоўнікаў жаночага роду адзіночнага ліку з нулявым канчаткам у назоўным склоне (III скланенне). Азнямленне з напісаннем склонавых канчаткаў назоўнікаў III скланення (з апорай на табліцу).

Змяненне назоўнікаў у множным ліку. Азнямленне з напісаннем склонавых канчаткаў назоўнікаў у множным ліку (з апорай на табліцу).

Прыметнік як часціна мовы (агульнае паняцце). Вызначэнне прыметніка па значэнні і пытанні. Сувязь прыметніка з назоўнікам у сказе.

Змяненне прыметнікаў па родах, ліках і склонах у залежнасці ад назоўнікаў, з якімі яны звязаны: *сонечны дзень, сонечнае надвор'е, сонечныя дні*.

Змяненне прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку па склонах. Азняямленне з напісаннем склонавых канчаткаў прыметнікаў мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку (з апорай на табліцу).

Змяненне прыметнікаў жаночага роду адзіночнага ліку па склонах. Азняямленне з напісаннем склонавых канчаткаў прыметнікаў жаночага роду адзіночнага ліку (з апорай на табліцу).

Змяненне прыметнікаў множнага ліку па склонах. Вызначэнне склону прыметніка множнага ліку па пытанні і склоне назоўніка, да якога ён адносіцца. Азняямленне з напісаннем склонавых канчаткаў прыметнікаў множнага ліку (з апорай на табліцу).

Агульнае паняцце пра займеннік як часціну мовы. Асабовыя займеннікі: **я, мы** – 1-я асоба; **ты, вы** – 2-я асоба; **ён, яна, яно, яны** – 3-я асоба. Лік асабовых займеннікаў. Род асабовых займеннікаў. Змяненне асабовых займеннікаў па склонах (з апорай на табліцу).

Дзеяслоў як часціна мовы (агульнае паняцце). Вызначэнне дзеяслова па значэнні і пытанні. Агульнае паняцце аб змяненні дзеяслова па часах. Дзеясловы цяперашняга, прошлага і будучага часу. Вызначэнне часу дзеяслова па пытанні. Дзеясловы адзіночнага і множнага ліку. Змяненне дзеясловаў прошлага часу па родах. Назіранні над неазначальнай формай дзеяслова.

Змяненне дзеясловаў цяперашняга і будучага часу па асобах і ліках (спражэнне). Утварэнне асабовых формаў дзеясловаў (з апорай на табліцу). Азняямленне з напісаннем асабовых канчаткаў дзеясловаў цяперашняга і будучага часу (з апорай на табліцу). Адрозненне асабовых канчаткаў дзеясловаў (з апорай на табліцу).

Змяненне дзеясловаў прошлага часу па ліках. Змяненне дзеясловаў прошлага часу адзіночнага ліку па родах. Суфікс **-ў** дзеясловаў мужчынскага роду. Суфікс **-л-** дзеясловаў жаночага і ніякага роду.

Агульнае паняцце аб прыслоўі як часціне мовы. Роля прыслоўяў у мове.

Гукі мовы. Літары

Агульнае паняцце пра гукі і літары. Гук як адзінка вуснага маўлення. Вычлянненне гукаў са слоў. Роля гукаў у адрозненні слоў.

Абазначэнне гукаў літарамі на пісьме. Алфавіт. Назвы літар алфавіта. Практычнае значэнне алфавіта. Знаёмства з арфаграфічным слоўнікам.

Галосныя гукі. Абазначэнне галосных гукаў на пісьме літарамі **а, о, у, і, ы, э, е, ё, ю, я**. Абазначэнне літарамі **е, ё, ю, я, і** гукаў [й'э], [й'о], [й'у], [й'а], [й'і] у словах (*пераехаць, ёлка, юшка, яма, маіх*).

Склады слова. Роля галосных ва ўтварэнні складоў. Падзел слова на склады і для пераносу.

Націск у слове. Абазначэнне націску на пісьме ('): *горад – гарады*. Роля націску ў адрозненні слоў. Націскныя і ненаціскныя галосныя ў словах.

Зычныя гукі. Парныя цвёрдыя і мяккія зычныя гукі. Абазначэнне мяккасці зычных на пісьме літарамі **е, ё, ю, я, і**. Мяккі знак (**ь**) для абазначэння мяккасці зычных. Няпарныя цвёрдыя гукі [ж], [ч], [ш], [р], [дж], [ц]. Напісанне галосных

а, о, у, ы, э пасля літар, якія абазначаюць няпарныя цвёрдыя гукі (*дажджы, цэгла*).

Вымаўленне слоў з цвёрдымі [д], [т] і мяккімі [дз’], [ц’] зычнымі. Напісанне *е, ё, і, ю, я* пасля мяккіх зычных [дз’], [ц’]: *гняздо – у гнязде, іду – ідзеш, холад – халадзільнік, пошта – на пошце, жыта – у жыце*.

Парныя звонкія і глухія зычныя: [б – п], [б’ – п’], [д – т], [дз’ – ц’], [з – с], [з’ – с’], [ж – ш], [дж – ч], [г – х], [г’ – х’]. Няпарныя звонкія зычныя: [р], [л], [л’], [м], [м’], [н], [н’], [в], [в’], [й’], [ў]. Няпарныя глухія зычныя: [к], [к’], [ф], [ф’].

Гукалітарны разбор слоў.

Падоўжаныя зычныя [з’:], [с’:], [дз’:], [ц’:], [л’:], [н’:], [ж:], [ч:], [ш:] у словах: *збожжа, калоссе, жыццё* і інш. Абазначэнне на пісьме падоўжаных зычных падвоеным напісаннем адпаведнай літары (*насенне, багацце*). Абазначэнне на пісьме падоўжанага гукі [дз’] спалучэннем літар *ддз: асяроддзе, стагоддзе*. Перанос слоў з падоўжанымі зычнымі: *ноч-чу, восен-ню, мед-дзю*.

Літары *у, ў* (у нескладовае). Перанос слоў з *ў*: *заў-тра, Яў-ген*.

Літары *і, й* (і нескладовае). Перанос слоў з *й*: *соней-ка, зай-чык*.

Раздзяляльныя знакі ў словах. Апостраф. Раздзяляльны мяккі знак.

Праваяпіс

Праваяпіс галосных *о, э–а*. Праваяпіс галосных *е, ё–я*. Праваяпіс *у, ў*. Напісанне слоў з *й*. Праваяпіс *д–дз’, т–ц’*.

Літары, якія пры напісанні трэба правяраць (агульнае паняцце аб арфаграме). Праваяпіс парных звонкіх і глухіх зычных: *грыб – грыбок, дуб – дубы, сцежка – сцежачка, казка – казачка*.

Праваяпіс цвёрдых і мяккіх зычных. Праваяпіс слоў з падоўжанымі зычнымі. Праваяпіс мяккага знака і апострафа. Ужыванне вялікай літары. Правілы пераносу слоў.

Праваяпіс прыставак *аб-, над-, пад-, перад-, ад-* перад звонкімі і глухімі зычнымі. Напісанне літары *з* або *с* у прыстаўках *з-, уз-, раз-, без-(бяз-)*.

Напісанне склонавых канчаткаў назоўнікаў (з апорай на табліцу). Напісанне склонавых канчаткаў прыметнікаў (з апорай на табліцу). Праваяпіс асабовых займеннікаў з прыназоўнікамі. Праваяпіс *не* з дзеясловамі. Напісанне асабовых канчаткаў дзеясловаў (з апорай на табліцу).

Маўленчая дзейнасць

Выказванне пачуццяў і настрою пры дапамозе мовы. Суправаджэнне вуснага маўлення мімікай і жэстамі. Гутарка з суразмоўцам. Адказы на пытанні настаўніка. Пераказ вучэбнага матэрыялу. Маўленчая этыка.

Развіццё звязнага маўлення вучняў. Выразнае чытанне тэкстаў. Вуснае сачыненне на зададзеную тэму (па апорных словах, калектыўна складзеным плане). Вуснае сачыненне па малюнку і серыі малюнкаў. Падрабязны (блізкі да тэксту твора) пераказ. План пераказу і пераказ па плане. Сціслы пераказ апавядання (з дапамогай настаўніка). Выбар з тэксту асноўнага зместу і пераказ яго. Выбарачны пераказ. Выбар з тэксту той часткі, якая адпавядае пастаўленаму пытанню. Творчы пераказ (калектыўная праца).

на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі
(агульнаадукацыйныя ўстановы з рускай мовай навучання)

Гукі і літары

Асаблівасці вымаўлення зычных [р], [ж], [ш], [ц], [дж], [ч], [г], [ў], [дз’], [ц’], спалучэння [шч] і галосных гукаў.

Гукі [дз’], [дж] і іх абазначэнне на пісьме.

Гук [ў] і яго абазначэнне на пісьме. Вымаўленне і правапіс слоў з ў. Ужыванне ў у беларускай мове замест *в, л* у рускай мове (*волк – воўк*).

Напісанне літары *і*, апострафа.

Гукі і літары. Абазначэнне гукаў на пісьме літарамі. Алфавіт. Вялікая літара ў словах, якія абазначаюць імёны, імёны па бацьку, прозвішчы, геаграфічныя назвы, клічкі жывёл.

Галосныя гукі. Склад. Складаўтваральная роля галосных. Падзел слоў на склады.

Націск. Націскныя і ненаціскныя склады. Словы рускай і беларускай моў, якія адрозніваюцца націскам (*спіна – спина́, крапіва́ – крапи́ва*).

Вымаўленне і правапіс галосных *о, э–а; е, ё–я*.

Зычныя гукі. Вымаўленне і правапіс цвёрдых і мяккіх зычных. Абазначэнне на пісьме мяккасці зычных літарамі *я, е, ё, і, ю, ь*. Вымаўленне і напісанне слоў з *д–дз’, т–ц’*. Няпарныя цвёрдыя зычныя [ж], [дж], [р], [ч], [ш], [ц]. Правапіс галосных пасля іх.

Вымаўленне і правапіс парных звонкіх і глухіх зычных [б–п], [г–х], [д–т], [з–с], [б’–п’], [г’–х’], [д’–т’], [з’–с’] [ж–ш], [дж–ч] на канцы слоў і перад зычнымі.

Вымаўленне і правапіс падоўжаных зычных.

Функцыя і правілы ўжывання раздзяляльных знакаў: мяккага знака і апострафа.

Вызначэнне паслядоўнасці гукаў у слове; абазначэнне іх літарамі ў адпаведнасці з вывучанымі нормаў беларускага правапісу.

Перанос слоў. Асаблівасці пераносу слоў з [ў], [дж], [дз’], [й], падоўжанымі зычнымі, мяккім знакам і апострафам.

Карыстанне арфаграфічным слоўнікам.

Тэкст

Тэкст. Тэма і асноўная думка тэксту. Загалолак. Часткі тэксту: пачатак, асноўная частка, канцоўка. План тэксту.

Тэкст-апавяданне і тэкст-апісанне.

Сказ

Сказ як закончаная думка. Афармленне сказа на пісьме.

Галоўныя (дзеінік і выказнік) і даданія (без дыферэнцыяцыі) члены сказа, сувязь слоў у сказе.

Апавядальны, пыталны, пабуджальны сказы. Клічны сказ. Іх інтанацыя. Перадача інтанацыі на пісьме з дапамогай знакаў прыпынку ў канцы сказа.

Сказы з аднароднымі членамі, іх інтанацыя. Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі. Выкарыстанне злучнікаў *і, а, але* для сувязі аднародных членаў сказа.

Слова

Значэнне слова.

Сінонімы і антонімы.

Знаёмства на практычным узроўні з міжмоўнай аманіміяй у беларускай і рускай мовах (бел. *нядзеля* – рус. *неделя*).

Карыстанне тлумачальным і перакладнымі слоўнікамі (руска-беларускім і беларуска-рускім).

Склад слова

Часткі слова: корань, аснова і канчатак, прыстаўка, суфікс.

Роднасныя словы. Корань як агульная частка роднасных слоў.

Канчатак як зменная частка слова, якая служыць для сувязі слоў у сказе. Нулявы канчатак.

Аснова слова як частка слова без канчатка.

Прыстаўка. Правапіс прыставак *аб-, ад-, над-, з-, с-*. Адрозненне прыстаўкі ад прыназоўніка.

Суфікс.

Прыстаўка і суфікс як сродкі ўтварэння новых слоў.

Часціны мовы

Назоўнік. Назоўнікі, якія адказваюць на пытанне *хто?* і назоўнікі, якія адказваюць на пытанне *што?* Род назоўнікаў. Назоўнікі, род якіх у беларускай і рускай мовах не супадае (напрыклад: *гусь, сабака, медаль*). Змяненне назоўнікаў па ліках. Назоўнікі, лік якіх у рускай і беларускай мовах не супадае (напрыклад: *крупa – крупы, пеніе – спевы, семена – насенне*). Склоны і скланавыя пытанні. Вызначэнне склонаў назоўнікаў. Назоўнікі I, II, III скланення і іх канчаткі. Адрозненне націску ў граматычных формах назоўнікаў у рускай і беларускай мовах (*галаву – голову, нагу – ногу*).

Займеннік. Роля ў маўленні. Займеннікі 1, 2, 3 асобы адзіночнага і множнага ліку. Змяненне асабовых займеннікаў па склонах (на практычным узроўні). Правапіс асабовых займеннікаў з прыназоўнікамі.

Прыназоўнік. Правапіс прыназоўнікаў з назоўнікамі і займеннікамі.

Прыметнік. Залежнасць формы прыметніка ад формы назоўніка. Вызначэнне роду, ліку, склону прыметнікаў. Скланавыя канчаткі прыметнікаў адзіночнага і множнага ліку. Адрозненне націску ў граматычных формах прыметнікаў у рускай і беларускай мовах (*маленькі – маленький, старэнькі – старенький*).

Дзеяслоў. Час, лік, асоба дзеяслова. Неазначальная форма дзеяслова. Змяненне дзеясловаў у цяперашнім і будучым часе па асобах і ліках. Дзеясловы I і II спражэння і іх канчаткі. Адрозненне націску ў граматычных формах дзеясловаў у рускай і беларускай мовах (*весці – вести, несці – нести*). Утварэнне дзеясловаў прошлага часу з дапамогай суфіксаў *-ў, -л*. Змяненне дзеясловаў адзіночнага ліку прошлага часу па родах. Правапіс *не* з дзеясловамі. Правапіс дзеясловаў на *-цца, -ся*.

Маўленча-камунікатыўная дзейнасць

Успрыманне на слых ці чытанне вучэбных тэкстаў, гутарка па змесце пачутага ці прачытанага тэксту з мэтай дасягнення адэкватнага разумення.

Вылучэнне незразумелых слоў і выразаў і ўстанаўленне іх значэння, суднясенне зместу з ілюстрацыяй.

Вылучэнне і асэнсаванне лінгвакраіназнаўчай інфармацыі з тэкстаў практыкаванняў.

Вуснае маўленне (гаварэнне)

Фарміраванне арфаэпічна правільнага вымаўлення.

Падрабязны пераказ тэксту па пытаннях, апорных словах, плане.

Самастойная пабудова выказвання на прапанаваную тэму па калектыўна складзеным плане.

Пісьмовае маўленне

Спісванне слоў, сказаў, тэкстаў з друкаванага ці рукапіснага ўзору.

Запіс пад дыктоўку слоў, сказаў, тэкстаў.

на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі

СІСТЭМА МОВЫ

Агульныя звесткі аб мове. Навука пра беларускую мову

Мова – найважнейшы сродак зносін. Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа. Валоданне літаратурнай мовай – асноўны паказчык культуры чалавека. Роля беларускай мовы ў развіцці нацыянальнай культуры. Беларуская мова ў сям’і славянскіх моў і моў народаў свету.

Навука пра беларускую мову, яе асноўныя раздзелы. Вядомыя беларускія лінгвісты.

Фанетыка. Арфаэпія. Графіка

Фанетычная сістэма беларускай мовы. Асноўныя адзінкі фанетыкі: гукі мовы, склад, націск, інтанацыя. Характарыстыка гукаў мовы: галосныя і зычныя. Фанетычныя чаргаванні гукаў.

Арфаэпічныя нормы. Асноўныя правілы вымаўлення галосных, зычных гукаў і іх спалучэнняў.

Значэнне пісьма ў жыцці чалавека і грамадства. Літарнагукавое пісьмо. Асноўныя графічныя сродкі.

Беларускі алфавіт. Суадносіны паміж літарамі і гукамі. Гукавое значэнне літар *е, ё, ю, я, і*. Роля літары *ь* (мяккі знак). Спосабы абазначэння мяккасці зычных. Апостраф.

Арфаграфія

Прынцыпы беларускай арфаграфіі. Сувязь арфаграфіі з іншымі раздзеламі навукі аб мове.

Напісанні, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Напісанні, заснаваныя на марфалагічным прынцыпе. Правапіс мяккага знака і апострафа. Напісанне слоў разам, праз злучок і асобна. Ужыванне і правапіс вялікай літары.

Перанос слоў.

Лексіка. Фразеалогія

Слова як адзінка мовы. Слоўнікавае багацце беларускай мовы. Лексічнае значэнне слова. Адназначныя і мнагазначныя словы. Прамое і пераноснае значэнні слова. Сінонімы, амонімы, антонімы.

Спрадвечна беларускія і запазычаныя словы. Агульнаўжывальныя словы і

словы абмежаванага ўжытку. Нейтральныя і стылістычна афарбаваныя словы.

Фразеалагізмы, іх роля ў маўленні.

Марфемная будова слова. Словаўтварэнне

Значымыя часткі слова – марфемы (корань, суфікс, прыстаўка, злучальная галосная, канчатак, постфікс). Словаўтваральныя і формаўтваральныя марфемы.

Аснова і канчатак. Аднакаранёвыя словы. Чаргаванне галосных і зычных у аснове.

Утварэнне слоў. Утваральная аснова. Утварэнне і правапіс складаных слоў. Складанаскарочаныя словы.

Марфалогія

Марфалогія як раздзел граматыкі.

Сістэма часцін мовы ў беларускай мове.

Самастойныя часціны мовы: назоўнік, прыметнік, лічэбнік, займеннік, дзеяслоў і яго асобыя формы (дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе), прыслоўе. Агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля самастойных часцін мовы.

Службовыя часціны мовы: прыназоўнік, злучнік, часціца. Падзел службовых часцін мовы па значэнні, будове, ужыванні.

Выклічнік як асобая часціна мовы. Гукапераймальныя словы.

Пераход слоў адной часціны мовы ў іншую.

Сінтаксіс

Сінтаксіс як раздзел граматыкі.

Словазлучэнне, галоўнае і залежнае словы ў словазлучэнні. Граматычнае значэнне словазлучэння. Віды сувязі слоў у словазлучэннях – дапасаванне, кіраванне, прымыканне. Непадзельныя словазлучэнні.

Сказ як асноўная камунікатыўная адзінка. Апаўдальныя, пабуджальныя і пыталыныя сказы. Клічныя і няклічныя сказы.

Просты сказ. Дзейнік і выказнік – галоўныя члены сказа. Тыпы дзейніка і выказніка, спосабы іх выражэння. Неразвітыя і развітыя сказы. Даданыя члены сказа: азначэнне, дапаўненне, акалічнасць; спосабы іх выражэння. Прыдатак як разнавіднасць азначэння. Двухсастаўныя і аднасастаўныя сказы, віды аднасастаўных сказаў. Няпоўныя сказы.

Сказы са звароткамі, пабочнымі словамі і словазлучэннямі, устаўнымі канструкцыямі. Словы-сказы. Сказы з аднароднымі членамі. Абагульняльныя словы пры аднародных членах. Сказы з адасобленымі членамі. Удакладненне як адасоблены член. Сказы з параўнальнымі зваротамі.

Складаныя сказы, іх прыметы. Складаназлучаныя сказы.

Складаназалежныя сказы з адной і некалькімі даданымі часткамі.

Бяззлучнікавыя складаныя сказы. Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі частак.

Сінтаксічныя канструкцыі з чужой мовай: простая, ускосная мова.

Пунктуацыя

Знакі прыпынку ў канцы сказа.

Знакі прыпынку ў простым сказе: працяжнік паміж дзейнікам і выказнікам, на месцы прапушчанага слова ў няпоўным сказе. Знакі прыпынку ў сказах з аднароднымі членамі, параўнальнымі зваротамі, адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі словамі, словазлучэннямі і сказамі, устаўнымі канструкцыямі.

Знакі прыпынку ў складаных сказах розных тыпаў і відаў.

Пунктуацыйнае афармленне чужога маўлення (простая мова, цытаванне, дыялог і інш.).

МАЎЛЕННЕ

Культура маўлення

Нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Правілы маўленчых паводзін.

Маўленчая дзейнасць

Умовы маўленчых зносін: наяўнасць адрасанта і адрасата, матыву, прадмета гутаркі, веданне мовы адрасантам і адрасатам. Маўленчая сітуацыя.

Вуснае і пісьмовае, дыялагічнае і маналагічнае маўленне.

Віды маўленчай дзейнасці: слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо.

Тэкст

Асноўныя характарыстыкі тэксту: тэматычнае адзінства, звязнасць, цэласнасць, завершанасць. Кампазіцыя тэксту (уступ – асноўная частка – заключэнне). Падзел тэксту на часткі (падтэмы і мікратэмы) і абзацы; апорныя (ключавыя) словы, словазлучэнні, сказы. Спосабы сувязі сказаў у тэксце, сродкі сувязі. План просты і складаны.

Тыпы маўлення

Апавяданне, апісанне, разважанне. Іх тыповыя кампазіцыйныя схемы і моўныя сродкі. Спалучэнне розных тыпаў маўлення ў тэксце.

Стылі і жанры маўлення

Гутарковы, навуковы, афіцыйны, публіцыстычны, мастацкі стылі маўлення (сфера выкарыстання, мэта паведамлення, асноўныя стылявыя рысы, характэрныя моўныя сродкі, жанравыя разнавіднасці).

ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ ЗМЕСТ

Беларуская мова як адлюстраванне нацыянальнага бачання свету.

Моўныя адзінкі з нацыянальна-культурным кампанентам.

Нацыянальна-культурная спецыфіка беларускага маўленчага этыкету.

Агульнае і адметнае ў беларускай мове (культуры) і мовах (культурах) народаў свету.

на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі

СІСТЭМА МОВЫ

Агульныя звесткі аб мове

Роля беларускай мовы ў жыцці чалавека і грамадства.

Асноўныя раздзелы навукі аб мове, узаемная сувязь паміж раздзеламі.

Слова ў тэксце

Гукавая абалонка слова. Стылістычныя магчымасці фанетыкі.

Лексічнае значэнне слова. Стылістычныя магчымасці лексікі і фразеалогіі.

Марфемная будова слова, утварэнне слоў. Стылістычныя магчымасці словаўтварэння.

Агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы і сінтаксічная роля самастойных і службовых часцін мовы. Сэнсава-стылістычная роля і тэкстаўтваральныя магчымасці слоў і іх формаў.

Словазлучэнне і сказ у тэксце

Словазлучэнне; віды, спосабы і сродкі сінтаксічнай сувязі ў словазлучэнні. Сэнсава-стылістычная роля і тэкстаўтваральныя магчымасці словазлучэнняў. Сінаніміка словазлучэнняў.

Сказ як камунікатыўная адзінка. Асноўныя функцыі сказа. Сінтаксічныя прыметы двухсастаўных і аднасастаўных сказаў, няпоўных сказаў, сказаў з аднароднымі і адасобленымі членамі, звароткамі, пабочнымі словамі (словазлучэннямі і сказамі) і ўстаўнымі канструкцыямі, знакі прыпынку. Сінтаксічныя прыметы складаназлучаных, складаназалежных, бяззлучнікавых сказаў і сказаў з рознымі відамі сувязі, знакі прыпынку.

Сэнсава-стылістычная роля і тэкстаўтваральныя магчымасці простых і складаных сказаў рознай будовы і прызначэння.

Сінтаксічная сінаніміка.

МАЎЛЕННЕ

Культура маўлення

Камунікатыўныя якасці маўлення. Маўленчая культура. Правілы маўленчых паводзін.

Маўленчая дзейнасць

Умовы маўленчых зносін: наяўнасць адрасата і адрасанта, матыву, прадмета гутаркі, веданне мовы адрасатам і адрасантам. Вуснае і пісьмовае маўленне, маналагічнае і дыялагічнае.

Тэкст

Прыметы тэксту: тэматычнае адзінства, звязнасць, цэласнасць, разгорнутасць, завершанасць; спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце, падтэмы і мікратэмы, абзац, ключавыя (апорныя) словы ў падтэмах тэксту, план просты і складаны.

Функцыянальная стылістыка

Функцыянальныя стылі, стылеўтваральныя моўныя сродкі.

ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ ЗМЕСТ

Узаемасувязь і ўзаемадзеянне мовы і культуры. Адлюстраванне ў мове светапогляду народа; паняцце моўнай карціны свету. Матэрыяльная і духоўная культура беларускага і іншых народаў, адлюстраваная ў мове.

Беларуская мова на моўнай карце свету. Узаемаўзбагачэнне моў і культур розных народаў.

Сацыяльна-культурныя стэрэатыпы маўленчых паводзін у розных сітуацыях і сферах зносін. Беларускі маўленчы этыкет у параўнанні з этыкетам іншых народаў свету.

4. ПАТРАБАВАННІ ДА ЎЗРОЎНЮ ПАДРЫХТОЎКІ ВУЧНЯЎ

4.1. Патрабаванні да ўзроўню падрыхтоўкі вучняў за перыяд навучання на ўзроўні агульнай базавай адукацыі.

Вучань павінен

в е д а ц ь:

– агульныя звесткі пра беларускую мову, пра лінгвістыку як навуку, інфармацыю пра беларускіх лінгвістаў;

– гукі і літары; галосныя і зычныя гукі; галосныя націскныя і ненаціскныя; склады націскныя і ненаціскныя; звонкія і глухія, парныя і няпарныя зычныя; цвёрдыя і мяккія, шыпячыя і свісцячыя зычныя; беларускі алфавіт, назвы літар; суадносіны гукаў і літар;

– асноўныя правілы напісання галосных і зычных, напісання слоў разам, праз злучок і асобна;

– лексічнае значэнне слова; адназначныя і мнагазначныя словы; прамое і пераноснае значэнні слова; сінонімы, амонімы, антонімы; спрадвечна беларускія і запазычаныя словы; агульнаўжывальныя словы і словы абмежаванага ўжытку; нейтральныя і стылістычна афарбаваныя словы; фразеалагізмы, іх адрозненне ад свабодных словазлучэнняў;

– марфемы (корань, суфікс, прыстаўка, злучальная галосная, канчатак, постфікс); аснову слова і канчатак; утваральную аснову; аднакаранёвыя словы; спосабы ўтварэння слоў;

– сістэму часцін мовы: назоўнік, прыметнік, лічэбнік, займеннік, дзеяслоў і яго формы, прыслоўе, часціца, злучнік, прыназоўнік і выклічнік, гукапераймальныя словы; іх асноўнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічную ролю;

– словазлучэнне, спосабы сувязі слоў у словазлучэнні; сказ прасты і складаны, сказы ўскладненай будовы, сказы з прастай мовай; асноўныя правілы пастаноўкі знакаў прыпынку;

– асноўныя нормы сучаснай беларускай літаратурнай мовы; правілы маўленчых паводзін у пэўных маўленчых сітуацыях, формулы маўленчага этыкету;

– разнавіднасці маўлення: вуснае і пісьмовае, дыялагічнае і маналагічнае; умовы маўленчых зносін; віды маўленчай дзейнасці: слуханне, гаварэнне, чытанне, пісьмо;

– асноўныя прыметы тэксту; спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце; тыпы маўлення (апавяданне, апісанне, разважанне); тыповыя кампазіцыйныя схемы тыпаў маўлення; стылі маўлення (гутарковы, мастацкі, навуковы, афіцыйны, публіцыстычны) і асноўныя жанры, уласцівыя пэўнаму стылю маўлення;

– ролю беларускай мовы як нацыянальнай мовы беларускага народа, найважнейшага кампанента нацыянальнай культуры.

у м е ц ь:

– адрозніваць паняцці: фанетыка, арфаэпія, арфаграфія, гук, склад, націск, націскны і ненаціскны галосны, парныя і няпарныя зычныя; карыстацца алфавітам у час працы са слоўнікамі, картатэкай і інш.; выконваць фанетычны

разбор слоў;

– адрозніваць гукі і літары; правільна ўжываць вялікую літару; правільна перадаваць на пісьме галосныя і зычныя гукі ў словах і марфемах;

– правільна вымаўляць гукі і іх спалучэнні ў маўленчай плыні; правільна ставіць націск у словах; карыстацца інтанацыяй як сродкам перадачы сэнсу; пісаць словы ў адпаведнасці з вывучанымі арфаграфічнымі правіламі;

– вызначаць лексічнае значэнне слоў; размяжоўваць прамое і пераноснае значэнні слова; выяўляць у тэкстах амонімы, сінонімы, антонімы; вызначаць прыналежнасць слоў да пэўнай лексічнай групы паводле паходжання і сферы ўжывання; выяўляць у тэкстах фразеалагізмы, разумець іх значэнні; выконваць лексічны разбор слоў;

– вызначаць у словах марфемы (прыстаўку, корань, суфікс, постфікс, злучальную галосную); размяжоўваць вытворныя і невытворныя словы; адрозніваць спосабы ўтварэння слоў, аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова; выконваць марфемны і словаўтваральны разборы;

– распазнаваць часціны мовы і іх формы ў сказах, тэкстах; рабіць марфалагічны разбор часцін мовы;

– утвараць словазлучэнні розных відаў, называць галоўнае і залежнае словы, вызначаць від сінтаксічнай сувязі; абгрунтоўваць адрозненне словазлучэння ад слова і сказа; асэнсоўваць сказ як моўную аснову выказвання; адрозніваць простыя сказы ад складаных; распазнаваць простыя сказы розных відаў, у тым ліку ўскладненай будовы; размяжоўваць галоўныя і даданыя члены сказа; распазнаваць складаныя сказы розных відаў; вызначаць спосаб перадачы чужога маўлення; замяняць простую мову ўскоснай і наадварот; выконваць сінтаксічны разбор простых і складаных сказаў, сказаў з простаю мовай;

– ставіць знакі прыпынку ў канцы сказа (кропка, пыталнік, клічнік, шматкроп'е), пры аднародных членах з абагульняльным словам і без яго, пры зваротках, параўнальных зваротах, пры адасабленні і пабочных словах, словазлучэннях і сказах, устаўных канструкцыях; ставіць працяжнік паміж дзейнікамі і выказнікамі (у абавязковых выпадках); ставіць знакі прыпынку ў складаных сказах са злучнікавай і бяззлучнікавай сувяззю, сказах з рознымі відамі сувязі; правільна афармляць дыялог і канструкцыі з простаю мовай; устанаўліваць сэнсава-граматычныя адносіны ў сказах для абгрунтавання выбару знакаў прыпынку;

– арыентавацца ва ўмовах і змесце камунікацыі; размяжоўваць вуснае і пісьмовае, маналагічнае і дыялагічнае маўленне; арыентавацца ў маўленчай сітуацыі; вызначаць адрасата і мэтанакіраванасць;

– выяўляць прыметы тэксту; вызначаць тэму і асноўную думку тэксту, даваць заглавак; дзяліць тэкст на часткі (падтэмы і мікратэмы) і абзацы; вызначаць спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце; выдзяляць апорныя (ключавыя) словы, словазлучэнні, сказы; састаўляць простыя і складаныя планы;

– выяўляць кампазіцыйныя асаблівасці тэкстаў розных тыпаў; складаць схемы тэкстаў розных тыпаў маўлення; аналізаваць узоры тэкстаў розных тыпаў; удасканалваць тэксты розных тыпаў: дапаўняць тэкст неабходнымі для пэўнага тыпу часткамі;

– вызначаць стыль і жанр тэксту; абгрунтоўваць прыналежнасць тэкстаў да пэўнага стылю і жанру; выяўляць асаблівасці ўжывання моўных сродкаў у тэкстах розных стыляў і жанраў; удасканалваць тэксты рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці з мэтай захавання стылявога адзінства; размяжоўваць паняцці “стыль маўлення”, “тып маўлення”, “жанр маўлення”;

– захоўваць нормы беларускага маўленчага этыкету; дарэчна карыстацца пазамоўнымі сродкамі маўленчых зносін.

в а л о д а ц ь:

– нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы (арфаэпічнымі, лексічнымі, марфалагічнымі, сінтаксічнымі, арфаграфічнымі і пунктуацыйнымі);

– навыкамі падрабязнага, сціслага і выбарачнага пераказу тэкстаў; перакладу тэкстаў мастацкага, навуковага, публіцыстычнага тэкстаў з рускай мовы на беларускую;

– стварэння ўласны тэкстаў розных тыпаў, стыляў і жанраў; рэдагавання свайго і чужога тэкстаў;

– вядзення дыялога ў сітуацыі афіцыйных і неафіцыйных маўленчых зносін;

– культурай маўленчых паводзін, формуламі маўленчага этыкету.

4.2. Патрабаванні да ўзроўню падрыхтоўкі вучняў за перыяд навучання на ўзроўні агульнай сярэдняй адукацыі.

Вучань павінен

в е д а ц ь:

– агульныя звесткі аб мове, яе ролю ў жыцці чалавека і грамадства; асноўныя раздзелы навукі аб мове, іх узаемасувязь;

– марфалагічныя прыметы пэўнай часціны мовы і сінтаксічную ролю ў словазлучэннях і сказах, ролю розных часцін мовы ў арганізацыі маўлення, разгортванні і стварэнні тэкстаў розных тыпаў, стыляў і жанраў;

– спосабы сувязі слоў у словазлучэнні; сінтаксічныя прыметы сказаў рознай будовы;

– асноўныя камунікатыўныя якасці маўлення; правілы маўленчых паводзін у пэўных маўленчых сітуацыях, формулы маўленчага этыкету;

– прыметы тэксту; спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце; тыпы маўлення і іх спалучэнні; функцыянальныя стылі і асноўныя стылеўтваральныя моўныя сродкі;

– узаемасувязь і ўзаемадзеянне мовы і культуры; самабытнасць беларускай мовы ў параўнанні з іншымі мовамі свету.

у м е ц ь:

– знаходзіць пэўныя моўныя адзінкі ў тэкстах; вызначаць асаблівасці ўжывання моўных сродкаў у тэкстах розных тыпаў, стыляў і жанраў; карыстацца стылістычнымі магчымасцямі фанетыкі, лексікі, фразеалогіі і словаўтварэння;

– вызначаць сінтаксічныя прыметы і асаблівасці будовы сказаў розных відаў; сэнсава-стылістычную ролю словазлучэнняў і сказаў рознай будовы і прызначэння; абгрунтоўваць мэтазгоднасць ужывання сінтаксічных канструкцый у тэкстах розных тыпаў, стыляў і жанраў;

– арыентавацца ва ўмовах камунікацыі; адбіраць моўныя сродкі ў залежнасці ад тэмы паведамлення, мэты і ўмоў камунікацыі;

– выяўляць прыметы тэксту; вызначаць тэму і асноўную думку тэксту; даваць заглавак; дзяліць тэкст на часткі (падтэмы і мікратэмы) і абзацы; вызначаць спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце; выдзяляць апорныя (ключавыя) словы, словазлучэнні, сказы; вызначаць тып, стыль і жанр маўлення (спалучэнне тыпаў); абгрунтоўваць прыналежнасць тэкстаў да пэўнага стылю і жанру; выяўляць асаблівасці ўжывання моўных сродкаў у тэкстах розных стыляў і жанраў; удасканальваць тэксты рознай стылістычнай прыналежнасці з мэтай захавання стылявога адзінства; размяжоўваць паняцці “стыль маўлення”, “тып маўлення”, “жанр маўлення”;

– карыстацца безэквівалентнай лексікай (у рускамоўным дачыненні) і нацыянальна маркіраванымі адзінкамі мовы; захоўваць нормы маўленчага этыкету ў розных сітуацыях і сферах зносін; дарэчы карыстацца нацыянальным маўленчым этыкетам.

в а л о д а ц ь:

- нормамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;
- навыкамі рэдагавання тэксту;
- навыкамі стварэння тэкстаў рознай жанрава-стылістычнай прыналежнасці з улікам мэт і задач камунікацыі;
- вядзення дыялога ў сітуацыі міжкультурных маўленчых зносін.

КАНЦЭПЦЫЯ ВУЧЭБНАГА ПРАДМЕТА
“БЕЛАРУСКАЯ МОВА”

1. Уводзіны

На новым этапе развіцця агульнаадукацыйнай школы беларуская мова павінна стаць не толькі прадметам вывучэння, але і дзейным сродкам фарміравання асобы, здольнай успрымаць на роднай мове змест прачытанага і пачутага, ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні ў залежнасці ад мэты і задач камунікацыі.

“Канцэпцыя моўнай адукацыі ў школах Беларусі”, якая заснавана на асобаснацэнтрычным падыходзе да выкладання моў, акрэсліла асноўныя задачы і напрамкі развіцця моўнай адукацыі на аснове арганічнага спалучэння сістэмна-апісальнага і камунікатыўна-дзейнаснага падыходаў. У сувязі з пераходам да 11-гадовай агульнай сярэдняй адукацыі, што пэўным чынам паўплывала не толькі на структуру, але і на змест вучэбных курсаў, узнікла неабходнасць удакладнення мэтаў, зместу і сродкаў навучання беларускай мове ва ўмовах сучаснага адукацыйнага асяроддзя.

У прапанаванай канцэпцыі вучэбнага прадмета “Беларуская мова” сфармуляваны зыходныя метадалагічныя перадумовы і прынцыпы пабудовы гэтага курса, прыводзяцца дыдактычныя асновы, прынцыпы і крытэрыі канструявання зместу адукацыі па беларускай мове, акрэсліваюцца мэты і задачы навучання беларускай мове; дадзена агульная характарыстыка і паказаны асаблівасці пабудовы зместу адукацыі па ступенях навучання ў адзінстве зместу вучэбнага прадмета і факультатыўных заняткаў, вызначаны састаў і структура вучэбна-метадычнага комплексу.

**2. Зыходныя метадалагічныя перадумовы і прынцыпы пабудовы
школьнага курса беларускай мовы**

У сістэме агульнай сярэдняй адукацыі беларуская мова вывучаецца як мова тытульнай нацыі, як мова, што мае статус дзяржаўнай у Рэспубліцы Беларусь. Кардынальныя змены ў грамадскім жыцці і сферы адукацыі, важкія набыткі айчыннай лінгвістычнай і педагагічнай навукі даюць падставы фарміраваць у школьнікаў цэласнае ўяўленне пра мову як нацыянальна-культурны феномен, што дазволіць асэнсоўваць яе шматфункцыянальнасць, самабытнасць і унікальнасць.

Адукацыйна-выхаваўчае значэнне прадмета “Беларуская мова” акрэсліваецца разнастайнымі сацыяльнымі функцыямі мовы ў грамадстве. Мова выступае як асноўны сродак зносін і пазнання рэчаіснасці. Карыстаючыся мовай, асоба засвойвае формы чалавечых узаемаадносін, пазнае маральныя і культурныя каштоўнасці свайго народа. Забяспечваючы моўную адукацыю

вучняў, неабходна ствараць умовы для іх інтэлектуальнага, эмацыянальнага і духоўнага развіцця, рыхтаваць да прафесійнай дзейнасці і актыўнага грамадскага жыцця, а таксама садзейнічаць таму, каб агульначалавечыя і нацыянальныя каштоўнасці культуры сталі набыткам асобы.

Апошнім часам павысілася цікавасць да сацыяльна-педагагічных функцый мовы і маўлення ў сістэме навучання, выхавання і развіцця асобы, да асэнсавання значэння і ролі маўлення як сродку выражэння свядомасці чалавека, спосабу пазнання, уздзеяння і ўзаемадзеяння, паказчыка культуры і разумовых здольнасцей суб'ектаў. Мова з'яўляецца найважнейшым сродкам фарміравання культуры асобы, яе светапогляду і інтэлекту. Дзякуючы мове, пры належным валоданні ёю як інфарматыўным, інтэрактыўным і перцэптыўным сродкам адбываецца працэс духоўнага станаўлення чалавека, захаванне і перадача ім сацыяльна-культурнага вопыту, што забяспечвае ўключэнне яго ў рэальнае жыццё і працу ў грамадстве. Роднае слова дапамагае вучню вызначыцца з ідэаламі, поглядамі, пазіцыямі, засвоіць нормы паводзін у кантэксце нацыянальнай культуры. У прыродзе роднага слова закладзена перспектыва быць аперацыйным сродкам пазнання, інтэлектуальнага развіцця асобы, наладжвання дыялогу паміж пакаленнямі, засваення і захавання людзьмі свайго і чужога вопыту.

Курс беларускай мовы ў агульнаадукацыйных установах Рэспублікі Беларусь прадугледжвае такую моўную і маўленчую падрыхтоўку вучняў, якая дазволіць карыстацца словам ва ўсіх сферах жыццядзейнасці – пазнавальнай, навучальнай, нацыянальна-культурнай, бытавой і інш. Інакш кажучы, задача моўнай адукацыі заключаецца ў тым, каб беларуская мова трансфармавалася з прадмета выкладання ў механізм фарміравання асобы, яе менталітэту, разумення свету і ўзаемаадносін людзей у свеце. Ставіцца задача сфарміраваць у вучняў такія адносіны да беларускай мовы, такія ўменні і навыкі, якія неабходны ўсім людзям у іх штодзённым жыцці. Валоданне мовай дасць магчымасць самастойна папаўняць веды: мэтанакіравана чытаць тэксты, успрымаць змест прачытанага і пачутага, абменьвацца інфармацыяй, ствараць вусныя і пісьмовыя паведамленні.

А гэта азначае, што курс беларускай мовы мае на ўвазе вырашэнне стратэгічнай мэты – падрыхтоўку сродкамі гэтага прадмета высокаадукаванай, высокакультурнай моўнай асобы.

Пры распрацоўцы курса беларускай мовы неабходна кіравацца двума асноўнымі прынцыпамі: аперацыйным і матывацыйным.

Аперацыйны прынцып мае на ўвазе, што ў ходзе навучання роднай мове да яе неабходна адносіцца як да “прадмета прадметаў”, сродку авалодвання новымі ведамі па іншых вучэбных дысцыплінах.

Матывацыйны прынцып азначае, што пры падрыхтоўцы кожнага ўрока варта накіроўваць навучальную дзейнасць на дасягненне канкрэтных мэт, якія можна сфармуляваць наступным чынам.

1. Навучыць школьнікаў валодаць беларускай мовай: змястоўна, лагічна, паслядоўна, захоўваючы граматычныя і этычныя нормы, выражаць свае і перадаваць чужыя думкі ў вуснай і пісьмовай форме. Для гэтага неабходны

трывалыя веды ў галіне фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, словаўтварэння, граматыкі і стылістыкі, уменне карыстацца імі ў маўленчай практыцы.

2. Сфарміраваць у вучняў трывалыя навыкі літаратурнага вымаўлення і правапісу.

3. Забяспечыць развіццё лагічнага мыслення, выпрацаваць спосабы навучальнай дзейнасці, неабходныя для асэнсавання законаў роднай мовы, выяўлення значэння, формы выражэння і функцый моўных адзінак.

4. Прывіць любоў да роднай мовы і жаданне карыстацца ёю як інфарматыўным, інтэрактыўным і перцэптыўным сродкам ва ўсіх сферах жыццядзейнасці: пазнавальнай, навучальнай, вытворчай, нацыянальна-культурнай, побытавай.

5. Пазнаёміць школьнікаў з гісторыяй развіцця беларускай мовы, яе месцам у сям’і славянскіх моў, роляй у жыцці чалавека і грамадства.

6. Садзейнічаць фарміраванню культурнай моўнай асобы – нацыянальна свядомай, адукаванай, інтэлектуальна і эстэтычна развітой, а таксама камунікатыўнай, выхаванай, што будзе праяўляцца ў маўленчых учынках, паводзінах, эмацыянальным рэагаванні на падзеі і факты жыцця грамадства.

Менавіта на вырашэнне гэтых задач і скіраваны курс беларускай мовы ў агульнаадукацыйных установах як з беларускай, так і з рускай мовамі навучання.

3. Дыдактычныя асновы, прынцыпы навучання і крытэрыі канструявання зместу адукацыі

Навучанне беларускай мове ў агульнаадукацыйных установах абумоўлена яе практычнай накіраванасцю і зарыентавана на рэалізацыю сістэмна-функцыянальнага, камунікатыўна-дзейнаснага і лінгвакультуралагічнага падыходаў пры выкладанні ўсіх тэм і раздзелаў.

Сістэмна-функцыянальны падыход забяспечвае засваенне вучнямі моўных сродкаў, адбор і арганізацыю моўнага матэрыялу для авалодвання моўнай кампетэнцыяй.

Вядома, што задачы навучання мове нельга зводзіць да апісання сістэмных адзінак і з’яў розных моўных узроўняў. Неабходна так наладжваць навучальны працэс, каб вучні асэнсоўвалі кожную моўную адзінку, арыентуючыся на асаблівасці яе ўжывання ў маўленні. Менавіта пры такім падыходзе можна забяспечыць асэнсаванне цеснай узаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці ўсіх аспектаў і ўзроўняў моўнай сістэмы: лексікі, фанетыкі, марфалогіі, сінтаксісу і стылістыкі. Такі падыход ставіць свае патрабаванні да метадыкі падачы вучэбнага матэрыялу ў практыку навучання беларускай мове. У прыватнасці, ён накіроўвае на тое, каб вучні:

– на ўроках мовы не абмяжоўваліся аналізам моўных фактаў і з’яў, а шмат увагі аддавалі сінтэзу – складанню сказаў рознай будовы і функцыянальнага прызначэння, стварэнню звязных выказванняў;

– пры вывучэнні марфалогіі вызначалі, якую сэнсава-стылістычную і тэкстаўтваральную ролю выконвае тая ці іншая часціна мовы; вучыліся адрозніваць часціны мовы і іх формы на аснове склонавых і сінтаксічных пытанняў;

– сістэматычна і паслядоўна выпрацоўвалі арфаграфічныя і пунктуацыйныя навукі.

Камунікатыўна-дзеясны падыход дае магчымасць рэальна забяспечыць дзейнасць вучняў у розных маўленчых сітуацыях, што садзейнічае фарміраванню камунікатыўнай кампетэнцыі.

У сувязі з гэтым на першы план у моўнай падрыхтоўцы вучняў выходзіць удасканалванне іх маўленчай практыкі, якая наладжваецца ў форме суразмоўніцтва, пісьма, чытання, публічных выступленняў, пераказу і абмеркавання радыё- і тэлеперадач, вучэбных лекцый, дакладаў, паведамленняў. Такім чынам, у агульнаадукацыйных установах да маўлення трэба падыходзіць як да адной з формаў пазнавальнай дзейнасці чалавека, спосабу яго грамадскай актыўнасці, сродку сацыялізацыі.

Лінгвакультуралагічны падыход звязаны з усведамленнем мовы як формы выражэння нацыянальнай культуры, узаемасувязі мовы і культуры, нацыянальна-культурнай спецыфікі беларускай мовы і з'яўляецца асновай фарміравання ў вучняў лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі.

Мова з'яўляецца неад'емнай часткай нацыянальнай культуры, таму навучанне беларускай мове павінна быць непарыўна звязана з засваеннем культуры беларускага народа. У сувязі з гэтым у курс беларускай мовы паслядоўна ўводзіцца нацыянальна-культурны кампанент, які дазваляе засвоіць маральна-этычны, эстэтычны і гістарычны вопыт народа. Разам з тым мова з'яўляецца феноменам культуры, у якім знайшлі адбітак усе яе праяўленні, таму істотнай становіцца задача авалодання беларускай мовай як сродкам спасціжэння нацыянальнай і сусветнай культур. Гэта патрабуе спецыяльнай увагі да вывучэння як нацыянальна маркіраваных моўных адзінак, так і звароту да тэкстаў, што перадаюць гісторыю, традыцыі, звычаі і дасягненні беларускага народа, а таксама спрыяюць пазнанню беларускай культуры ў дыялогу і ва ўзаемадзеянні з культурамі іншых народаў. Асэнсоўваючы беларускую мову як сродак засваення культурных каштоўнасцей, вучні спасцігаюць яе лексічнае, фразеалагічнае, граматычнае, стылістычнае багацце і разнастайнасць, вучацца карыстацца выяўленча-вобразнымі сродкамі мовы.

Яшчэ адзін з падыходаў, значнасць якога актуалізавалася ў сувязі з пераходам да 11-гадовай агульнай сярэдняй адукацыі, звязаны з уплывам на педагогічны працэс *сучаснага адукацыйнага асяроддзя*, стварэнне яго будзе садзейнічаць узмацненню ролі навучальных устаноў у развіцці культуры асобы вучня. Улік магчымасцей адукацыйнага асяроддзя, якое само па сабе валодае высокім развіццёвым патэнцыялам, дазволіць ажыццявіць аптымальны адбор зместу адукацыі, а таксама вызначыць найбольш эфектыўныя метады і адпаведныя сучаснаму ўзроўню тэхнічнага развіцця сродкі навучання беларускай мове.

Дыдактыка-метадычнымі прынцыпамі ў сістэме навучання беларускай мове выступаюць наступныя:

– *прынцып адзінства і ўзаемасувязі мовы, маўлення і мыслення*, які заснаваны на дыялектычным адзінстве і ўзаемасувязі мовы, маўлення і мыслення і прадугледжвае выкарыстанне такіх метадаў і прыёмаў, што

судзейнічалі б развіццю мысліцельнай дзейнасці і пазнавальных здольнасцей вучняў, актывізавалі не толькі аналітыка-сінтэтычную моўную і практычную маўленчую дзейнасць школьнікаў, але і дзейнасць сацыяльную, рэфлексійную ў адносінах да людзей, самога сябе, сваіх жаданняў, поглядаў і паводзін;

– *прынцып узаема сувязі развіцця вуснага і пісьмовага маўлення* заснаваны на тым, што вуснае і пісьмовае маўленне – гэта дзве формы працэсу камунікацыі паміж людзьмі з дапамогай мовы, якія існуюць у адзінстве і пры фарміраванні навыкаў і ўменняў камунікацыі падтрымліваюць адна адну;

– *прынцып актыўнай камунікацыі*, які звязаны з прызначэннем мовы быць сродкам зносін. З паваротам метадыкі да асобы вучня, да асобы, якая чытае, успрымае, слухае і піша, асноўнай мэтай навучання стала навучанне маўленчай дзейнасці сродкамі мовы, што немагчыма без уключэння асобы ў гэты працэс;

– *прынцып апоры на тэкст у яго жанрава-стылявой разнастайнасці* прадугледжвае стварэнне ўласных выказванняў на аснове звестак пра тэкст, яго будову, тэму і асноўную думку, спосабы і сродкі сувязі сказаў у тэксце, г. зн. на правілы стварэння тэкстаў;

– *функцыянальна-маўленчы прынцып* заснаваны на функцыянальных уласцівасцях моўных сродкаў і прадугледжвае іх выкарыстанне ў залежнасці ад тыпу, стылю і жанру выказвання;

– *прынцып арыентацыі на ўнутры- і міжпрадметныя сувязі*;

– *прынцып арыентацыі на ўнутрыпрадметныя сувязі*, што забяспечвае асэнсаванне моўнай сістэмы (фанетыкі, лексікі, марфемікі і граматыкі, арфаграфіі, пунктуацыі і стылістыкі) як адзінага цэлага, у межах якога гэтыя раздзелы ўзаемазвязаны і ўзаемаабумоўлены, суладна функцыянуюць у вусных і пісьмовых выказваннях розных тыпаў, стыляў і жанраў, а таксама *міжпрадметныя сувязі* (сувязь мовы і культуры праз увядзенне лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі; сувязь мовы з этыкай, эстэтыкай, логікай праз увядзенне курса “Рыторыка”; сувязь паміж мовай і літаратурай, спосабам рэалізацыі якой з’яўляюцца мастацкія тэксты і г. д.), ажыццяўленне якіх адкрывае дадатковыя магчымасці засвоіць большы па аб’ёме матэрыял, больш глыбока раскрыць яго, удакладніць раней засвоенае, актуалізаваць раней набытыя веды, што стануць той асновай, на якую будуць накладвацца новыя;

– *прынцып пераемнасці і развіцця ў межах асобных тэм і ступеняў навучання*.

Змест адукацыі ў разгледжанай сферы прадугледжвае вывучэнне ўсіх раздзелаў беларускай мовы як навукі і падпарадкаваны фарміраванню моўнай асобы сродкамі гэтага прадмета.

Лінгвістычны матэрыял размяркоўваецца па класах на аснове лінейнага прынцыпу, бо логіка мовазнаўства – самы надзейны крытэрыў паслядоўнасці разгляду тэм і выдзялення асобных раздзелаў курса. Падрыхтоўчы курс па сінтаксісе і пунктуацыі, які традыцыйна вывучаецца перад сістэматычным, дазваляе на практыцы забяспечыць рэалізацыю такіх метадычных прынцыпаў, як мэтанакіраванае апераджэнне, пераемнасць і перспектывнасць.

Пры камунікатыўна накіраваным навучанні адукацыйная практыка патрабуе апісання мовы з арыентацыяй на тэкст, яго семантычны, лагічны і структурна-моўны ўзроўні. Веды аб сістэме мовы выпрацоўваюцца на матэрыяле тэксту ў форме паняццяў і спосабаў дзейнасці. Асэнсаванне тэксту, яго жанрава-стылістычных асаблівасцей і пісьмо (арфаграфія і пунктуацыя як самыя складаныя пытанні ў змесце курса мовы) забяспечваюцца пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм, на ўсіх ступенях навучання.

4. Мэты і задачы навучання беларускай мове

Асноўная *мэта* навучання беларускай мове ў агульнаадукацыйных установах: сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне; навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); развіваць інтэлектуальную, камунікатыўную, духоўна-маральную, грамадзянскую культуру вучняў. У адпаведнасці з гэтым працэс развіцця моўнай і маўленчай асобы на ўроках беларускай мовы павінен быць узаемазвязаным і садзейнічаць рэалізацыі наступных напрамкаў: **моўнага** (засваенне сістэмы мовы, заканамернасцей і правіл функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, нормаў беларускай літаратурнай мовы), **маўленчага** (валоданне спосабамі перадачы думкі сродкамі мовы ў вуснай і пісьмовай формах, у розных відах маўленчай дзейнасці: чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо), **камунікатыўнага** (валоданне культурай маўлення, правіламі маўленчых зносін, уменне ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў), **лінгвакультуралагічнага** (усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі адбітак яе праяўленні; валоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры, здольнасць карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін), **развіццёвага** (развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў).

З улікам сучасных патрабаванняў да моўнай і маўленчай падрыхтоўкі вучняў на II ступені агульнай сярэдняй адукацыі ставяцца наступныя задачы:

– засваенне сістэмы мовы (фанетыкі, лексікі, фразеалогіі, складу слова і словаўтварэння, марфалогіі, сінтаксісу), заканамернасцей і правілаў функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, нормаў беларускай літаратурнай мовы, авалоданне спосабамі дзейнасці, неабходнымі для асэнсавання законаў і фактаў мовы (моўная кампетэнцыя);

– фарміраванне камунікатыўных уменняў на аснове авалодання маўленчай тэорыяй (тэкст, тыпы, стылі і жанры маўлення) і культурай маўлення, уменняў ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (камунікатыўная кампетэнцыя);

– усведамленне вучнямі мовы як феномена культуры, у якім знайшлі адбітак яе праяўленні, выпрацоўка ўменняў карыстацца культуразнаўчымі звесткамі з мэтай забеспячэння паўнацэннай камунікацыі (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя);

– развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў.

Навучанне беларускай мове на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі

накіравана на фарміраванне асобы вучня як свядомага носьбіта мовы, развіццё яго інтэлектуальных і творчых здольнасцей. Вучань асэнсоўвае мову як уласную, нацыянальную і агульначалавечую каштоўнасць і мае такі ўзровень падрыхтоўкі, які забяспечвае паўнацэннае выкарыстанне мовы ва ўсіх сферах яе функцыянавання.

Задачы навучання мове ў X – XI класах наступныя:

– сістэматызацыя і паглыбленне ведаў пра мову і маўленне, заканамернасці і правілы функцыянавання моўных сродкаў у маўленні, нормы беларускай літаратурнай мовы; авалоданне спосабамі дзейнасці, неабходнымі для асэнсавання законаў і фактаў мовы (моўная і лінгвістычная кампетэнцыя);

– развіццё звязнага маўлення: здольнасць ствараць самастойныя вусныя і пісьмовыя выказванні розных тыпаў, стыляў і жанраў (камунікатыўная кампетэнцыя);

– валоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры, як сродкам спасціжэння айчыннай і сусветнай культуры; здольнасць карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя);

– развіццё сродкамі мовы інтэлектуальнай, камунікатыўнай, духоўна-маральнай, грамадзянскай культуры вучняў.

5. Агульная характарыстыка і асаблівасці пабудовы зместу адукацыі па беларускай мове па ступенях навучання

Курс беларускай мовы ў агульнаадукацыйных установах з’яўляецца па сваёй будове своеасаблівым сінтэзам трох узаемазвязаных канцэнтраў, якія па змесце і мэтах навучання дапаўняюць адзін аднаго і адпавядаюць тром ступеням адукацыі: I ступень агульнай сярэдняй адукацыі (I–IV класы), II ступень агульнай сярэдняй адукацыі (V–IX класы), III ступень агульнай сярэдняй адукацыі (X–XI класы). Кожны з названых канцэнтраў мае сваю логіку апісання моўнага і маўленчага зместу, структуру яго размяшчэння ў праграме, арыентацыю на канкрэтныя мэты, патрабуе спецыфічных, адпаведных зместу, мэтам і задачам навучання, метадаў і прыёмаў работы.

Адбор моўнага і маўленчага тэарэтычнага і практычнага зместу, яго структураванне і размяшчэнне ў праграмах выкананы ў межах таго ці іншага канцэнтра з уласцівай кожнай ступені навучання мадыфікацыяй па лінейным прынцыпе. Гэта забяспечвае засваенне адзінак мовы ў іх узаемасувязі і строгай лагічнай паслядоўнасці як цэласнай навукова ўладкаванай сістэмы, дазваляе асэнсоўваць семантычныя, фармальныя і функцыянальныя прыметы кожнага яе элемента.

На ўзроўні агульнай пачатковай адукацыі галоўнымі задачамі навучання беларускай мове з’яўляюцца: авалоданне мовай як сродкам зносін у працэсе фарміравання навыкаў маўленчай дзейнасці на аснове асэнсавання элементарных лінгвістычных ведаў; інтэлектуальнае развіццё вучняў сродкамі вучэбнага прадмета; выхаванне нацыянальнай свядомасці.

Змест курса беларускай мовы на II ступені навучання (V–IX класы) складаецца з дзвюх частак: падрыхтоўчай і асноўнай (сістэматычнай).

Падрыхтоўчы курс у V класе ўключае два раздзелы: “Паўтарэнне вывучанага ў I–IV класах” і “Сінтаксіс і пунктуацыя”.

Першы курс скіраваны на вырашэнне наступных задач:

- узнавіць і актуалізаваць веды, аналітыка-сінтэтычныя моўныя і маўленчыя ўменні і навыкі, у тым ліку правапісныя;
- сістэматызаваць і паглыбіць веды вучняў, атрыманыя ў пачатковых класах, удасканаліваць уменні і навыкі, неабходныя для таго, каб устанаўліваць прычынна-выніковыя адносіны паміж моўнымі з’явамі, карыстацца атрыманымі ведамі для самакантролю і самаадукацыі; ацэньваць уласную вучэбную дзейнасць;
- у межах магчымага выявіць і ліквідаваць недахопы ў ведах, уменнях і навыках школьнікаў;
- развіваць пазнавальную цікавасць да прадмета і жаданне вывучаць мову.

Мэта падрыхтоўчага курса сінтаксісу і пунктуацыі ў V класе – дапамагчы школьнікам авалодаць сістэмай паняццяў і тэрмінаў, выпрацоўваць уменне знаходзіць у тэксце вывучаныя віды словазлучэнняў і сказаў, выконваць іх частковы сінтаксічны разбор, самастойна складаць словазлучэнні і сказы, уключаць іх у вусныя і пісьмовыя выказванні, ставіць неабходныя знакі прыпынку.

Правільна арганізаванае вывучэнне падрыхтоўчага курса дазволіць стварыць трывалую метадычную аснову для паспяховага навучання, развіцця і выхавання дзяцей у ходзе вывучэння сістэматычнага курса беларускай мовы ў V–IX класах.

Сістэматычны школьны курс беларускай мовы ўключае наступныя раздзелы: “Фанетыка і арфаэпія. Графіка і арфаграфія”, “Лексіка. Фразеалогія”, “Словаўтварэнне і арфаграфія”, “Марфалогія і арфаграфія”, “Сінтаксіс і пунктуацыя”, што маюць на мэце фарміраванне ў вучняў навуковага ўяўлення аб механізме мовы, яго элементах і ўзроўнях як аснове, на якой развіваецца лінгвістычнае мысленне школьнікаў, адбываецца станаўленне і развіццё іх моўных і маўленчых уменняў і навыкаў.

Развіццё маўлення як састаўная частка моўнай адукацыі асобным раздзелам не выдзяляецца. Вучэбны працэс патрэбна наладжваць так, каб настаўнік вучыў сваіх выхаванцаў звязнаму маўленню і практычнай маўленчай дзейнасці, пад якой разумеецца ўменне чытаць тэксты, успрымаць змест пачутага і прачытанага, ствараць і афармляць выказванні ў вуснай і пісьмовай форме на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм курса беларускай мовы. Пры гэтым пад увагу прымаецца тая акалічнасць, што фанетыка, лексіка, марфэміка і граматыка, арфаграфія, пунктуацыя і стылістыка разам ствараюць адзінае цэлае, у межах якога гэтыя раздзелы ўзаемазвязаны і ўзаемаабумоўлены.

Змест адукацыі, які забяспечвае фарміраванне лінгвакультуралагічнай кампетэнцыі, складаюць веды, што знаходзяцца на стыку лінгвістыкі і культуралогіі і перадаюць узаемаадносіны роднай мовы з нацыянальнай і сусветнай культурай, а таксама звязаная з імі маўленчая камунікацыя. У

школьны курс беларускай мовы ўключаюцца культурна афарбаваныя моўныя сродкі з “закадзіраваным” нацыянальным светабачаннем і светаўспрыманнем: нацыянальна маркіраваныя словы і намінатыўныя словазлучэнні (назвы рэалій беларускага побыту, у якіх зафіксавана багацце і самабытнасць традыцыйнай беларускай культуры; безэквівалентная лексіка; характарыстычныя словы; сталыя эпітэты; тапонімы; параўнанні; фразеалагізмы, прыказкі, прымаўкі; словы-сімвалы нацыянальнай культуры), запазычаныя лексічныя адзінкі як знакі іншых культур, формулы беларускага маўленчага этыкету, тэксты з нацыянальна-культурным кампанентам.

Спецыяльныя тэмы, што пачынаюць моўны курс у кожным класе (так званыя ўступныя тэмы: “Мова – найважнейшы сродак зносін”, “Беларуская мова – нацыянальная мова беларускага народа”, “Валоданне літаратурнай мовай – асноўны паказчык культуры чалавека”, “Роля беларускай мовы ў развіцці нацыянальнай культуры” і інш.), даюць магчымасць фарміраваць у школьнікаў лінгвістычны светапогляд.

У сістэме навучання беларускай мове на III ступені агульнай сярэдняй адукацыі, калі засвоены сістэматычны курс мовы (Фанетыка і арфаэпія. Графіка і арфаграфія. Лексіка і фразеалогія. Склад слова і словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс і пунктуацыя), адкрываецца перспектыва для фарміравання ў вучняў асобных якасцей сродкамі прадмета “Беларуская мова”: маўленчых паводзін і этыкету, умення наладжваць кантакт, мысліць з улікам этычных катэгорый і г. д., а таксама ўдасканалення навыкаў ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці. У такіх умовах асаблівае значэнне набывае фарміраванне навыкаў свабоднай маўленчай дзейнасці, культуры вуснага і пісьмовага маўлення. Рэалізацыя гэтай задачы адбываецца праз шырокае выкарыстанне актыўных метадаў навучання (лекцыі, лекцыі-гутаркі, практыкумы, сюжэтна-тэматычныя ўрокі, прымяненне лінгвістычнага эксперыменту); самастойную работу вучняў па аналізе тэкстаў; падрыхтоўку рэфератаў, паведамленняў, дакладаў; працу з даведачнай літаратурай; выкарыстанне сучасных інфармацыйных тэхналогій.

На працягу ўсяго навучання беларускай мове (V–XI класы) у агульнаадукацыйных установах прадугледжваюцца факультатыўныя заняткі, накіраваныя перш за ўсё на адпрацоўку спосабаў дзейнасці, неабходных для асэнсавання законаў і фактаў мовы; фарміраванне вопыту творчай дзейнасці, а таксама на развіццё пазнавальнай дзейнасці вучняў, іх інтэлектуальных і творчых здольнасцей, фарміраванне навыкаў самастойнай вучэбнай дзейнасці.

Акрамя скразных факультатыўных заняткаў, матэрыял якіх звязаны з тымі раздзелаў і тэмамі, што вывучаюцца ў пэўным класе, прапануюцца факультатыўныя заняткі маўленча-камунікатыўнага, развіццёвага (агульнакультурнага) і ўводнага напрамкаў [“Пішам сачыненні”, “Стылістыка тэксту”, “Комплексны аналіз тэксту”, “Майстэрства пераказу”, “Майстэрства перакладу”, “Мой родны кут... (кразнаўства)”, “Беларуская тапаніміка”, “Беларуская антрапаніміка”, “Мова і культура”, “Асновы журналістыкі” і інш.].

6. Састаў і структура вучэбна-метадычнага комплексу

Вучэбна-метадычны комплекс (ВМК) па беларускай мове – сістэма сродкаў нарматыўнага, вучэбнага і вучэбна-метадычнага забеспячэння, неабходная для найболых эфектыўнай рэалізацыі адукацыйных, развіццёвых і выхаваўчых задач у адпаведнасці з адукацыйным стандартам.

Паводле прызначэння вучэбна-метадычны комплекс па беларускай мове ўключае ў сябе вучэбныя выданні для вучняў і нарматыўныя, вучэбна-метадычныя – для настаўніка.

Паводле функцый вучэбна-метадычны комплекс складаецца з асноўнага і дадатковага кампанентаў.

Функцыя асноўнага кампанента – забяспечыць засваенне абавязковага мінімуму зместу навучання беларускай мове ў адпаведнасці з адукацыйным стандартам. Структура асноўнага кампанента ВМК: вучэбная праграма, падручнік, вучэбна-метадычны дапаможнік для настаўніка.

Функцыя дадатковага кампанента – дапаможная: забяспечыць дыферэнцыяцыю навучання, актывізацыю вучэбна-пазнавальнай дзейнасці, развіццё творчых здольнасцей вучняў і эфектыўную навучальную дзейнасць педагога. Структура дадатковага кампанента ВМК: зборнікі практыкаванняў, рознаўзроўневых заданняў (у тым ліку заданняў па развіцці маўлення), матэрыялаў для навучальных і кантрольных работ, тэставых заданняў, рабочыя сшыткі, слоўнікі, каляндарна-тэматычнае планаванне, сродкі нагляднасці і г.д.

У сучасным адукацыйным асяроддзі выкарыстоўваюцца электронныя вучэбныя выданні па беларускай мове, якія ў сваю чаргу складаюць самастойны вучэбна-метадычны комплекс. У склад яго могуць уваходзіць наступныя тыпы электронных сродкаў навучання па беларускай мове: электронны падручнік, электронныя трэнажоры, электронныя тэстава-дыягнастычныя сістэмы, электронныя слоўнікі (энцыклапедыі), электронныя метадычныя дапаможнікі і інш.

У адукацыйнай практыцы могуць выкарыстоўвацца як традыцыйныя, так і электронныя сродкі навучання, якія павінны быць скіраваны на дасягненне мэт і задач моўнай адукацыі, сфармуляваных у адукацыйным стандарце і вучэбнай праграме па беларускай мове.

Для арганізацыі факультатыўных заняткаў па беларускай мове (V—XI класы) неабходна адпаведнае забеспячэнне: вучэбная праграма, дыдактычныя матэрыялы для вучняў і метадычныя дапаможнікі для настаўнікаў.

Для паспяховага вырашэння пастаўленых задач трэба ўдасканалваць падрыхтоўку і перападрыхтоўку кадраў сістэмы адукацыі, у тым ліку для ліцэяў, гімназій, прафесійных навучальных устаноў, а таксама павышаць узровень тэарэтычных даследаванняў па беларускай мове і метадыцы яе выкладання на розных ступенях навучання.

Нормы ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў па вучэбным прадмеце «Беларуская мова»

Навучанне беларускай мове як вучэбнаму прадмету мае на мэце сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо); фарміраваць культуру вуснага і пісьмовага маўлення.

Плануемыя вынікі навучання ў прадметна-дзейнаснай форме вызначаюцца вучэбнымі праграмамі ў адпаведнасці з патрабаваннямі адукацыйнага стандарта па вучэбным прадмеце «Беларуская мова».

У адпаведнасці са зместам і аб'ёмам лінгвістычных і маўленчых ведаў, уменняў і навыкаў кантролю і ацэнцы належаць:

- узровень засваення тэарэтычнага матэрыялу;
- узровень сфарміраванасці вучэбна-моўных і нарматыўных (арфаграфічных, пунктуацыйных, граматычных) уменняў і навыкаў;
- узровень сфарміраванасці камунікатыўных уменняў і навыкаў.

1. Ацэнка вуснага адказу

Вуснае апытанне з'яўляецца адным з метадаў кантролю вынікаў вучэбнай дзейнасці вучняў.

Вуснае звязнае выказванне паказвае ўзровень засваення вучнем агульных палажэнняў, правілаў, азначэнняў і ўменне прымяняць атрыманыя веды на практыцы, а таксама ўменне школьнікаў ствараць звязнае, лагічна паслядоўнае паведамленне на пэўную тэму.

Пры ацэнцы адказу вучня ўлічваецца наступнае:

- 1) ступень усвядомленасці вывучанага;
- 2) пацвярджэнне тэарэтычных звестак прыкладамі;
- 3) паўната;
- 4) фактычная дакладнасць адказу;
- 5) лагічнасць і дакладнасць маўлення,
- 6) правільнасць маўлення.

Крытэрыі і паказчыкі ацэнкі вуснага адказу

Бал	Усвядомленасць	Пацвярджэнне тэарэтычных звестак прыкладамі	Паўната	Фактычная дакладнасць	Лагічнасць і дакладнасць маўлення	Правільнасць маўлення
1	2	3	4	5	6	7
1	Узнаўляе матэрыял неўсвядомлена	Прыклады прывесці не можа	Фрагментарна ўзнаўляе нязначную частку матэрыялу	Пры ўзнаўленні матэрыялу робіць памылкі ў фармулёўках азначэнняў і правілаў, якія скажаюць іх сэнс	Выкладае хаатычна, бязладна	У маўленні вялікая колькасць памылак
2	Не можа абгрунтаваць свае меркаванні	Прыклады прывесці не можа	Узнаўляе нязначную частку матэрыялу	Пры ўзнаўленні матэрыялу робіць памылкі ў фармулёўках азначэнняў і правілаў	Выкладае непаслядоўна	Робіць шматлікія маўленчыя памылкі, якія не можа выправіць пры ўказанні на іх
3	Не можа даказаць абгрунтаваць свае меркаванні	Адчувае цяжкасці ў прывядзенні прыкладаў	Узнаўляе матэрыял часткова	Пры ўзнаўленні матэрыялу дапускае ў азначэннях паняццяў і фармулёўцы правілаў недакладнасці, якія не можа выправіць пры ўказанні на іх	Выкладае непаслядоўна	Робіць нязначную колькасць маўленчых памылак, якія не можа выправіць пры ўказанні на іх
4	Паказвае разуменне асноўных палажэнняў, без глыбокага і іх даказнага абгрунтавання	Адчувае цяжкасці ў прывядзенні большай часткі прыкладаў	Узнаўляе матэрыял няпоўным аб'ёме	Пры ўзнаўленні матэрыялу дапускае ў азначэннях паняццяў і фармулёўцы правілаў недакладнасці, якія не можа выправіць пры ўказанні на іх	Выкладае з парушэннямі паслядоўнасці і	Робіць маўленчыя памылкі, якія выпраўляе з дапамогай настаўніка
5	Паказвае разуменне асноўных палажэнняў, але недастаткова абгрунтоўвае свае	Тэарэтычныя звесткі падмацоўвае прыкладамі з падручніка без абгрунтавання	Узнаўляе асноўныя палажэнні	Пры ўзнаўленні матэрыялу дапускае ў азначэннях паняццяў і фармулёўцы правілаў недакладнасці, большую частку якіх не можа	Выкладае з пэўнай дакладнасцю, але з недахопамі ў паслядоўнасці	Робіць маўленчыя памылкі, якія выпраўляе самастойна або з дапамогай пытанняў

	меркаванні			выправіць пры ўказанні на іх	і	настаўніка
6	Ведае і разумее большую частку матэрыялу	Тэарэтычныя звесткі падмацоўвае прыкладамі з падручніка	Узнаўляе большую частку матэрыялу	Пры выкладанні матэрыялу дае азначэнні і фармулюе правілы, але дапускае недакладнасці, якія выпраўляе з дапамогай настаўніка	Выкладае ў асноўным у адпаведнасці з патрабаваннямі лагічнасці і дакладнасці	Дапускае асобныя маўленчыя памылкі
7	Ведае і разумее матэрыял, можа абгрунтаваць свае меркаванні	Тэарэтычныя звесткі падмацоўвае прыкладамі з падручніка	Узнаўляе матэрыял у цэлым	Выкладае тэарэтычны матэрыял, дакладна ўзнаўляючы азначэнні і правілы, дапускае неістотныя памылкі зместавага характару, якія выпраўляе з дапамогай пытанняў настаўніка	Выкладае ў цэлым у адпаведнасці з патрабаваннямі лагічнасці і дакладнасці	Дапускае асобныя маўленчыя недахопы
8	Паказвае поўнае разуменне вучэбнага матэрыялу, уменне аргументавана яго выкладаць	Тэарэтычныя звесткі ілюструе прыкладамі з падручніка і адзінкавымі, якія падабраны самастойна	Узнаўляе матэрыял поўнасцю	Выкладае тэарэтычны матэрыял з неістотнымі, самастойна выпраўленымі памылкамі зместавага характару, дакладна ўзнаўляе азначэнні і правілы	Выкладае з дастатковай лагічнасцю і дакладнасцю	Дапускае адзінкавыя маўленчыя недахопы
9	Паказвае высокую ступень усведамлення вучэбнага матэрыялу, уменне аргументавана яго выкладаць	Тэарэтычныя звесткі ілюструе прыкладамі не толькі з падручніка, але і самастойна падабранымі	Поўнасцю ўзнаўляе матэрыял	Правільна выкладае тэарэтычны матэрыял, дакладна ўзнаўляе азначэнні і правілы	Выкладае ў адпаведнасці з патрабаваннямі лагічнасці і дакладнасці	Дапускае адзінкавыя нязначныя маўленчыя недахопы
10	Выкладае свабодна, з высокай ступенню ўсведамлення і аргументаванасці; робіць самастой-	Тэарэтычныя звесткі ілюструе прыкладамі не толькі з падручніка, але і самастойна	Поўнасцю ўзнаўляе матэрыял	Правільна выкладае тэарэтычны матэрыял, дакладна ўзнаўляе азначэнні і правілы	Выкладае ў поўным аб'ёме ў адпаведнасці з патрабаваннямі	Маўленчых недахопаў не дапускае

	ня вивады і абагульненні	і падабранымі				мі лагічнасці і дакладнасці	
--	--------------------------	---------------	--	--	--	-----------------------------	--

Репозиторий ВГУ

Ацэнка ступені сфарміраванасці вучэбна-моўных уменняў і навыкаў

Сфарміраванасць вучэбна-моўных уменняў і навыкаў правяраецца з дапамогай практычных заданняў на аснове моўнай тэорыі.

Крытэрыі і паказчыкі ацэнкі ступені сфарміраванасці вучэбна-моўных уменняў і навыкаў

Бал	Паказчыкі ацэнкі ступені сфарміраванасці вучэбна-моўных уменняў і навыкаў
1	Распазнае прад'яўленыя ў гатовым выглядзе моўныя з'явы
2	Распазнае вывучаныя моўныя з'явы сярод іншых; неўсвядомлена выконвае самыя простыя заданні
3	Распазнае вывучаныя моўныя з'явы, паказвае іх асобныя прыметы; выконвае самыя простыя заданні
4	Распазнае вывучаныя моўныя з'явы па асобных прыметах; выконвае нескладаныя заданні на ўзор
5	Усвядомлена адрознівае вывучаныя моўныя з'явы на аснове сукупнасці іх прымет; выконвае заданні на ўзор
6	Усвядомлена адрознівае вывучаныя моўныя з'явы на аснове параўнання і супастаўлення з іншымі з'явамі; свабодна выконвае заданні на ўзор
7	Аналізуе і сістэматызуе моўны матэрыял; выконвае заданні па аналогіі
8	Свабодна аналізуе і сістэматызуе моўны матэрыял з улікам прычынна-выніковых сувязей паміж з'явамі; выконвае заданні аналітыка-сінтэтычнага характару
9	Выконвае дзеянні з моўным матэрыялам на аснове абагульнення і сістэматызацыі; выконвае заданні на трансфармацыю моўнага матэрыялу
10	Бездакорна выконвае дзеянні са складаным моўным матэрыялам, дэманструючы высокі ўзровень ведаў, уменняў, навыкаў

Ацэнка арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці вучняў

Для праверкі арфаграфічнай і пунктуацыйнай пісьменнасці вучняў выкарыстоўваецца дыктант (слоўнікавы, тэкставы) і тэставыя заданні. З іх дапамогай правяраецца:

на арфаграфіі:

- уменне правільна пісаць словы на вывучаныя правілы;

на пунктуацыі:

- уменне ставіць знакі прыпынку ў адпаведнасці з вывучанымі правіламі.

З мэтай праверкі арфаграфічнай пісьменнасці праводзяцца *слоўнікавыя* дыктанты. Аб'ём слоўнікавага дыктанта павінен адпавядаць патрабаванням «Інструкцыі аб парадку фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах Рэспублікі Беларусь».

Крытэрыі ацэнкі кантрольнага слоўнікавага дыктанта

Бал	Колькасць памылак
1	7 і больш памылак
2	6 памылак
3	5 памылак
4	4 памылкі

5	3 памылкі
6	2 памылкі
7	1 памылка або 3 выпраўленні на месцы арфаграмы
8	0 памылак або 1-2 выпраўленні на месцы арфаграмы
9	0 памылак, 1-2 выпраўленні не на месцы арфаграмы
10	0 памылак, без выпраўленняў

У кантрольных тэкставых дыктантах тэксты павінны быць даступныя па змесце для вучняў пэўнага класа і адпавядаць нормам сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Аб'ём тэксту кантрольнага дыктанта павінен адпавядаць патрабаванням «Інструкцыі аб парадку фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах Рэспублікі Беларусь».

Да канца першай чвэрці, а ў V класе на працягу I паўгоддзя, захоўваецца аб'ём тэксту, рэкамендаваны для папярэдняга класа.

Пры наяўнасці дадатковых моўных і маўленчых заданняў аб'ём дыктанта будзе адпавядаць першай лічбе ў табліцы для пэўнага класа.

Пры падліку колькасці слоў у тэксце бяруцца пад увагу загалоўкі, усе самастойныя і службовыя часціны мовы, выклічнікі.

Перад правядзеннем дыктанта на дошцы запісваюцца словы, незразумелыя вучням, а таксама тыя, з напісаннем якіх вучні яшчэ не знаёміліся.

Для кантрольнага дыктанта падбіраюцца тэксты, у якіх вывучаныя арфаграмы і пунктаграмы пададзены не менш чым 2-3 разы. Узровень насычанасці тэкстаў павінен быць прыкладна такім: V клас — не больш за 5 слоў; VI—VII класы — не больш за 7 слоў; VIII—IX класы — не больш за 10 слоў; X—XI класы — не больш за 12 слоў.

У тэксты кантрольных дыктантаў уключаюцца словы толькі на тыя арфаграфічныя і пунктуацыйныя правілы, якія замацоўваліся на папярэдніх уроках.

Кантрольныя дыктанты рэкамендуецца праводзіць пасля вывучэння найбольш значных тэм, найважнейшых і цяжкіх для засваення арфаграфічных правілаў, у канцы чвэрці і навучальнага года.

Ацэньваючы работы, неабходна зыходзіць з таго, што можна прад'яўляць патрабаванні толькі да тых ведаў, якія павінны быць засвоены вучнямі. Таму ў час праверкі пісьмовых работ усе арфаграфічныя і пунктуацыйныя памылкі, дапушчаныя школьнікамі, выпраўляюцца, аднак пры ацэнцы ўлічваюцца не ўсе.

Не ўлічваюцца пры ацэнцы і не выносяцца на палі наступныя памылкі:

— на правілы, не прадугледжаныя школьнай праграмай для пэўнага класа;

— на яшчэ не вывучаныя правілы;

— у слоўнікавых словах, праца над якімі яшчэ не праводзілася;

— апіскі, якія скажаюць графічны выгляд слова (*пультба, мямля* замест *бульба, зямля*);

— асобныя няправільныя напісанні, што з'явіліся ў вучняў пад уплывам графікі іншай мовы (**і** — **и**).

— незахаванне аўтарскіх знакаў прыпынку.

Нягрубыя памылкі лічацца за паўпамылкі.

Пры выстаўленні бала няцотная колькасць нягрубых памылак акругляецца на карысць вучня.

Памылкі, якія паўтараюцца (колькі б іх ні было), лічацца за адну.

Першыя тры аднатыпныя памылкі лічацца за адну, кожная наступная падобная памылка залічваецца як самастойная.

Калі ў адным слоўнікавым слове дапушчаны 2 і больш памылак, то ўсе яны лічацца за адну.

Два выпраўленні на месцы арфаграм ці пунктаграм неабходна лічыць за адну памылку.

Пры наяўнасці ў рабоце 5–7 выпраўленняў не на месцы арфаграм (пунктаграм) адзнака зніжаецца на 1 бал. Пры наяўнасці больш за 7 выпраўленняў — на 2 балы.

Крытэрыі ацэнкі тэкставага дыктанта

Бал	Колькасць памылак
1	Больш, чым на 2 балы
2	10/0, 9/1, 9/0, 8/2, 8/1, 7/2, 6/4, 6/3, 5/5, 5/4, 4/6, 4/5, 3/7, 3/6, 2/8, 2/7, 1/9, 1/8, 0/10, 0/9
3	8/0, 7/1, 7/0, 6/2, 6/1, 6/0, 5/3, 5/2, 4/4, 4/3, 3/5, 3/4, 2/6, 2/5, 1/7, 1/6, 0/8, 0/7
4	5/0, 5/1, 4/2, 3/3, 2/4, 1/5, 0/6
5	4/0, 4/1, 3/2, 2/3, 1/4, 0/5
6	3/0, 3/1, 2/2, 1/3, 0/4
7	2/1, 2/0, 1/2, 1/1, 0/3, 0/2 або 4 выпраўленні на месцы арфаграм (пунктаграм)
8	1/0, 0/1 або 3 выпраўленні на месцы арфаграм (пунктаграм)
9	1 нягрубая арфаграфічная памылка, або 1 нягрубая пунктуацыйная памылка, або 1 – 2 выпраўленні на месцы арфаграм (пунктаграм)
10	0/0, дапускаецца 1 – 2 выпраўленні не на месцы арфаграм (пунктаграм)

Пералік нягрубых, аднатыпных і іншых памылак прыведзены ў дадатку.

У комплекснай кантрольнай рабоце, якая складаецца з дыктанта і дадатковых заданняў (фанетычных, лексічных, граматычных і інш.), выстаўляюцца дзве адзнакі — за кожны від працы. Абедзве адзнакі выстаўляюцца па беларускай мове ў адну графу журнала: 8/7, 5/4, 3/3.

Крытэрыі ацэнкі дадатковага задання

Бал	Ступень выканання заданняў
1 – 2	Выканана менш за 1/4 заданняў
3 – 4	Выканана не менш за 1/4 заданняў
5 – 6	Выканана не менш за 1/2 заданняў (з улікам пэўных недахопаў у афармленні і фармулёўках)
7 – 8	Выканана не менш за 3/4 заданняў (з улікам пэўных недахопаў у афармленні і фармулёўках)
9	Выкананы ўсе заданні, пры гэтым дапускаюцца нязначныя недахопы ў

	фармулёўках або афармленні работы
10	Выкананы ўсе заданні

Арфаграфічныя і пунктуацыйныя памылкі, дапушчаныя пры выкананні дадатковых заданняў, уключаюцца ў лік памылак дыктанта.

Калі праводзіцца кантрольны дыктант з дадатковымі заданнямі, аб'ём тэксту дыктанта памяншаецца на 20 слоў.

Калі дадатковае заданне мае творчы характар, то яно ацэньваецца ў адпаведнасці з крытэрыямі ацэнкі творчых работ.

Ацэнка камунікатыўных уменняў і навыкаў вучняў

На гэтым узроўні ацэньваюцца ўменні правільна і паслядоўна выкладаць думкі ў адпаведнасці з тэмай і задумай, узровень маўленчай падрыхтоўкі вучняў, г. зн. уменні карыстацца моўнымі сродкамі ў адпаведнасці са стылем і жанрам, тэмай і задачами выказвання. Для ацэнкі камунікатыўных уменняў і навыкаў выкарыстоўваюцца розныя віды творчых работ, у першую чаргу пераказы, пераклады і сачыненні.

У якасці навучальных выкарыстоўваюцца падрабязныя, сціслыя, выбарачныя пераказы, пераказы з дадатковымі заданнямі. У якасці кантрольных — падрабязныя пераказы.

Аб'ём тэксту кантрольнага пераказу павінен адпавядаць патрабаванням «Інструкцыі аб парадку фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах Рэспублікі Беларусь».

У I паўгоддзі ў V класе ў агульнаадукацыйных установах з рускай і іншымі мовамі навучання праводзяцца толькі навучальныя пераказы, якія ацэньваюцца па нормах для IV класа.

Пераказы, пераклады і сачыненні ацэньваюцца дзвюма адзнакамі: першай ацэньваецца змест і маўленчае афармленне, другой — арфаграфічныя, пунктуацыйныя і граматычныя памылкі:

З—М
I—V—Г

Змест ацэньваецца па наступных крытэрыях:

- адпаведнасці работы тэме і асноўнай думцы;
- паўнаты і глыбіні раскрыцця тэмы;
- правільнасці выкладу фактычнага матэрыялу;
- звязнасці, лагічнасці, паслядоўнасці выкладу.

Пры ацэнцы *маўленчага* афармлення творчых работ улічваецца:

- разнастайнасць слоўніка і граматычнага ладу маўлення вучняў;
- стылявое адзінства і выразнасць маўлення, наяўнасць/адсутнасць маўленчых недахопаў.

Пісьменнасць ацэньваецца паводле колькасці дапушчаных арфаграфічных, пунктуацыйных і граматычных памылак.

Наяўнасць арыгінальнай задумы і яе добрая рэалізацыя дазваляюць павысіць першую адзнаку за сачыненне на 1 бал.

Крытэрыі і паказчыкі ацэнкі творчых работ вучняў

Бал	Змест	Маўленчае афармленне	Пісьменнасць
1	1. Работа не адпавядае тэме або тэма не раскрыта. 2. Парушаны сэнсавая сувязь сказаў і паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі. 3. Дапускаецца больш за 8 недахопаў у змесце.	1. Работа характарызуецца беднасцю слоўнікавага запасу, кароткімі аднатыпнымі канструкцыямі. 2. Дапускаецца больш за 8 маўленчых недахопаў: парушэнняў дакладнасці словаўжывання, логікі выкладу матэрыялу, стылявога адзінства.	Больш чым на 2 балы
2	1. Работа не адпавядае тэме. 2. Сэнсавая сувязь сказаў і паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі часта парушаюцца. 3. Дапускаецца не больш за 8 недахопаў у змесце.	1. Работа характарызуецца беднасцю слоўнікавага запасу, аднатыпнасцю канструкцый. 2. Дапускаецца не больш за 8 маўленчых недахопаў, у тым ліку парушэнняў дакладнасці словаўжывання, логікі выкладу матэрыялу, стылявога адзінства.	Ад 7/2 да 10/1 і 10 граматычных памылак
3	1. Работа часткова раскрывае тэму і асноўную думку. 2. Сэнсавая сувязь сказаў і паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі ў некаторых выпадках парушаюцца. 3. Дапускаецца не больш за 7 недахопаў у змесце.	1. Работа вызначаецца беднасцю слоўнікавага запасу, аднатыпнасцю канструкцый. 2. Дапускаецца не больш за 7 маўленчых недахопаў, у тым ліку парушэнняў дакладнасці словаўжывання, логікі выкладу матэрыялу, стылявога адзінства.	0/8, 1/7, 2/6, 3/5, 4/4, 5/3, 6/2, 7/1 і 7 граматычных памылак
4	1. Работа часткова раскрывае тэму і асноўную думку, ёсць адхіленні ад тэмы. 2. Сэнсавая сувязь сказаў і паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі ў адзінкавых выпадках парушаюцца. 3. Дапускаецца не больш за 6 недахопаў у змесце.	1. Работа вызначаецца пэўнай беднасцю слоўнікавага запасу і аднатыпнасцю сінтаксічных канструкцый. 2. Дапускаецца не больш за 6 маўленчых недахопаў, у тым ліку парушэнняў дакладнасці словаўжывання, логікі выкладу матэрыялу, стылявога адзінства.	0/7, 1/6, 2/5, 3/4, 4/3, 5/2, 6/0, 6/1 і 6 граматычных памылак
5	1. Работа ў цэлым раскрывае тэму і асноўную думку, ёсць адхіленні ад тэмы. 2. Вытрымліваецца агульная сэнсавая цэласнасць у разгортванні асноўнай думкі, сэнсавая сувязь сказаў і паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі ў	1. У рабоце ёсць адзінкавыя выпадкі выкарыстання выяўленчых сродкаў мовы. 2. Дапускаецца не больш за 5 маўленчых недахопаў, у тым ліку парушэнняў дакладнасці словаўжывання, логікі выкладу матэрыялу, стылявога адзінства.	0/6, 1/5, 3/3, 4/2, 5/0, 5/1 і 5 граматычных памылак

	цэлым захоўваюцца. 3. Дапускаецца не больш за 5 недахопаў у змесце.		
6	1. Работа ў цэлым раскрывае тэму і асноўную думку, ёсць адхіленні ад тэмы. 2. Захоўваецца паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі, вытрымліваецца агульная сэнсавая цэласнасць у разгортванні асноўнай думкі, сэнсавая сувязь сказаў. 3. Дапускаецца не больш за 4 недахопы ў змесце.	1. Работа ў цэлым вызначаецца разнастайнасцю выкарыстаных моўных сродкаў, дакладнасцю словаўжывання, выразнасцю. 2. Дапускаецца не больш за 4 маўленчыя недахопы, у тым ліку парушэнні логікі выкладу матэрыялу і стылявога адзінства.	0/5, 1/4, 2/3, 3/2, 4/0, 4/1 і 4 граматычныя памылкі
7	1. Работа раскрывае тэму і асноўную думку. 2. Захоўваецца паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі, вытрымліваецца агульная сэнсавая цэласнасць у разгортванні асноўнай думкі, сэнсавая сувязь сказаў. 3. Дапускаецца не больш за 3 недахопы ў змесце.	1. Работа вызначаецца разнастайнасцю выкарыстаных моўных сродкаў, дакладнасцю словаўжывання, выразнасцю. 2. Дапускаецца не больш за 3 маўленчыя недахопы, у тым ліку парушэнні логікі выкладу матэрыялу або стылявога адзінства тэксту.	0/4, 1/3, 2/1, 2/2, 3/0, 3/1 і 3 граматычныя памылкі
8	1. Работа раскрывае тэму і асноўную думку. 2. Захоўваецца паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі, вытрымліваецца сэнсавая цэласнасць у разгортванні асноўнай думкі, сэнсавая сувязь сказаў. 3. Дапускаецца не больш за 2 недахопы ў змесце.	1. Работа характарызуецца багаццем слоўніка, разнастайнасцю выкарыстаных моўных сродкаў, дакладнасцю словаўжывання, агульнай лагічнасцю, выразнасцю, стыль работы ў цэлым характарызуецца адзінствам выкарыстання моўных сродкаў. 2. Дапускаецца не больш за 2 маўленчыя недахопы — парушэнні логікі выкладу матэрыялу або стылявога адзінства тэксту.	2/0, 1/1, 1/2, 0/2, 0/3 і 2 граматычныя памылкі або 3 выпраўленні на месцы арфаграм (пунктаграм)
9	1. Работа цалкам раскрывае тэму і асноўную думку (наяўнасць тэматычнага адзінства). 2. Захоўваецца паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі, вытрымліваецца сэнсавая цэласнасць у разгортванні асноўнай думкі, сэнсавая сувязь сказаў.	1. Работа характарызуецца багаццем слоўніка і разнастайнасцю выкарыстаных моўных сродкаў, лагічнасцю, дакладнасцю словаўжывання, выразнасцю, вызначаецца адзінствам выкарыстання моўных сродкаў. 2. Дапускаецца не больш за 1 маўленчы недахоп.	1/0, 0/1 і 1 граматычная памылка або 1- 2 выпраўленні на месцы арфаграм

	3. Дапускаецца не больш за 1 недахоп у змесце.		(пунктаграм)
10	<p>1. Работа поўнасьцю раскрывае тэму і асноўную думку (наяўнасць тэматычнага адзінства).</p> <p>2. Захоўваецца паслядоўнасць у развіцці асноўнай думкі, вытрымліваецца сэнсавая цэласнасць у разгортванні асноўнай думкі, сэнсавая сувязь сказаў.</p> <p>3. Недахопаў у змесце не дапускаецца.</p>	<p>1. Работа характарызуецца багаццем слоўніка і разнастайнасьцю выкарыстаных моўных сродкаў, дакладнасцю, лагічнасьцю, дарэчнасьцю, выразнасцю.</p> <p>2. Маўленчыя недахопы адсутнічаюць.</p>	<p>0/0, 1/0 (нягрубая), 0/1 (нягрубая), 1 – 2 выпраўленні не на месцы арфаграм (пунктаграм)</p>

РЕПОЗИТОРИЙ ВІДУ

Ацэнка тэстаў

Эфектыўным спосабам праверкі вынікаў вучэбнай дзейнасці школьнікаў з'яўляюцца тэставыя заданні, на выкананне якіх патрабуецца мінімальнае колькасць часу.

Тэсты можна выкарыстоўваць у якасці навучальных і кантрольных. З іх дапамогай настаўнік зможа правесці, а вучні замацаваць вучэбны матэрыял па ўсіх тэмах і раздзелах курса беларускай мовы. Колькасць заданняў па розных тэмах можа быць неаднолькавая (ад 5 і больш). Тэст за ўзровень агульнай базавай адукацыі ўключае ад 10 да 30 заданняў, за ўзровень агульнай сярэдняй адукацыі — да 40 (у залежнасці ад мэта і задач праверкі).

Крытэрыі ацэнкі тэставых работ

Бал	Ступень выканання заданняў
1	Менш як на 2 балы
2	Выканана не менш за 20 % прапанаваных заданняў
3	Выканана не менш за 30 % прапанаваных заданняў
4	Выканана не менш за 40 % прапанаваных заданняў
5	Выканана не менш за 50 % прапанаваных заданняў
6	Выканана не менш за 60 % прапанаваных заданняў
7	Выканана не менш за 70 % прапанаваных заданняў
8	Выканана не менш за 80 % прапанаваных заданняў
9	Выканана не менш за 90 % прапанаваных заданняў
10	Выкананы ўсе прапанаваныя заданні

Класіфікацыя памылак

Тэкставыя (зместавыя) памылкі

Памылкі, якія прыводзяць да парушэння асноўных прымет тэксту, у лінгваметодыцы называюць тэкставымі. Да тыповых тэкставых памылак адносяцца:

- 1) падмена тэмы, асноўнай думкі і аўтарскай пазіцыі тэксту-арыгінала пры напісанні пераказу;
- 2) неапраўданае скарачэнне або павелічэнне падтэм пры пераказе тэксту-арыгінала;
- 3) непаўната раскрыцця асноўных падтэм, якія аб'ядноўваюць змест тэксту;
- 4) адсутнасць аргументаў для доказу выказаных у сачыненні думак;
- 5) няўменне выкарыстоўваць веды, уласныя назіранні, літаратурныя крыніцы, жыццёвы вопыт для абгрунтавання ўласнай пазіцыі ў сачыненні;
- 6) неадпаведнасць зместу сачынення заяўленай у загаловку тэме;
- 7) скажэнне фактаў, падзей, імён, назваў, дат;
- 8) парушэнне паслядоўнасці развіцця думкі ў тэксце;
- 9) парушэнне прычынна-выніковых, часавых сувязей паміж сказамі;
- 10) парушэнне сэнсавай цэласнасці тэксту;

11) парушэнне лагічнай сувязі паміж сказамі ў межах адной сэнсавай часткі;

12) пропуск сказаў, неабходных для лагічнага развіцця думкі;

13) неабгрунтаваны падзел тэксту на абзацы;

14) парушэнне суразмернасці частак тэксту (уступ, асноўная частка, заключэнне).

Тэкставыя памылкі ў школьнай практыцы традыцыйна абазначаюцца літарай З (змест).

Маўленчыя памылкі

Маўленчыя памылкі — гэта парушэнні патрабаванняў камунікатыўных якасцей маўлення (дакладнасці, лагічнасці, чысціні, дарэчнасці, выразнасці і багацця).

Да маўленчых памылак адносяцца наступныя:

1) ужыванне слова ці ўстойлівага выразу з неўласцівым яму значэннем: *Чарнавус валодае добрымі адносінамі з супрацоўнікамі інстытута* (правільна: *мае адносіны*). *Уверсе нешта звінела, як быццам нехта гуляў на дудачцы* (правільна: *іграў на дудачцы*);

2) парушэнне лексічнай спалучальнасці: *На паляўнічага накінуўся пажылы мядзведзь* (правільна: *стары*). *Васіль адчуваў сябе адзіночным чалавекам* (правільна: *адзінокім*);

3) выкарыстанне русізмаў: *Народ мог узначыць пра падзеі, якія былі ў далёкім прошлым. Вумныя і добрыя людзі*;

4) неадрозненне адценняў значэння сінонімаў ці блізкіх па значэнні слоў: *Ён шырока расчыніў вочы* (правільна: *расплюшчыў*). *Варыць чай* (малако) (правільна: *гатаваць чай, парыць малако*);

5) неадрозненне паронімаў (аднакаранёвых слоў з розным значэннем): *Абагуліць матэрыял* (правільна: *абагульніць*); *каменная дарога* (правільна: *камяністая*);

6) ужыванне лішняга слова (плеаназм): *Народныя песні сьпявалі маладыя маладзіцы* (правільна: *сьпявалі маладзіцы*);

7) ужыванне адзін каля аднаго (або блізка) аднакаранёвых слоў (таўталогія): *Шмат твораў стварыў Янка Купала для дзяцей*;

8) паўтарэнне аднаго і таго ж слова побач: *Ён прыехаў з Парыжа. Як толькі ён адчыніў дзверы, людзі кінуліся да яго*;

9) ужыванне слова або выразу іншай стылявой афарбоўкі: *Важна разгульвае па мястэчку ўраднік. Школьнікі рынуліся ўручаць букеты кветак любімым настаўнікам*;

10) неапраўданае ўжыванне прастамоўных і дыялектных слоў і выразаў: *Высокі ўраджай кіяхоў на палях краіны вывеў гаспадарку на першае месца ў раёне* (замест *кукурузы*);

11) неразмежаванне лексікі розных гістарычных эпох: *Абдумваючы адказ на пытанне, вучань нахмурыў чало* (замест *лоб*); *Лабановіч ведаў, што знойдзе пісара ў рэстаране* (замест *карчме*);

12) недакладнае ўжыванне асабовых і ўказальных займеннікаў: *Маці*

прапанавала сыну наліць сабе чаю (маці ці сыну?). Настаўнік параіў вучню прачытаць яго даклад (настаўніка ці вучня?);

13) беднасць і аднастайнасць сінтаксічных канструкцый:

Мы жылі ў палатцы. Палатка стаяла на беразе. Ён быў абрывісты. На беразе раслі сосны. Яны былі стромкія;

15) неабгрунтаванае выкарыстанне сродкаў сувязі (злучнікаў, злучальных слоў, пабочных слоў, лексічных паўтораў) паміж сказамі і сэнсавымі часткамі.

Граматычныя памылкі

Граматычныя памылкі — гэта памылкі, дапушчаныя пры ўтварэнні слоў розных часцін мовы і іх формаў, пабудове словазлучэнняў і сказаў, г. зн. парушэнне словаўтваральнай, марфалагічнай або сінтаксічнай нормаў.

Да тыповых граматычных памылак адносяцца:

I. Памылкі ў структуры слова

1. Пры ўтварэнні слова: *стварацель* (правільна: *стваральнік*), *Толін* (правільна: *Толеў*), *ластаўкаў* (правільна: *ластаўчын*), *кароўскае* (правільна: *каровіна*).

2. Пры ўтварэнні формы

а) назоўніка: *дзвер* (правільна: *дзверы*), *праменні* (правільна: *праменне*), *медаллю* (правільна: *медалём*), *на жалюзях* (правільна: *на жалюзі*), *кусты ажынікі* (правільна: *ажыніку*), *пры доктары* (правільна: *пры доктару*), *кошык яблык* (правільна: *яблыкаў*);

б) прыметніка: *малодшы на пяць гадоў* (правільна: *маладзейшы*), *самы большы будынак* (правільна: *самы вялікі*), *бачу братава сына* (правільна: *братавага*); *сястра вышэй за мяне* (правільна: *вышэйшая*).

в) лічэбніка: *дзвюма камандамі* (правільна: *дзвюма*), *стамі вучнямі* (правільна: *ста*), *паўтарамі кіламетрамі* (правільна: *паўтара*);

г) займенніка: *самага сябе* (правільна: *самога*), *сваяго народа* (правільна: *свайго*); *сваі пытанні* (правільна: *свае*);

д) дзеяслова, дзеепрыметніка, дзеепрыслоўя: *ідзець* (правільна: *ідзе*), *гавора* (правільна: *гаворыць*), *змяркаць* (правільна: *змяркацца*), *ён было пайшоў* (правільна: *быў пайшоў*); *рассмьяўшаяся дзіця* (правільна: *дзіця, якое рассмьялася; рассмьянае*), *сядзеў, чытая кнігу* (правільна: *чытаючы*);

е) прыслоўя: *свяціў ярчэе* (правільна: *свяціў ярчэй*), *паступіў сама наймудрэй* (правільна: *сама мудра*).

II. Памылкі ў структуры словазлучэння

1. Памылкі ў дапасаванні: *тры высокіх будынкі* (правільна: *высокія*), *два любімых творы* (правільна: *любімыя*), *даручыць заданне саміх дзецям* (правільна: *самім*).

2. Памылкі ў кіраванні: *дзякаваць настаўніка* (правільна: *настаўніку*), *зварнуцца на адрасе* (правільна: *на адрас*), *хварэць грынам* (правільна: *хварэць на грып*), *пайсці за хлебам* (правільна: *на хлеб*), *загадчык бібліятэкай* (правільна: *бібліятэкі*), *заклапочанасць над пытаннямі* (правільна: *заклапочанасць пытаннямі*), *тры пятыя гектары* (правільна: *гектара*).

III. Памылкі ў структуры сказа

1. Парушэнне межаў сказа: *Нам радасна бачыць. Як прыгажэе родны Мінск.*

2. Парушэнне сувязі паміж дзейнікам і выказнікам: *Вакол вогнішча сядзелі і размаўлялі група аднакласнікаў* (правільна: *сядзела і размаўляла*). *Большасць кніг прачытаны Андрэем* (правільна: *прачытана*).

3. Парушэнне суаднесенасці трывання і часу дзеяслоўных формаў: *Калі пачалася вайна, яго мабілізоўваюць у армію. Ён накіроўваецца ў Санкт-Пецярбург і з лёгкасцю наступіў у інстытут.*

4. Памылкі ў пабудове сказаў з дзеепрыслоўнымі зваротамі: *Едучы ў цягніку, у мяне праралі рэчы. Радуючы Максіма, на вуліцы стала марозна і сонечна. Падыходзячы да школы, мы зайшлі ў клас.*

5. Памылкі ў пабудове сказаў з дзеепрыметнымі зваротамі: *Каля дарогі ляжалі наваленыя дрэвы бурай* (правільна: *наваленыя бурай дрэвы* або *дрэвы, наваленыя бурай*). *Пякло нахіленае сонца на захад* (правільна: *нахіленае на захад сонца* або *сонца, нахіленае на захад*).

6. Памылкі ў пабудове сказаў з аднароднымі членамі: *На пасяджэнні савета класа гаварылі пра збор макулатуры, металалому і аб дапамозе шэфам.*

7. Памылкі ў пабудове складаных сказаў: *У вобразе дзядзькі Антося аўтар паказвае загубленую маладосць, і ва ўсім гэтым трэба вініць самадзяржаўе.*

8. Памылкі пры складанні сказаў з ускоснай мовай: *Ужо неяк пад восень сказала Аленка Сцёпку, што я хачу працягваць вучобу* (правільна: *што хоча працягваць вучобу*).

9. Пропуск слоў у сказе: *Вася хуценька паабедаў і пабег у валејбол* (замест *гуляць у валејбол*).

10. Няўдалы парадак слоў у сказе: *Ён выйшаў з ужо кепскім настроем.*

11. Дубліраванне дзейніка: *Маці, яна заўсёды намагалася дапамагчы мне.*

Граматычныя памылкі, дапушчаныя ў напісанні формаў слоў у дыктантах, пры падліку далучаюцца да арфаграфічных памылак. Пры гэтым за адну памылку, напрыклад, лічыцца напісанне канчатка *-а* ў родным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў *воск, жвір, лёд*. Але калі дапушчаны памылкі ў выразах тыпу *лісце дуба — шафа з дубу, падысці да перахода — не было пераходу праз вуліцу, другога лістапада — у час лістападу дрэвы стаяць аголеныя* і падобных, кожную такую памылку трэба лічыць за асобную.

Арфаграфічныя памылкі

У пісьмовых работах вучняў могуць быць дапушчаны **памылкі, якія паўтараюцца, аднатыпныя, грубыя/нягрубыя памылкі.**

Памылкамі, якія паўтараюцца, лічацца памылкі, дапушчаныя ў адным і тым жа слове некалькі разоў (напрыклад, *земля, да землі*) або ў аднакаранёвых словах (напрыклад, *мілодыя, міладычны*).

Памылкі, якія паўтараюцца, лічацца за адну.

Да **аднатыпных** адносяцца памылкі на адно правіла, калі выбар правільнага напісання вызначаецца аднымі і тымі ўмовамі: *зямля, вясна, сцяна (е, ё — я); на ўсходзе, ва ўмовах* (напісанне ў нескладовага), *па-першае, па-другое, па-трэцяе* (правапіс прыслоўяў з прыстаўкай *па-*, утвораных ад парадкавых лічэбнікаў) і г.д.

Не кваліфікуюцца як аднатыпныя напісанні, якія вызначаюцца рознымі ўмовамі аднаго і таго правіла: *вясна, зямля, сцяна* (правапіс **я** ў першым складзе перад націскам — адна памылка), *завязь, пояс, месяц* (правапіс слоў з каранёвым **я** — другая памылка), *сезон, герой, кефір* (напісанне **е** ў запазычаных словах — трэцяя памылка) і г.д.; *на ўсходзе, ва ўмовах* (напісанне ў нескладовага пасля галосных у пачатку слова — адна памылка), *траўка, шаўковы, воўк* (другая памылка), *жанчына-ўрач, паўночна-ўсходні* (трэцяя памылка), *аўдыторыя, паўза, джоўль* (чацвёртая памылка) і г. д.

Першыя тры аднатыпныя памылкі лічацца за адну, кожная наступная з аднатыпных — як самастойная.

Грубymi лічацца арфаграфічныя памылкі на вывучаныя правілы (перадача акання, якання на пісьме, правапіс *о, э, а, е, ё, я* ў складаных словах, правапіс прыстаўных галосных і зычных, нескладовага *ў* і *у* складовага, падоўжаных зычных, спалучэнняў зычных, апострафа і мяккага знака, напісанні суфіксаў і канчаткаў розных часцін мовы, *не* з рознымі часцінамі мовы, напісанні слоў розных часцін мовы разам, асобна або праз злучок і іншыя).

Да **нягрубых** адносяцца арфаграфічныя памылкі:

- пры пераносе слоў: *а-са-ка* (замест *аса-ка*), *пра-ўда* замест *праў-да*, *се-наў-бо-рка* замест *се-на-ўбор-ка*);

- няправільнае ўжыванне вялікай і малой літар у складаных уласных назвах і назвах неславянскага паходжання: *Беларускі Дзяржаўны ўніверсітэт* замест *Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт*; (возера) *Рыца*; (гара) *Манблан*;

- у выбары літары **ы, і** пасля прыставак на зычны: *безідэйны* (замест *безыдэйны*);

- у словах-выключэннях з правілаў: *бонна, мецца; фатаграфія, матавоз, вустрыца*;

- у напісанні прыслоўяў і блізкіх да іх па значэнні спалучэнняў назоўнікаў з прыназоўнікамі: *напамяць* (замест *на памяць*), *без перастанку* (замест *бесперастанку*);

- напісанні разам і асобна **не** з прыметнікамі і дзеепрыметнікамі ў ролі выказніка: *Праца няцяжкая. Праца не цяжкая. Заданне нявыкананае. Заданне не выкананае*;

- напісанні **не, ні** ў спалучэннях *не хто іншы, як...; ніхто іншы не...*

Нягрубыя памылкі лічацца за паўпамылкі.

Пунктуацыйныя памылкі

Пунктуацыйныя памылкі — памылкі, якія дапускаюцца вучнямі ў дыктантах, пераказах, сачыненнях і іншых пісьмовых работах. Яны звязаны з

парушэннем пунктуацыйных правілаў. Класіфікацыя пунктуацыйных памылак даецца ў адпаведнасці з раздзеламі сінтаксісу:

- знак прыпынку ў канцы сказа;
- працяжнік паміж галоўнымі членамі сказа;
- працяжнік у няпоўным сказе;
- знакі прыпынку пры зваротках;
- знакі прыпынку пры пабочных і ўстаўных канструкцыях;
- знакі прыпынку пры аднародных членах;
- знакі прыпынку пры аднародных членах з абагульняльнымі словамі;
- знакі прыпынку пры адасобленых азначэннях;
- знакі прыпынку пры адасобленых прыдатках;
- знакі прыпынку пры адасобленых акалічнасцях, выражаных дзеепрыслоўямі;
- знакі прыпынку пры адасобленых акалічнасцях, выражаных назоўнікамі і прыслоўямі;
- знакі прыпынку пры параўнальных зваротах;
- знакі прыпынку для выдзялення простага мовы;
- знакі прыпынку для аддзялення простага мовы ад слоў аўтара;
- знакі прыпынку для выдзялення частак, якія ўваходзяць у склад складаназалежнага сказа;
- знакі прыпынку ў складаназлучаным сказе;
- знакі прыпынку для раздзялення аднародных частак, што ўваходзяць у склад складаназалежнага сказа;
- коска і коска з кропкай для раздзялення частак, якія ўваходзяць у склад бяззлучнікавага сказа;
- двукроп'е і працяжнік для выдзялення частак, якія ўваходзяць у склад бяззлучнікавага складанага сказа.

Сярод пунктуацыйных памылак выдзяляюць **грубыя** і **нягрубыя**. **Аднатыпных** пунктуацыйных памылак не бывае, паколькі ў кожным канкрэтным выпадку праблема выбару і пастаноўкі знака прыпынку вырашаецца з улікам структуры і сэнсу запісу. Сярод пунктуацыйных памылак могуць быць **памылкі, якія паўтараюцца**, калі ўявіць, што адна і тая ж канструкцыя, з адным і тым жа лексічным нападэннем паўтараецца ў запісваемым тэксце некалькі разоў.

Грубымі пунктуацыйнымі памылкамі лічацца тыя, якія парушаюць структурна-сэнсавае члянэнне пісьмовага маўлення, таму што з'яўляюцца вынікам незахавання асноўных пунктуацыйных правілаў.

Нягрубыя пунктуацыйныя памылкі з'яўляюцца вынікам парушэння другасных, часцей негатыўных (якія адмяняюць дзеянне асноўных) правілаў, якія звычайна прыводзяцца ў заўвагах і рэгулююць норму, якая не мае шырокага распаўсюджвання ці ўяўляе сабою прыватныя выпадкі пастаноўкі знакаў прыпынку.

Тып памылкі		
Правіла	Грубая	Нягрубая
1. Знак прыпынку ў канцы сказа <i>Раніца. Спеў жаўранка.</i>	Пропуск знака прыпынку: <i>Раніца_ Спеў жаўранка.</i>	Памылка ў выбары знака: 1. <i>Раніца!</i> <i>Спеў жаўранка!</i> 2. <i>Бабуля запыталася, хто прынёс сюды красак?</i> 3. Пастаноўка кропкі ў загаловку тэксту: <i>Зіма.</i>
2. Працяжнік паміж галоўнымі членамі сказа	1. Пастаноўка коскі паміж дзейнікам і выказнікам: <i>Белы пясок наблізу вады, быў затканы зялёнымі верасамі.</i> 2. Пропуск працяжніка на месцы нулявой звязкі <i>Плошча поля _ 20 гектараў.</i>	Пастаноўка працяжніка на месцы нулявой звязкі, калі дзейнік выражаны асабовым займеннікам, а выказнік — назоўнікам у назоўным склоне ці калі паміж дзейнікам і выказнікам, які выражаны назоўнікам у назоўным склоне, стаіць часціца <i>не</i> : <i>Я – чалавек. Кажан – не птушка.</i>
У выпадку, калі дапускаюцца варыянты ўжывання ці неўжывання працяжніка, любое адхіленне ад нормы можна не браць у разлік пры выстаўленні адзнакі.		
3. Знакі прыпынку пры аднародных членах	1. Пропуск коскі паміж аднароднымі членамі (акрамя пастаноўкі коскі паміж неаднароднымі азначэннямі): <i>Згінулі сюжы_ марозы мяцеліцы.</i> 2. Пропуск двукроп'я ці працяжніка для аддзялення аднародных членаў ад абагульняльных слоў: <i>У хаце не было нікога_ ні старых, ні малых. Будынак, парк і агароджа _ было ўсё слаўна і прыгожа.</i>	1. Пастаноўка лішняй коскі паміж аднароднымі членамі: <i>Пажар заўважылі, як з баракаў, так і з пасёлка.</i> <i>Я ўсміхаюся, і вясне, і сонцу, і дожджыку.</i> 2. Ужыванне коскі паміж неаднароднымі азначэннямі: <i>Насталі кароткія, летнія ночы. А пад бэзам раслі высокія, чырвоныя вяргіні.</i> 3. Няправільны выбар двукроп'я ці працяжніка пры абагульняльных словах: <i>Мы з талентамі ўсе — і лекар, і пажарнік, і слуцкі хлебасей.</i> <i>У нас і цыбуля, і сала, і бульба; усё ёсць.</i>
4. Знакі прыпынку пры зваротках	Пропуск знака для выдзялення зваротка: <i>Я помню летнія часіны і вас _ грыбныя баравіны!</i> <i>Тужыць_ браток_ не маем часу!</i> <i>Мой сыноч_ Усміхайся,</i>	1. Няправільны выбар знака прыпынку пры зваротках у выпадках, калі эмацыянальнасць выказвання падкрэсліваецца лексічна: <i>“Алесь. Уцякай хутчэй!” — загаласіў сусед.</i> 2. Пастаноўка лішняй коскі пасля

	<i>шчаслівыя песні спявай!</i>	часціцы о пры зваротку: <i>О_родны край, не дай забыцца аб радасці сустрэчы.</i> 3. Пропуск косак для выдзялення паясняльных слоў да зваротка пры іх раздзяленні: <i>Мая рыбка, спі_залатая!</i>
5. Знакі прыпынку пры пабочных словах і сказах	Пропуск знака прыпынку для выдзялення найбольш ужывальных пабочных слоў, сказаў: <i>Словам_сабраліся выходзіць удвух.</i> <i>Спрадвеку_як людзі сцвярджаюць_праз бор гасцінец ляжаў.</i>	Няправільны выбар знакаў прыпынку для выдзялення пабочных і ўстаўных канструкцый: <i>Хлопцы_а іх было чалавек восем_дружна запляскалі Сцёпку.</i>
6. Знакі прыпынку пры адасобленых членах сказа	Памылкі, звязаныя з выдзяленнем знакамі прыпынку адасобленых членаў сказа (акрамя зваротаў з як): <i>Полымем палае дол_зарослы пералескамі.</i> <i>Здзіўлены_я паволі ўстаю з лаўкі.</i> <i>Час ад часу бліскала маланка_асвятляючы наплавы.</i>	1. Пропуск другой коскі для выдзялення адасобленага члена сказа перад злучнікам і (ці пасля яго), які спалучае аднародныя члены: <i>Сонца апусцілася зусім нізка і_стаміўшыся, пачало хіліцца на захад.</i> 2. Пропуск адасаблення адзіночных дзеепрыслоўяў: <i>Раз-пораз_стукалі_падаючы_спілаваныя дрэвы.</i> 3. Адасабленне акалічнасцей, выражаных адзіночнымі дзеепрыслоўямі, якія сваім значэннем набліжаюцца да прыслоўяў спосабу дзеяння ці часу: <i>Лена бегла_не азіраючыся.</i> 4. Адсутнасць знакаў прыпынку для выдзялення адасобленых акалічнасцей, выражаных назоўнікамі з прыназоўнікамі дзякуючы, адпаведна, насуперак, у адпаведнасці з, са згоды і іншымі са значэннем прычыны, умовы, уступкі, спосабу дзеяння: <i>Нягледзячы на трывожны час_рынак жыў сваім звычайным жыццём.</i> <i>У адпаведнасці з законам_кожны</i>

		<i>мае права на працу.</i>
7. Знакі прыпынку пры ўдакладняльных акалічнасцях месца і часу	<p>Пропуск косак пры выдзяленні ўдакладняльных акалічнасцей месца і часу:</p> <p><i>За дваром_ на бярозах_ была насека.</i></p> <p><i>На другі дзень_ зранку_ на вёсцы пранеслася чутка пра дзіўнае здарэнне.</i></p>	
8. Знакі прыпынку ў сказах з простаі мовай	<p>1. Памылкі ў пропуску знакаў для выдзялення простаі мовы:</p> <p><i>_Сцяпанка, — сказаў чалавек, — ідзі пасядзі ў цяньку_.</i></p> <p>2. Памылкі ў пропуску знакаў для аддзялення простаі мовы ад слоў аўтара, а таксама знакаў у канцы простаі мовы:</p> <p><i>“Гэй, паромчык!_ нехта гучна клікаў з другога берага.</i></p> <p>Пропуск аднаго з парных знакаў ці некалькіх лічацца за адну памылку.</p>	<p>1. Пастаноўка лішніх двукоссяў, коскі замест кропкі пасля слоў аўтара, што разрываюць простую мову, якая складаецца з разнатыпных па мэце выказвання і інтанацыі сказаў, замена двукроп’я кропкай ці коскай пасля слоў аўтара, у якіх ёсць указанне на працяг простаі мовы, парушэнне паслядоўнасці размяшчэння знакаў пры іх спалучэнні.</p> <p>2. Памылковы выбар знака прыпынку пры простаі мове:</p> <p><i>Стараж загадаў: “Пакіньце памяшканне!”, і выключыў святло.</i></p>
9. Знакі прыпынку ў складаназлучаным сказе	<p>Пропуск коскі для раздзялення частак складаназлучанага сказа:</p> <p><i>Палівае стэны дожджык бойкі_ ды шумяць высокія пшаніцы.</i></p>	<p>Пастаноўка лішняй коскі ў складаназлучаным сказе з агульным даданым членам або агульным пабочным словам ці часціцай:</p> <p><i>Праз нейкі час вецер разгнаў хмары, і дождж сціх.</i></p> <p><i>Толькі верхавіны соснаў гулі, ды шалясцелі асіны.</i></p>
10. Знакі прыпынку ў складаназалежных сказах	<p>1. Пропуск знака прыпынку для выдзялення даданай часткі:</p> <p><i>Мы пайшлі туды_ адкуль чулася песня.</i></p> <p>2. Пастаноўка коскі</p>	—

	<p>перад злучнікамі і, які спалучаюць аднародныя даданыя часткі ў складана залежным сказе:</p> <p><i>Чуваць было, як цвыркае конік у траве, і як гулка стукае дзяцел.</i></p>	
<p>11. Знакі прыпынку ў бяззлучнікавых складаных сказах</p>	<p>1. Пропуск знака для раздзялення частак бяззлучнікавага складанага сказа:</p> <p><i>Цвітуць лугі _ ўздымаюць жыта каласы.</i></p> <p><i>Падрасцець вялікі _ раскажу тады.</i></p> <p><i>Усе бачылі _ яна і прыгожая, і ўдалая.</i></p>	<p>Памылковы выбар знака паміж часткамі бяззлучнікавага складанага сказа:</p> <p><i>Алесь зразумеў __ нервова сць Кастуся можа сапсаваць справу.</i></p> <p>Слова сказаў: <u>сякераю адсек.</u></p>

РЕПОЗИТОРИЙ

ЛІТАРАТУРА

1. Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета «Беларуская мова» // Роднае слова. — 2009. — № 8. — С. 101—111.
2. Антонова, Е. С. Где искать ресурсы для обновления школьной методики? / Е. С. Антонова // Рус. яз. в школе. — 2007. — № 6. — С. 10—15.
3. Быстрова, Е. А. Цели обучения русскому языку, или Какую компетенцию мы формируем / Е. А. Быстрова // Рус. словесность. — 2003. — № 1. — С. 35—40.
4. Валочка, Г. М. Тэарэтыка-метадычныя асновы развіцця звязнага маўлення вучняў на ўроках беларускай мовы: 5 – 10 клас. / Г. М. Валочка. — Мн.: НІА, 2005. — 204 с.
5. Вучэбная праграма для агульнаадукацыйных школ з беларускай і рускай мовамі навучання. Беларуская мова, V—XI класы. — Мінск: НІА, 2011.
6. Еленский, Н. Г. О новой закономерности усвоения близкородственных языков / Н. Г. Еленский // Весн. адукацыі. — 2007. — № 9. — С. 21—23.
7. Еленский, Н. Г. Современные образовательные технологии и начальная школа / Н. Г. Еленский, О. Я. Коломинская, А. А. Ходова. — Минск: НИО, 2003. — 135 с.
8. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская мова» // Роднае слова. — 2009. — № 8. — С. 90—96.
9. Капинос, В. И. Активизация методов работы по развитию речи / В. И. Капинос // Совершенствование методов обучения русскому языку: сб. ст. / сост. А. Ю. Купалова. — М.: Просвещение, 1981. — С. 34—42.
10. Конюшкевич, М. И. Я русскому учусь... / М. И. Конюшкевич, С. А. Емельянова, В. Л. Лещенко. — Минск: Университетское, 1990. — 144 с.
11. Коротаева, Е. В. «Озадаченная» педагогика / Е. В. Коротаева // Рус. яз. в школе. — 2008. — № 1. — С. 17—22.
12. Кудрявцева, Т. С. Современные подходы к обучению речи / Т. С. Кудрявцева // Рус. яз. в школе. — 1996. — № 3. — С. 3—7.
13. Купалова, А. Ю. Язык и речь в школьном курсе родного языка / А. Ю. Купалова // Рус. яз. в школе. — 1999. — № 1. — С. 27—31.
14. Литневская, Е. И. Методика преподавания русского языка в средней школе: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Е. И. Литневская, В. А. Багрянцева; под ред. Е. И. Литневской. — М.: Акад. проект, 2006. — 590 с.
15. Ляшчынская, В. А. Методыка выкладання беларускай мовы / В. А. Ляшчынская, З. У. Шведава. — Мінск, 2007.
16. Мартынкевіч, С. В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6 класы): вучэб.-метадыч. дапам. для настаўнікаў агульнаадукац. устаноў з беларус. і рус. мовамі навучання / С.В. Мартынкевіч. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ, 2010. — 102 с.
17. Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай культуры школьнікаў на ўроках беларускай мовы / С.В. Мартынкевіч // Беларуская мова і літаратура. — 2007. — № 10. — С. 31 – 38.

18. *Мартынкевіч, С. В.* Узровень развіцця камунікатыўных уменняў вучняў V—VI класаў школ з рускай мовай навучання // С. В. Мартынкевіч // Беларус. мова і літаратура. — 2009. — № 3. — С. 56—60.
19. *Мартынкевіч, С. В.* Тыпалогія практыкаванняў па фарміраванні камунікатыўнай кампетэнцыі вучняў агульнаадукацыйных устаноў / С.В. Мартынкевіч // Роднае слова. — 2011. — № 4. — С. 78 — 81. — № 5. — С.
20. Методыка выкладання беларускай мовы / М. Г. Яленскі [і інш.]; пад рэд. М. Г. Яленскага. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2007. — 448 с.
21. *Мишатина, Н. Л.* Лингвокультурологические задачи на уроках развития речи / Н. Л. Мишатина // Рус. яз. в школе. — 2005. — № 4. — С. 11—14.
22. *Мурина, Л. А.* Методика русского языка в школах Белоруссии: учеб. пособие / Л. А. Мурина. — Минск: Университетское, 1990. — 320 с.
23. *Мурына, Л. А.* Асноўныя светапоглядныя кампаненты лінгвакультуралагічнага падыходу і шляхі яго рэалізацыі пры навучанні мовам у школе / Л. А. Мурына, Г. М. Валочка // Весн. адукацыі. — 2007. — № 1. — С. 20—23.
24. *Мурына, Л. А.* Сістэмна-функцыянальны і камунікатыўна-дзеясны падыходы пры навучанні мовам у школе / Л. А. Мурына, Г. М. Валочка // Беларус. мова і літаратура. — 2006. — № 10. — С. 28—32.
25. Педагогическое речеведение: словарь-справочник / под ред. Т. А. Ладыженской; сост. А. А. Князьков. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Флинта: Наука, 1988. — 312 с.
26. Правілы фарміравання культуры вуснай і пісьмовай мовы ў агульнаадукацыйных установах // Роднае слова. — 2008. — № 2 — С. 94—105.
27. *Протчанка, В. У.* Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове / В. У. Протчанка. — Мінск, 2001.
28. Развитие русской речи учащихся средних и старших классов / М. Б. Успенский [и др.]; под ред. Н. М. Шанского, И. Г. Чистяковой. — Л.: Просвещение, Ленгр. отд-ние, 1998. — 225 с.
29. *Саўко, У. П.* Развіццё маўлення школьнікаў пры вывучэнні марфалогіі (назоўніка і прыметніка) / У. П. Саўко. — Мінск: Беллітфонд, 2000.
30. Теория и практика обучения русскому языку: учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений / Е. В. Архипова [и др.]; под ред. Р. Б. Сабаткоева. — М.: Изд. центр «Академия», 2005. — 320 с.
31. Яленскі, М.Г. Асобасны падыход у методыцы навучання беларускай мове : тэарэтыка-эксперыментальнае даследаванне / М. Г. Яленскі. — Мінск : НІА, 1997. — 171 с.
32. *Яленскі, М. Г.* Лінгвадыдактычная парадыгма асобасна арыентаванага навучання мове ў сучаснай школе / М. Г. Яленскі. — Мінск: НІА, 2002. — 212 с.
33. *Яленскі, М.Г.* Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка / М. Г. Яленскі. — Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2005.
34. *Яленскі, М.Г.* Развіццё вуснай мовы вучняў: 4–6 класы / М. Г. Яленскі. — Мінск, 1985.

Репозиторий ВГУ